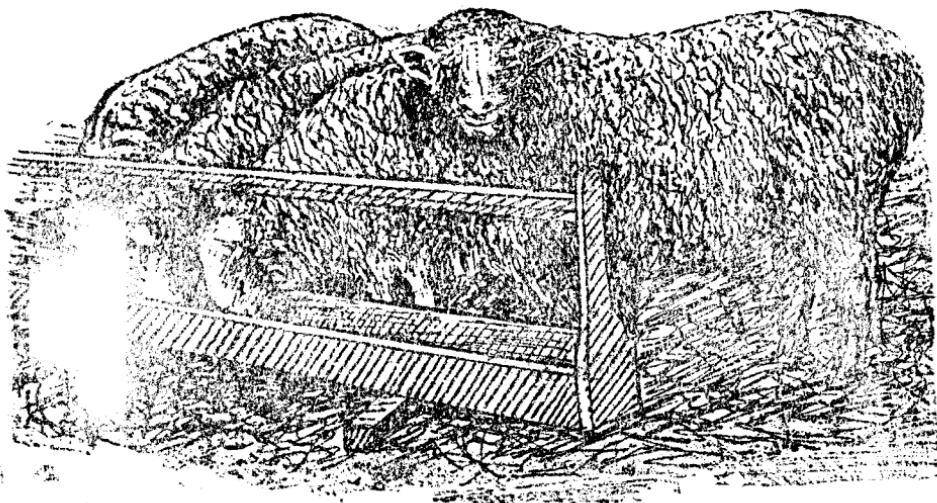

S. B. MOISEEV

BAŁAVƏDİTƏM

OKRIZDAT — 1935 — KUDЬMKAR

S. B. MOIŞEEV

BAŁAVƏDİTƏM

Vusətis S. F. Turkin

РъЧКӨС

Рътас	3
Баљаведитемиш produktaez	5
Vurun 5, Өвчиназ 8, Lipakkez 8, Jaj 9, Jев	10
Balałen өкштержер	11
Vuruna бала 12, Jaja бала 12, Lipuka-jela бала	13
Balaæzlən porodaez	13
Vuruna бала porodaez 14, Jaja-vuruna porodaez 15, Jaja porodaez 20, Jaja-gosa porodaez 23, Өвчинaa porodaez 24, Lipaka-jela porodaez	25
Bala vəditan jyłetəm	27
Bala vəditəmən napravlenno vərijəm 27, Bala jyłetən metod-dez 27, Baļavəditəmən vərijəm 30, Mıj kovşə bur baran proizvoditəlsən 32, Mıj kovşə bur plementnəj baļasan 33, Kctrassəm da setə ləşətçəm 33, Okot (pijətəm) da zellez vədtəm 41	46
Təvnas baļaez verdəm da dəzirajtəm	50
Sojannezel straxovəf fənd 46, Baļaez ponda sojannez 46, Bbd çuzəma eälä gruppaez təvnas verdəm 48, Lunşa rasporadok 49, Jeşləz da kormuskaez 49, Təvnas baļaez juktaləm 50	51
Təvnas baļaez vižətəm 50, Stojloa бала verdəm 51, Baļaez ponda verdan normaez	51
Gozşa poskoṭinaň baļaez dəzirajtəm	53
Jestestvennəj poskoṭinaez 51, Iskusstvennəj poskoṭinaez 53	53
Poskoṭina vylə vuzəm 53, Poskoṭinaez vezəm 54, Poskoṭina vylən verdikə pererüvvez 55, Pravelnəja poskoṭinaez ispolzujtəm 55, Çabannezelən objazannoşsez poskoṭina vylən dəzirajtikə 56, Poskoṭina vylən tırlaez 57, Zar kosta dəzirajttən təv da sondi uçitəvajtəm 58, Raskol da setən uz 58, Kainneziş baļaez vəregitəm 60, Iskusstvennəj poskoṭinaez vylən dəzirajtəm 61, Gozumnas baļaez juktaləm 61, Gozumnas baļaesə solən verdəm 62, Baļaez voçməm 62, Baļaez lıştəm 63, 8yəm	64
Beļaezlən medəbzət sogəttelez	65
Sibirskəj jazva 65, Ospa 66, Jascur 66, Baļaezlən zaraznəja cəvtəm 66, Zellezən coçkom mıt 67, Baļaezlən bergalana sogət 67, Musən glistəa sogət (distomatoz) 68, Zeludokın glistəa sogət 68, Tıezyń glistəa sogət 68, vudan iibo "kostə"	69
Baļaez ponda kartaez	70
Karta poveť 70, Karta lazımtıkk stenaezən 70, Kartə vylən stenaezən 70, Baļa karta zo3 plossaqlıən rasçot 70, Bazaiez	70
Baļavəditəmən uz organizujtəm	71

Редактор "Ф. А. Тупицын"

Техредактор С. Грибанов

Корректор Ф. Яркова

Окрист № 446. Заказ № 1179. Тираж 1000. Сдано в набор 28/IX-35 г. Подписано к печати 28/XII-35 г. Печатных листов 45. Формат бумаги 62X94 1/16. В 1 п. л. 51672. тип. зн.

п. Кудымкар, типография „Свердполиграфтрэста“

PÝRTAS

Bała loə setəem şełskoxozajstvennəj podaən, kədija şetə ad-dən ızılt da vəd çuzəma una produkcia: sija şetə vurun, jaj, əv-cina, lipakkez, jəv, kuçik.

Sıxtu balaşan mijə poluçajtam i şojan produktaez, i sırjo asla-nım vəd çuzəma promyşlennosə (vurunovəj da kuçikovəj) da təvar-rez əksport ponda (lipakkez).

Bədəs etə baitə sə jılış, sto bałavədítəmən vişşə əddən ızılt narodnoxozajstvennəj znaçenqo.

Pervəj pjatiletka periodıñ mijan eməs gəriş dostiżenqoez so-cialističeskəj bałavədítəmən.

Kızı pervəj pjatiletkaež vəlisə vədəsəs 43 bałavəditan sovxoz, mu plossadən 1 mişlon 678 surs gektar i 621,1 surs bała jurən, to məd pjatiletka pondətçikə mijan em 195 bałavəditan sovxoz 21 mişlon 177 surs gektar mu plossadən, i 4 mişlon 407 surs bała jurən.

Kızı bałavəditan sovxozzez 1928 voň şetisə gosudarstvolə 1151,8 tonna vurun, 2500 tonna jaj, to 1932 voň vəli şetəm 10,5 surs tonna vurun, 39 surs tonna jaj i 3 surs tonna vərənza.

Kolxozzezən pervəj pjatiletkañ organižujtçisə 7655 bałavəditan təvarənəj ferma, kytən em 5 mişlon 339 surs bała jur.

Eta-zə kadə kolxoznəj bałavədítəmən kerəm ızılt uz kaçestvo burmətəmən. Kızı 1928 voň merinosovəj barannezən kotaşətisə 163 surs jur çorbt vuruna bałaezsə, to 1932 voň kolxozzezən kotaşətisə metižirovannəj barannezən 1 mişlon 200 surs bała.

Eta izyń ızılt otsət kolxozzezlə şetisə sovxozzez, kədnija vəd voň torjətlisə ızılt koçhestvo plemennəj merinosovəj barannezsə kolxoznəj bałaez metižirujtəm ponda.

Ədnako vədəs etnija dostiżenqoez výlyp mijanlı eoz kov aşpı-məs uspokaitň. Mijan proizvodstvennəj izyń bałavəditan sovxozzezən da kolxozzezən eməs ızılt nedostatokkez. Mukəd sovxozzezən da kolxozzezən eəsə abu organižujtəm vüeəmika verdan bazasə bałavədítəm ponda.

Məd pjatiletkañ organizacionno-kəzajstvennəja da političes-kəja Jonməmən, sovxozzezlə da kolxozzezlə kovşas lıkvidirujtnı ne-dostatokkezsə sozialističeskəj bałavədítəmən da kərń vədəs, med çozzıka da výpnən lebťılp etiјe kəzajstvosə. Eta goddezə mijanlı kolə výpnən uşkətçınp uزانan kaçestvo výle. No sə ponda, medvə vüeəmzıka rozresyńp praviteľstvolış da partıaliş suvtətəm zadaçasə,

kolxozzez da sovchozzez рыр да проблема разрешыләм жылш да мед-
въ завълиш вуртәтпъ изалан качество, колә кузпъ тәдпъ аслат изиш
техника — вақавәдитан кәзажиство техника. Ета книгаыз і сунтәтә асылыз
задаңа — отсанпъ колхозниккеzlә овладејтпъ вақавәдитан техникаен.

BAŁAVƏDİTƏMİŞ PRODUKTAEZ

Къз мије baitimə-pi, bała mədik poda şərti şetə əddən una vəd çuzəma produkcia.

Zənətlika viziətam, tıj nija setəm produktaez, kədə şetə bała.

Vurun

Bałalən vurun sogmə setiş-zə, tıjış sogmə şur.

Vizzəz vurun tyləpppezlən pırgəməş kuçik pələsas, kütən eməş natodil oştaokkez — kən-si vlagalıssoez. Pədəsas enija oştaokkezən eməş gən-si vuzokkez, kədnija dudgəytəg verdən vədmana vurun tyləpsə. Vurun tyləplən torokbs, kəda ətliaşə gən-si vuzokkət, eusə gən-si lukoviçaən, kəda pırjət tıunən pitaşlıñəj vessestvoez vuəşis vurun tyləpə.

Gən-si vlagalıssoezən ossənə protokkez gosa zelezaezən. Enija gosa zelezaokkez torjətən vurun tyləp mavtan gos.

Vurun tyləp petanınən gən-si vlagalıssosan, kuçik vevdəras ossənə protokkez ńyləm petan zelezaokkezlən. Niyəm, kədə torjətən enija zelezaokkes, sorlaşə gosa zelezaokkeziş gosən i arkmə kъz suənə gosaqyləm, lıbo kъz baitənən çavapnez „şerku“.

Gosa ńyləmliən ızzət rol vurun beregitəmən. Sija beregitə sijə eıkəməş zerrəzsaq, bussaq, pesəksaq i məd. Əddən i meduna ovla gosa ńyləmtəs ńevət vuruna bałaezlən — merinossezlən.

Sırgəm vurun bałaez vlvitş susə **qaṭəşən**. No fabriçnəj ovğavotka ozyən vurunbs mişkaşə ȝirxt vaən. Sıbərən sija loə **səstəm**, **mişkaləm**. Səstəm vuruniş kilogrammezlən kolıçestvoes, kəda poluçıtcə 100 qaṭəş kilogrammış, susə səstəm vuruniş petəm procentən. Donbs vurun vylə suvtətçə səstəm vurun petəm procent şerti.

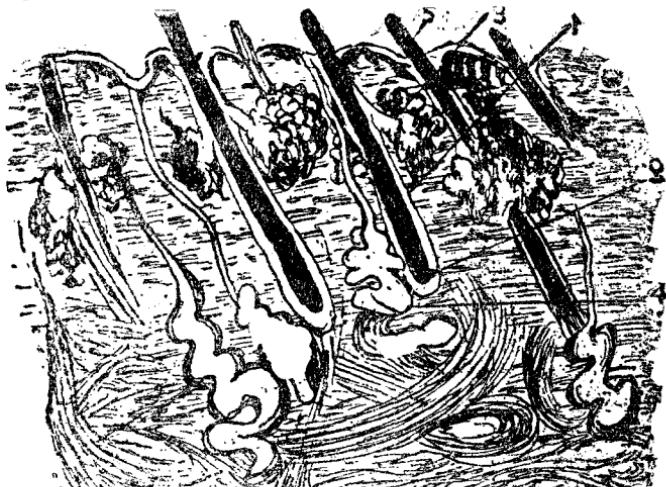
Kъzi bała vurun tyləpprezə vižətnə mikroskopən, to pozə kazanvə, sto niya arkməmas una slojjeziş. Vevdərşañas vuruntlyəpəs pastətəm zik çerepiçaən. Eta vevdərsa, kъz susə **çesujçatəj sloj**. Sija beregitə vurun tyləpsə eıkəməş, i sısaq svitthalə vurunbs.

Bılezək munə sloj, kədija kerəm kuz kletkaeziş, vaçkişanaəs çərsəlaqə. Eta susə korkovəj sloj. Eta sloj med vaznəjzək: sısaq arktənən medglavnəj kaçestvoez vurun siezlən.

Kuimət, pırekşa sloj mikroskop pırtıdalə oməna şəd lenta çuzəma (ris. 1).

Eta slojəs susə şələməsa slojən, sija ovla ne vəd vurun tyləryən. Bała vurunbs ıbddənən kuim med glavnəj vid: puk, oşt da kuləm si.

Puk livo vurun uvdař, — eta med vəsnitəş, bura çitkyltçəm siez bała vurunyp. Niňa arkməmaş česujçatəj da korkovəj slojjeziş. Şələməsəs pukъn abu vıdsən. Pukış peçkəmən sogmə vəsnitəşk sunis, a etasın sogmə i vurunovəj vəsnitəşk materjo. Sijən puksə vurun promyšlennoş donşətə bura vılybzka. Setəəm vurunsə, kədaňn toko ətik puk, şetən merinossez.

Fis. 1. Vundystəm mesta kuçıkları: 1 — gən silən vlagalıssı; 2 — gən silən vuz da lukoviča; 3 — gosa zezeza; 4 — nələma zezeza; 5 — vurun tyləpok.

Oş unaen kyzzykəş da jeeaa çitkyla si. Sijə promyšlennoş čenitə dontəməzka pukşa, i munə sorən medbərja vurun sortkət, kyz mijaz prostoj bałavuruniş kerənə çorbt suknə, pimiez, perçatkaez, çulkiez i sız oşlaq.

Oştyń em vıdəs kuimnan slojbs: česujçatəj, korkovəj da şələməsa. Kыпъм vəsnitəşk oş i kыпъм içətzək sylən şələməssa slojbs, sъnъm sija donazky.

Kuləm si vəşkət, əddən çorbt çegana si. Kuləm silən şələməssa slojbs əddən kyz; aćs tyləpəs sız-zə əddən kyz. Da setçə-zə eşa siys oz miçaş i eýkətə çuzəmsə materjoıbslış. Etaşaq kuləm siys ne-əddən kolana i cintə donsə vurunıbslış.

Bərjəm vurun viddezsə em eşa perekodnəj si, ləddiqşşə kyzı sərət oş da puk kolasınp. Eta silən rozvitəjəş česujçatəj da korkovəj slojjez, şələməsəs sylən əddən uməla rozvitəj, ovlə kolasən kolasən.

Vurun, kəda toko ətik pukış, kytən abu vıdsən oş, ne kuləm si, susə **vəsnitən**, a porodaez bałaezlən, kədnə şetən setəəm vurunsə, susənən **vəsnit vurunaen**.

Vurun, kəda arkməma pukış da oştiş, livo pukış, oştiş da küləm siis, susə **çorbtən**, porodaez-zə bałaezlən, kədnə şetən setəəm vurunsə, susənən **çorbt vurunaen**. Pozə vezərtin, kыпъм upazık çorbt vurunyp pukış i kыпъm jeeazık çorbt oşts da osobennəja kuləm siys, sъnъm vurun donazky.

Mijan SSSR-ınp upazıksə bałaez çorbt vuruna porodaiş, boştam romanovskəj, karakułskəj, voloskəj da mədik. Çorbt vuruna

porodaez şetən vurunsə uməlzbk kaçestvoaə vəsnit vuruna şərti. Da setçəzə i koliçestvonas nişa şetən vurun nastığse unaen jecəzək vəsnit vuruna bałaez şərti.

Sy ponda, medvə lebənə doxodnoşə prostoj bałaezliş vurunnas, kolə nişə burmətən metezişirjtəmən, kofraşətnə kulturnə porodaa vattannezən, livo-zə burzək rodən aslanıb çorbt vuruna porodaezis.

Vurun kaçestvoobs bałaezlən vuzə nasledstvoən. Etaşan bała vəditikə, med voşnə burzək vurun, kolə puktən əzət vñimanqo burzək plemennəj proizvoditəl barannez vərjytən.

Мыj kolə sə ponda, medvə poluçitnə bur kaçestvoa vurun?

Sy ponda, medvə poluçitnə bałaezis bur vurun, kolə nişə med pervo burzəka verdən.

Bałaez, kədnə vizənən eyg-ne pət, şetən uçətzək koliçestvo vurun. Sə vevdərə eəsə, uməla verdəm bałaezis poluçajtsə uməlzbk kaçestvoa, a mukəd pırişas vokoreq uməl. Əddən bura eygjaləmsən, livo nədəla məd kəssikə sogətsən, nılen vurunas vermə arkmənən, kəz suənən „ustup“ livo „perelom“. Ustup arkmə səşən, sto vurun, kəda vədmə eygjalikə, əddən vəsnitik. Etaşan vyd vurun tələrən arkmə eurət kod, səşən vurun eta mestaət koknita letşə, kəz viny arkmə nəkoda krepəşən.

Siz-zə i bur kaçestvoa vurun poluçitəm ponda kolə bura sledgeitnə, medvə bałaez olisə səstəmənən. Kolə ne lezən sijə, medvə bałaez olisə naşəs giddezeznən ətlən mədik podakət. Bałaezlən nəşən kujləməs, kizer naşom vylən bura eıkətə vurun. Sija nəşəsmə, əktə vez ne mişkasana rəm i əstə assis krepəşsə, nuzzə da mədik donşətan kaçestvoezsə.

Bur kaçestvoa vurun poluçitəm ponda kolə siz-zə beregitinən bałaezsə, med ez sur bus da pesok nə vurunə. Vurun bałaezlən, kədañn una bus da pesok, şo-ni ovələ uməlzbk krepəşə da ne զազ. Da eəsə setçə-zə pesok torres mukəd pırişas eıkətənən vurunsə, zagənqika zırtəmən orətənən vurun tələppəzə. Etaşan kolə veşkətə viştən — ne vasətənən bałaezsə busa tujjez vylət, i beregitinən pozəm şərti vusa da pesoka pastbişsəoez vylış, əddənəzək əzət təla pogoddəzə.

Eəsə mədik uslovoj burkaçestvoa vurun poluçitəm ponda — eta sija, medvə kəz pastbişso vylən, siz-zə i təvnas bałaezsə verdtən kosarreznən da bazaeznən beregitinən bałaezsə nə vurun jogjəsməniş vədmasa torrezən. Eta ponda gozumnas pastbişso vylən kolə bura sledgeitnə porş kok turun şərən, medvə ne lezən sija uçastok vylə, kəda vədmə goliezən, livo torja çuzəm kovylən — „tərsəən“. Casto ovələ tərməmən i zyn ças, setəəm uçastoknən viştən, medvə bałaez vurunə lakaşnən əddən əzət koliçestvo etna porş kok turun goliezə. Sedtənən etnijə goliezəsə səvətən loas əddən əzət myrəm, da eəsə pondas sectalikas letşənən i vurunəs.

Setəəm jognas sorlaşəm vurunəs sorğırovəkkezən suisə natodil nimən „repejnəjən“ i donşətənən dontəməzəka səstəməssə.

Siz-zə i təvjətikas kolə beregitinən bała vurunsə porşkok turun jürən jogjasəmisi, turun jogis i siz oşlan.

Bur vurun poluçitəm ponda siz-zə bura kolə beregitçənən kraska-ən pjatnajtəmən, da eəsə vijaən, əddənəzək beregitinən sija mestaezət, kytən vədmə medbur vurun, kəz suam bokkezas.

Kraskaən mavtəm vurun siz-zə sorğırujtikas munə uməlzbk sorttezə.

Әвçinaez

Әвçinaez imejtənəy əddən əzət znaçenqo SSSR ponda, nija şəfər pəntəmə, sonxtə da əddən torptı kuçikovəj paşkəm, kədətəg oز poz ovnə mihan klımata uslovijoezyn, kəzət təvvzezən.

Mu paşa medbur əvçinasə şətə mihan paşovəj romanovskəj bała poroda. Neuməl əvçina şətənəy prostoj, kəzəsusə ojvıvşa zəpət bəzə vałaez, kədnə vədítənəy mihan Sojuzyn ojvıvşa çəşsezən.

Şibiryn Kulunda va pələn sız-zə vədítənəy əddən bur paşa vałaez, kədnə suənə kulundinskəj ənimən. Eta bała əvçinaeziş vurşənəy paşsez, kədnə slavitçənəy bıdsən Şibir paşa, susənə „barnaulka“ ənimən.

Bur əvçinasan kovşənəy to kueəm kaçestvoez: 1) sonxt, 2) koknit, 3) torptı, 4) ne letşana, i 5) basək çuzəmnas.

Sonxtas əvçinalən loə suk da kuz vurun uvđərşən (puksan), da torptı kuçikşan.

Koknit əvçinalən loə vəsənit kuçikşan da vəsnit ənevət vurunşan. Med koknit əvçinaez ovlənəy kvat-sizim təlişə 3eñlezlən.

Torptı əvçinalən loə jonya da torptıp i sız-zə bura da praveñəja kerəmşan.

Neletşana vurun əvçina vylən ovla praveñəja ost da puk ark-məmşan. Kəzəi əvçinənəy əddən una puk, ləbo əddən jeeə ost, to əvçina çoza kusmə. Etaşan kolə vižətnəy, medbəy əvçinənəy vəli tərməmən oştəs, sız kəz sija ozzək lez letşənəy puksə.

Basək çuzəma əvçina ovla verəpa vurunşan, basək rəma da basək, neaddən bura svitşələn.

Əddən basək kuçik şətənəy medbur romanovskəj əvçinaez. Nələn basək rukkod-golubəj rəma gən.

Medbur əvçinaez poluçajtçənəy bałaeziş, kədnijə naçkylənəy arnas. Etnija əvçinaes unaən koknitzəkəs, dırzək ozə kusmə da esə i sonxtəs.

Gozşa əvçinaez, gozumən naçkyləm bałaeşən, arşalıssə umelzəkəs.

Tulüşsa əvçinaez umelzəkəs kalknappıssə.

Kuçiksə külən kolə bura beregitçənəy, medbəy qe kərnəy oştəz, kədnija bura dontəmtənəy əvçinasə.

Kuləm əvçinasə kolə vesətnəy koləm jaftorreziş da gosiş, səvərən qırtnıy solən. Vəlîş əvçinasə əsətnəy koştənəy. Koştikas kolə beregitinə səndiis, a koştənəy sonditəmənən, mədəqoz-kə kuçikbə vermas potlaşnəy. Eta vərgən əvçina tuncə zavodə, kütən sija bıdsən kerşə əvçinaə səmmətəmən da dubitəmən.

Lipakkez

Lipakən susə kuçisok, kədə kułəm 1-5 lunşa 3eñ vylış.

Burzıkə kaçestvo şərti lipaksə şətənəy karakułskəj poroda da bałaez. Neuməl lipakkez poluçajtçənəy i mədikkeziş, sız suanaəs lipaka jəla bała porodaez, kəz sokolskəj, resitilovskəj, ćuska, a sız-zə i krymskəj malic. Lipakovəj bała produkcia imejtə əneçət znaçenqo mi-

jan SSSR ponda: medpervo, lipakkez paşkta tıunəp vorotnikkezə, sapkaez i siž oşlan, mədkə əzət kolicestvoa partiaezen lipakkez əstisşənə, əksportirujtçənə, mijansaq graniça sajə.

Lipakkez ovlənəp una rəmaəş: şədəş, vəd çuzəm vuzəra rüdəş, gərdəş, koricçevajəş, kofe rəmaəş, rozovəjəş, a siž-zə şerebristəj da zoloṭistəj suraəs.

Əddənəzək bura tıunəp səd lipakkez. Rud da rozovəj lipakkez eəkzəka ovlənəp əddən basək rəmaəş, tıuşaq kəti umələzək kaçestvo-ən kəyşəmasa kudriəz, eəkzəka cəqitçənə donənəzəka şəddezşa.

No əddən soçəs zoloṭistəj da şerebristəj sura lipakkes, kədna əddən basək rəmşən sulalənəp med donən mukəd sortteşə, kədna imejtənəp mədik rəmməz.

Bur lipakkezsən tərevujtçə: 1) bur formaa vaşkovatəj ləbo vəvəstəj çitkyl, 2) torpt da nuz çitkyl, 3) basək risunoka lipaklən çitkyləz, 4) əzət lipak normalnəj çitkyləzən kəz kolə ylvania tıunəm, kənəm vylas da kokkez vylas, 5) bura svitşalan, 6) torpt kuçik, tıuşaq lipakbəs ovla dırzək novjana.

Bur lipak poluçitəm ponda kolə, medvə sija ez vədməv vi-traəv. Buraəv vədməm lipak una əstə assis donsə. Etaşan əzelləzsə əməddən torpt çitkylən lipakas, kədə mədənəp naçkuyvə, kolə naçkuyvə 1—2 lunşəzə, mədənəz-zə lipak əstə assis kaçestvosə.

Əzelləzsə torpt da nuz çitkyləzən rozə naçkuyvə şorənəzək 4—5 lunən, povtəg əstənəp sylis donsə. Nə naçkuyvə əlsə 4—5 lunəz on-lə vügəda sijən, sto loə əzətəzək lipakbəs, əlsə 4—5 lunnas əvnənə vədməstə. No viştalam mədərəv, sto estən kolə əddən vñimətənəja səleditnə, medvə lipakbəs ez pondə eýkəp; kəzi em poləm, vürgək naçkuyvə əlsə əvnənə ozzək.

Lipak ponda zəl naçkyləm kerşə gorssə orətəmən. Səvərən vəris-kökəs çetçalan sustav vəstəs kerşə osta kuçikpələsəs, eta ostaə suvtətənəp kəxəm ənevud vəşnişlik çobuk, naprimer kamışsinka, kədə ryrjət zəl kuçik pələsəs pəltənəp vozduk. Etaşan kuçikbə jansalə tusa berdəsi, kədə koknətə kuşpu kuçiksə vundavtəg. Ku-ləm kuçik qırtşə kuşəmladoratlıs ovxkopovenəj səstəm solən. Səvərən etə lipakəsə kaçınəp kipaezə siž, medvə vurunkət, a kuşəm ladorəs kuşəmkət. Sisi teçəm lipakkezsə kolə kadiş kadə vişətlinəp da solalıbsılnəp, medvə ne lezəp sişmənəp.

Səvərən lipakkez əstisşənə zagotovişənəj punktə, kytən nijsə sortirujtçənə, eta vərən tıunənəp əmmətənəp i kergəp.

Jaj

Bala şetə bur jaj, varaqına. Bur, gosa baran jaj aslas pitatejnənən ne toko oz kolçəs mədik poda jajış, no əlki vermə nijsə (ne 1əddənəp toko bur pors jaj).

Pitatenəj donsə vəd pitatenəj produktəezlis merjajtənəp təpləvəj jedinicaezən — kaloriaezən. Kerəm isledovanqəoz viştalənəp, sto ətik kilogram kukan jaj şetə 1200 kalorij (əzətəş), 1 kilogram kurəg jaj şetə 2000 kalorij, 1 kilogram şeredovəj pors jaj şetə 2300 kalorij i 1 kilogram bura verdəm varaqına şetə 2800 kalorij.

Оғы бараңина паšкъта munis соjanә unazъksә lun výbъn, a siž-zә asъv, da asjalun vlyva rajonnezъn. Гырыш goroddéz ozzä Roššaiş sərət çasşezъn jeeä upotreblajtisä baraqinasä i berigitcisä sbyš. Etä bała jaſs objasnajtçılış neçesküt kačestvoezeñ, sijən, tъla tъnokkez vylе mijan gыrysh goroddezeñ vajl'vlisä naçkъvny bałasä lazmъt kačestvoa: unazъk i əddən uməla verdəmmeza.

Ənla kадə mijan SSSR-ъn baraqina vižə əddən ьзъt znaçen-
no i zañimajta jajzagotovkaezen da produkciaen jajkombinatzezъn
əddən ьзъt mesta.

Əddənzъk bur baraqina şetənъ anglijskəj jaja bała porodaez,
kъz gemp̄sir, sropsir, lingoñ i mədikkez. Baraqina enija bała
porodaez əddən pitañelnaj da çesküt kačestvoeñ. Enija bałaezlen
una nevət jaſs da jaj kolassezas eməs gosa slojjez.

Əddən uməl kačestvoa, keda slənja, çorxt da neçesküt kera-
baraqinasä şetənъ prostoj, besporodnaj çorxt vuruna bałaez, a siž-
zә vuruna merinossez mazañevskəj rodiş.

Burazъk vlygodnaj jaj proizvoditellezlən 1buddissənъ tom zellez,
unazъksä jaja porodaeziş libo pъşan da çorxt vuruna bałaezşan
metissez. Zellez şetənъ əddən ьзъt vyd lunşa sotdət, pozə viştavny,
jeeä kołççənъ jaj sodəmnas porş pijannez şeriş. Etäşan zellez ьzъt-
ta vestənъ assinъs verdassə. Pəriş bałaez şerti ətmymda verdas vyl-
lə niya şetənъ unazъk jaj sotdətsə. Da esə tom podalən jaſs unpaen-
çeskützъk kera kačestvoezeñ baraqinaşa, keda polucajtçë gыryşse-
şan da pəriş bałaezşan. Graniça sajın zeljaj sulalə 5 — 6-iş donazъk
baraqinaşa, keda polucajtçë ьзъt bałaezşan.

Mukəd bałaezlen porodaez, kъz kurduçnaj, voloskəj da una
mədikkez, aslanъs nagulən şetənъ əddən una gos. Siž, bura nagul-
naj kurduçnaj baran vermas şetny 30 kilograməz kurduçnaj da rye-
ksha gos, sümđda şetas, tъmida şetə şeredovəj bura verdəm əska.

Bała goslən siž-zә ьзъt donıs i munə ne toko şojanə, no ı
promyšlennoşa.

Prostoj bałaezlen naçkyləm vesüs, tusaßlən vesüs, lovja ves-
şerti 45 — 50 procent, porodistəjjelzən-zә, bura verdəm bałaezlen, sija-
eva 60 procentəz i nəlki 65 procentəz.

Jəv

Bała siž-zә əddən vlygodnaj jəv proizvoditel. Bъeəmika tədmal-
ləmən, bała kъz jəva poda, pozə vižnъ ьзъt vlygadaen.

Aslas ximiçeskəj sostav şerti jəv bałalən sulalə unaiş vlybnz-
ka məslənşa. Siž, bała da məs jəvlən to kъeəm sostavı (procentezъn):

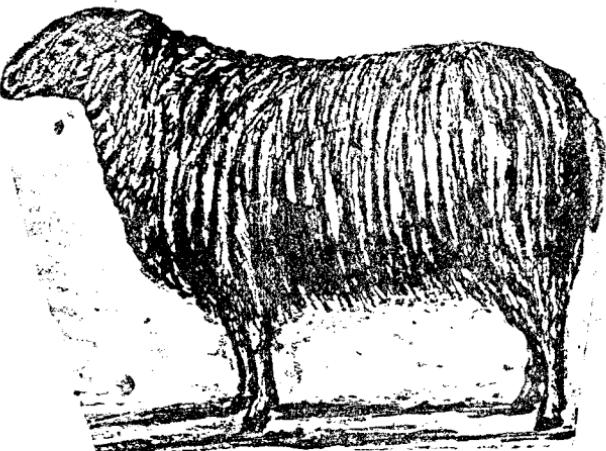
	va	belok	gəs	jəv sakar	pəjim
Bała jəv	80,82	6,52	6,89	4,91	0,89
Məs jəv	87,17	3,37	3,69	4,88	0,71

Eta tablıçais tədalə, sto bała jəv soderzaqqoys şerti vydəs pi-
tateñnaj vesestvoezañ unaiş vermə məs jəvsə. Əddən ьзъt neət-

кодыс gos vižəmən, kədija bała jələp kəkiş unazık məslənşa. Bödəs eta baitə sə jılış, sto bała jəv unais pitaçenəjzək məslənşa.

Mijan SSSR-ən bałaez lışlışşən əddən zənət kadə, qədər, soça 3 telişsa unazık voən. Etaçan voşa udojjez, kədə poluçajtə balaşan, qəzəvtəş, dovjəlaşəmən bałaez poroda şərti — 25 kilogramşan 70 kilograməz. Sə tujə mədik stranaeşən, kytən bała ispozujitə kəz med glavnəj jəla poda, voşa udojjez bałaezlən lebənən əddən əzət rozmerrezəz. Siž germanskəj podavəditan vystavka vılyı 1930 voə Keñne karşın vəli petkətəm jəla bała rekordistka ostfrizslandckəj jəla porodaiş, kədə ətik voə setis jəv 1283 kilogram sərəta gos soderzaqnoən 7,3 %. Siži lıddəmən, kəz esə lıddıny jəvşis gossə, eta bała setis setəm udoj, kədija kəkpəv vermə sərət udoj mijan məssezliş.

Revoluciaəz Roşıaňın bała lıştəm vəli əddən jee, unazıkse Kazakstanı, Kavkazı da ne una Ukrainaňı, jəv munis eik toko aslanıb şojem ponda.

Ris. 2. Ostfrizslandska porodaiş bała.

Ənənə kadə SSSR-ən bała lıştəm vəb voə ızdə şo paşkylızka i paşkylızka. Əddən una bałavəditan sovxozzez da kolxozzez una rajonneyzən paşkyla pondən lıştıny bałaezsə, təy i şetə nılə bur doxod i şetə sodana produktaez uzalişsez snabzeqno ponda.

Mijan bała jəviş kerşə, pozə sunı, toko ətik riş — vılnza.

A bała jəviş tujə kerpə mədik, unais donazık (kolanaxık) produktaez, kəz naprimer, çorxt da nevət sırrez (rişsez). Pravda, sija proizvodstvoğ sloznejzək-ni i trebijtə ızytzək opxt masterşan. Vi bała jəviş kerşə soça, sylən rəməs çoçkom neəddən çeskət kəra.

BAŁALƏN ƏKŞƏRJER

Sə ponda, medvə bała vermis şetnə vılyı produktivnos, sylə kolə lonı zedorovəjən, a bur zedorovəjəs vermas lonı podalən Jon da zedorovəj tusa slozənnoğ (teçəmən). Bałalış tusa teçəmsə əkşərjersə tədəməs kolə esə i sə ponda, med kuznə şetnə bałalıslə donsə sə produktivnos şərti.

Vəzərtana, sto vuruna bałalən slozənnoğ loas vıldsən mədkod jaja bała şərti, slozənnoğ-zə jəva bała porodalən unaen mədkod kəz etəs siž-zə i mədəs şərti.

Etə şəkətsə tədənə əsləmən bała tusaiş torja çəşşezən.

Çaşsezlən otnoseñno (lovjən əslən procenttezən).
Bədəs əsləm podaes vəlisə sərət upitannoşən.

	Jaja angılıj-skəj bała	Jela sokol-skəj bała	Vuruna bała (ramençje)
Lovjən əsləm	100,0	100,0	100,0
Tusa da pıekşa gos	59,6	36,0	49,0
Jajlıs koskaetzəg	43,7	25,0	25,0
Keskaes da jur	8,7	12,0	17,0
Koştütəm ul kuçik	6,2	7,0	7,4
Bədəs pıekses	18,5	50,6	36,0

Vizətam burzıka da podrobnejə slozenndosə vurunaliş, jajaliş da lipaka-jəva bałaezliş.

Vuruna bała

Vuruna bałalən bura rozvitəj, Jon şursa da **vıeəma rozvitəjə, liçətikə** (ne zeləta veztəmə) kuçik.

Bura rozvitəj kuçik əddən bura kolə vuruna bała ponda, sija kəz bur muşin, kəda vylə vədmə vurunıb.

Vuruna bałalən **veşkət nəəsətçəm** da **nəgərba spina** da **kos**. **Kovkaabs** vuruna bałalən ovıla vylən, no ne paşkət.

Seja vuruna bałalən kuz, kəda sylə vıgodnəj, kəz pastvisnəj podalə: setçə-zə kuz sejaa vuruna bałalən kuçikxs şivi vıelas çukrasəm kuim ızyt rubeçən, suənə nijə „burdaezən“, kədnija ızdətənə kuçik vevdərsə i sijən bałalış vurun produktivnosə.

Moros kletka vuruna bałalən bura rozvitəj, setçə-zə ne toko paşanas, no i pıdışpanas. Bura rozvitəj moros kletka bura kolana vuruna bała ponda, sija viştalə, sto gırkşa organnez sylən bura zo-rələmaş, kəz tħez da şələm. Rozvitəj tħez da şələm kerənə bałasə terpitanaən da vınaən kuz tujjez vylət novjatikə ıb vylən vızan kadə.

Kokkez vuruna bałalən krepıltəs, nəəddən zəpətəs i ne kuzəs, pravelnəja suvtətəməş, abu zmitçəməş piżəs sustavvez veštəs. Eta siż-zə bura kolə vuruna bałalə, kəz i ıb vylən vişana podalə. Niya med vəli vədməməş korptaeezəz vurunən.

Jur vuruna bałalən şəkət, çortb, med vəli ne əddən nəznəj, li-bo kəz baitən, vıraəv razvitəj.

Jaja bała

Jaja bałalən **koknitzək şursaabs** med koskaes vəlisə vəsnitəkəs da koknites.

Kuçikxs jaja bałalən vəsnitik, no bura razvitəj kuçik uvtşa kletcatkaən, kəda ki uvtħu rıskət da nevbt.

Jaja bałalən **veşkət, paşkət** da **jaja spina, kos** da **krestec**, enija çasşez vylən bałalən medbur sorttez jajlən.

Kovkaabs jaja bałalən paşkət, no ne vylən.

Seja jaja bałalən paşkət, jaja i ne kuz.

Moros kletka jaja bałalən paşkət da vel pıdbyn.

Moroš koskaſs, lıbo küz suənə sokolokb, tıççışə ožlaqə. Bı-eəma teçəm jaja bałalən tusaſs vaçkişə boçka formalan da kuz. Kyzı vižətnə jaja bała vylə bokşaňas, to tusaſs sylən dolzon şıbañp veşkət peləsa formalanə.

Kokkez jaja bałalən paşkəta, praveñnəja suvtətəmaš. Oz pož ležnə veknita suvtətəm kokkez; veknita suvtətəmşən, osobenno vəriş kokkezsə, oz vermə jomtyn pıaskaez, kədnə vylən eməs medbur sorttez jajlən. Bıyt nedostatokən jaja bałalən lıddiſsə siž-zə, siž suana, klıuseobraznəj (çukyla) kokkez, kədija sogmə çecçalan lıbo pızəs-sa sustavvez veştən matınşaləmşən.

Kokkez jaja bałalən zənbičikəs; kuz kokkez jaja bałalən lıddiſ-şənən izzanən.

Jaja bałalən med ez vəv əddən çorbt, siž-zə i burəev rozvitəj jur.

Lipaka - jəla bała

Bala etija sortis şeredovəja zoraməm **şursaən, topyt da ne çorty koskaezən.**

Kuçikb lipaka jəla bałaezlən vəsnitik da topyt. Nəvət da küz kuçik lıddiſsə tızt nedostatokən: setəəm bałaeziş soça boşışsə vı-eəm lipaka priplod, i niya soça ovlənən bur jəlaəs.

Lipaka-jəla bała **veşkət spinaa da kosa**, a siž-zə tırməmən paşkət, **vı-eəma rozvitəj** kresteča.

Seja jəla bałalən tırməmən kuz, kəs, ne jaja.

Moros kletkaſs vı-eəma rozvitəj, no ne sımda paştanas, tımta pıdbynanas. Lipaka-jəla bałalən vı-eəma rozvitəj **tusaſis sərət çasbs**. Estən olən pıssevariteñnəj (şojan puannez) da mədik organnez, kədnija jəla bałalən rozvitəjəs əddən bura. Lipaka-jəla bałalən vı-eəma rozvitəj vəra.

Kokkez topyt da praveñnəja suvtətəmaš.

Jur kolə normalnəj, no abu vred nezəyt satəv neznəşlan, kət burəev rozvitəj jur siž-zə küz çorbt, lıddiſsə nedostatokən. Una sort bałaezliş əksterjezen tədsasəmsə konçajtikə, kolə viştavny, sto bałaez, kəkpəvsə vı-eəma zorətəm produkтивnosən, voşpə jaja — vuruna sort, əksterjezəslə kolə seteəmən, med vəlisə priznakkez vurunalən i siž-zə jaja bałalən.

BAŁAEZLƏN PORODAEZ

Bala porodaezən tədsasikə mijə pondam vižşny bala klassifikasiaciaə, nı osnovnəj produkтивnos şərti: vurunaez, jaja vurunaez, ja-ja-gosaəs, əvcinənjəş da lipaka-jəlaəs.

Kolə viştavny, sto mijə estən verməm tədsasını nevbdəsən, a toko med vaznəjzək bala porodaezən, i kədnijə SSSR-şa vısesojuznəj porodəditən institut Lenin nıma akademia vərdən lıddə burmətan porodaezən bala vəditiemy.

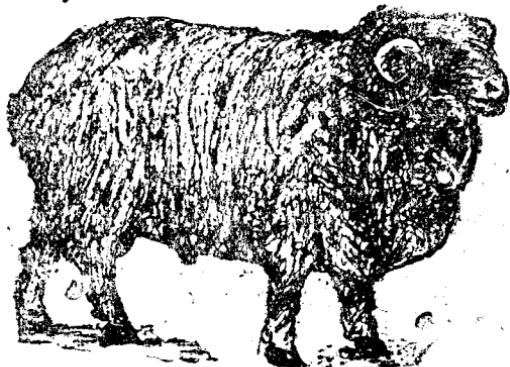
Vuruna bała porodaez

Merinossez. Merinosovəj bałaez ləddişşənə əddən vazlıpşa porodaen, kədnə pondətçəmas vəditsn Ispanıaın. Merinossez, livo, kəz niyə esə suənə, „slonka“, „spanka“, vəditsən Rosşlaın 100 voşa unazlık-ni. Revoluciaəz vəsnitvuruna bałaez vəditsisə gəriş pomessikkəz iməndqoezən da torja kulackəj kəzajstvoezən. Ənəqə kadə merinosovəj bałaez vəditsənə gosudarstvennəj bałavəditan sovxozezezn da gəriş kolxozzezezn.

Merinosovəj bałaez torjaşənə una sortə. SSSR-ən ənəqə kadə medvura vəditsənə merinosovəj bałaezlən kük sort: novokavkazskəj da rambulje. Enija sorttezə med vərja goddezə vajətisə graniça sajiş əzət kolicestvo nəməckəj prekossezəs, şeveroamerikanskəj rambuljə, a siş-zə juznoamerikanskəj da avstralijskəj merinossezəs.

Novokavkazskəj sortış merinos

Mukəd vəsnit vuruna bała vəditişsez esə ənəqə stoletije pondətçəmşən pondisə kotaşətlənə cəzək vəditanan mazajevskəj bałaez rambulje sorta barannezən. Eta kotaşətəmşən i arkmis vil rod merinosovəj bała. Eta rodəs pondis suşənə novokavkazskəjən.

Ris. 3. Novokavkazskəj rodış baran merinos.

Mijan bałavəditan sovxozezezn da kolxozzezezn novokavkazskəj merinos ləddişşə bura vəditsənə vəsnəi vuruna bałaez rodış. Ədnako i etijə rodəsə kolə burmətənə aslas jajovəj kaçestvoezən.

Rambulje

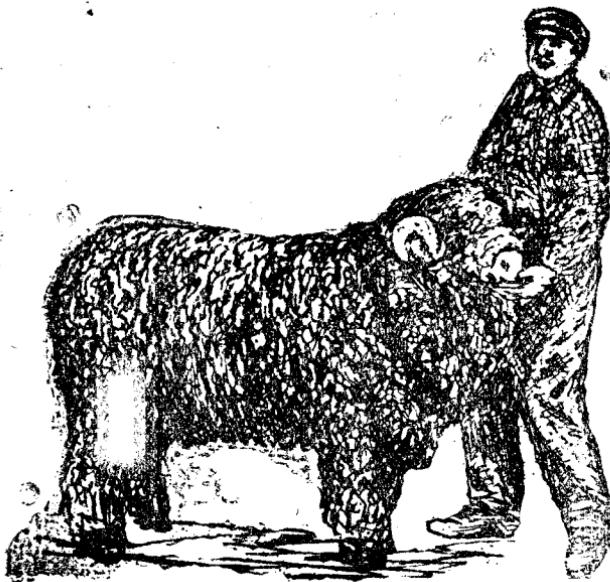
Rambulje eta vuruna-jaja rod merinossezələn.

Rambulje rod pondətç-maş vəditsn Franciaın. Eta porodaəs petkətəm sija kaddezə socialno-əkonomiçeskəj vliyanə uvtən, kədəşən i lebtisə əzətək spors jaj vələ.

Rambulje gəriş poroda. Lovja vesəs barannezələn ovə 120 kilogramən, a inpərvvezələn 80 kilogram. Mukəd baranəs amerikanskəj rambulje rodış ovə 150 kilogramən.

Rambulje şetə bur kaçestvoa jaj. Figuraes da formaes eta vəsnit vuruna başa rodlən paşkətəş da pədənəş.

Kuçik vlas rambuljelən çukırres avuəş, a toko kuim skladka („burdaez“) seja vlas. Kokkez, jur da kənəm rambuljelən vevfətəmaş runaən, kəz sunı ətpəvsa vəsnitik, burkaçestvoa vurunən, eta rodiş başalən sırpıla vədmə vurunəs. Vurun rambuljelən 7—10 santimetra kuşa. Vurunsə rambulje şetə una: barannez şetənə sərətən 9—10 kilogram, bałaez 5—5,5 kilogram. Burzək barannez şetənə 15 kilogram məz i unażkən. Vurun rambuljelən mədik rodiş merinosovəj bałaez sərti əddən kəs (jeca gosa qıleşməs). 100 kilogram nəta vuruniş poluçajtçə səstəməs 32 — 38 kilogram.

Ris. 4. Baran merinos rambulje rodiş.

Rambuljeez ıbddışşənə burmətan rodən SSSR-şa vəsnit vuruna baławəditəmsə. Eta-zə rodbəs əddən bur mijanlış çorbt vuruna bałaezsə metizirujtəm ponda. Setəəm kotaşətəmşən poluçajtçənə əddən burəş gryışsəs da kazaləmən çoza loana metissez.

Mijanlın rambulje barannez eza tərməvlə, mişə vajətlim nijə mədik stranaeziş, kəz vot Amerikaiş, plemennəj rossadnikkez organizujtəm ponda. Rambuljeez əddən jylanaəş. 100 bałais ne soça ovlenən 150 əselən.

Jaja-vuruna porodaez

Prekos

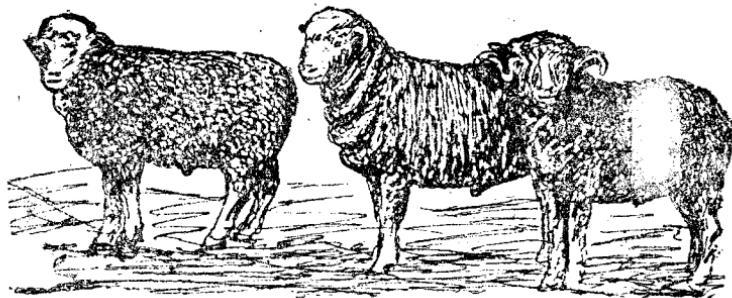
Vəsnit vuruna bałaezlis jaj kaçestvosə burmətəm ponda Fransiaın pondisə merinossezsə kotaşətnə anglijskəj jaja-kuz vuruna porodaezən, kəda jılış mijə pondam baitnə oşlan. Setəəm ətlətəmən və-

li arkmətəm vil jaja-vuruna coza bədməna imerinos — prekos. Eta ro dəs merinoslən ləddişsə əddən bur jaj kaçestvoezən.

Franciaın arkmətəm vərəyən, prekos əddən bura roznitçis Germaniaın. Setçin sija pozaluj vəzəvitis merinosovəj bałaezsə mədik roddeziş, sija lədən i rambuljesə. Prekossez imejtənə bur jaja formaez. Nylən morossez, spinaez, kolkaez da kresteccez paskytəş. Nylən bura rozvitəjəs laşkaez da kəz slojən jaıbs spina vylas — medbur da meddona çassəs tusaşis.

Prekos gəriş poroda. Lovja ves barannezlən lebtə 100 kilogram. Bałaez lebtənə 60—65 kilogram. Prekos coza bədmə i $1\frac{1}{2}$ god kezə vətə pozaluj vədsən assis zoraləmsə.

Vurunsə prekossez şetənə kuzə (kamvojnəjə) i əddən vəsnitə. Baran şetə nətəş vurunsə 7 kilogram gəgər, bała 4—5 kilogram. Burzık barannez setənə 10 kilograməz. Vurun prekoslən əddən kəs. Səstəm vurunəs peşə 45% i unazık. Prekoslən qəməmdə abu skladkaes tusa vəv kuçikas. Rambulje şərti mədəqoz, prekoslən nər da vurunən vevtişəm kokkez da jurbs. Kənəmsə sajəvtəm runnəj vurunən.

Ris. 5. Barannez-prekossez.

Medvərja goddezə gəriş partiaezen prekossezsə vajətisə SSSR-ə Germaniaiş. Enija bałaez suvtətəmaş əni sovxozezebzə.

Prekossez aslanəs rodinaın jonəş da vənoşlivəjəs, SSSR-ə vajətəmmez trebujtənə pervojsa kadə vajətəm vərəyən vüttətnə verdəm, vüna şojannez şetəmən.

Prekossez bura jılənə. Pozə ruktənə, tret gəgərəs i neñki zynəs novjətiş matkaeziş vajənə kək ələn.

Vjurtembergskəj bałaez

Enija bałaez jaja-vuruna gruppaiş da kəz aslanəs əsəmən, siş-zə i kəzajstvennəj priznakkezən ənevna vaçkişənə prekossezelən. Niya siş-zə, kəz i prekossez, çoçkom gənaeş.

Aslanəs rodinaın, Germaniaın, eta porodaabs vəditşə unazıksə kerəsa mestaezebzə, ləddişsə vüna da krepət bałaeən.

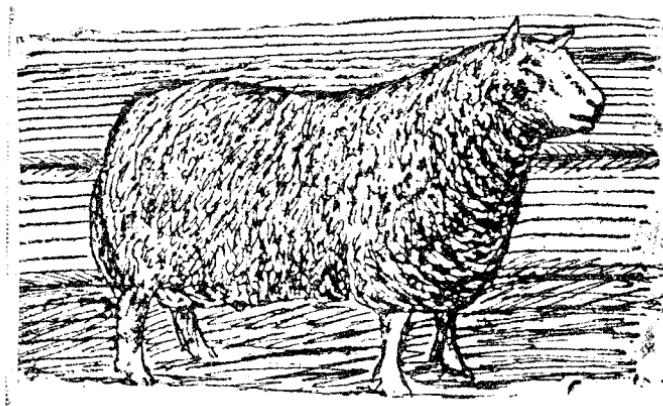
Vjurtembergskəj bałaez — gəriş poroda. Lovja ves nylən pozaluj setəm-zə, kəz prekossezelən, lebtənə barannes 100—125 kilogramən, a bałaez 65—75 kilogramən. Vjurtemberggez neuməl jaj kaçestvoən, no de setəm coza loanaeş, kəz prekossez.

Vurun vjurtembergskəj bałaezlən matına vaçkişə prekossez vurunlanə da setəəm-zə merinosovəj vurun, no tədçəmən jeeazъka vəsnitə. Godnas setə baranlıs 6,5—8 kilogram, a bałaıls—3—4 kilogram. Səstəm vurun petə 45—50 procent.

Seviot

Eta poroda otnoşitcə anglijskəj kerəsa bała gruppası. Seviottez çoçkom vurunaəş, çoçkom jurən i kokkezən. Aslas produktivnos şərti sijə kolə ruktyń jaja-vuruna bała rođə.

Seviottez ıddiışən Angliaın əddən terpitishən i qətrevovateli-nəj porodaən, kədə vəditənə mukəd şərti uməl ıvvəz vülyən.

Ris. 6. Baran seviot porodası.

Seviottez lovja vesən nevna koknitzıkəs mədik anglijskəj bałaez şərti. Baran lebtə 70—80 kilogram, bała 55—60 kilogram. Jajlən kaçestvoes əddən burəş.

Vurun seviottezlən zəpətik, no vədsən ətkod da vəsnitik.

Cygajskəj bała

Cygajskəj bała poroda vaçkişə merinossez vylə. Sylən siž-zə ətkod vurun, kədə arkmən ətik pukiş. No şoza vurun cygajskəj bałalən tədçəmən çorbtzık merinosovəjsə, a etasən donıs sylən lazımtzık.

Cygajskəj bałaez çoçkoməş. Eta poroda bałaezlən vəditənə mi-jan Kırımlı i ojvıvşa Kavkazlı.

Cygajskəj bała nəgəriş poroda. Lovja vəs barannezlən lebtə 50—60 kilogram, bałaez lebtən 35—40 kilogram. Cygajskəj bałaezlən neuməl figura. Niya setənə vur kaçestvoa jaj kverdikə coza voçmənə.

Cygajskəj bałaezlən avu çukyrres kuçik vylas. Vurun cygajskəj bałaezlən kuzanas setəəm-zə, kyz i kuzvuruna (kamvołnəj) merinossezən, a eəkzıka i kuzzılk ovłə. Gosa qyləmənəs cygajskəj bałalən je-eazъk merinossez şərti. Səstəm vurunlıs petə 50—60 procent. Vurunlıs barannez vylis polucajtçə 5 kilograməş, bałaez setənə 3 kilo-

gram gəgər nətəssə etpyr sətəmən. Cəgajskəj bałaezlən vurunş çöckom. Una rəma, a siž-zə pjaatnoa bałaez, brakujtçənə.

Vurunşa da jaşa cəgajskəj bała tədsə siž-zə aslas jəv. vajəmən. Kərəmən da Bessarabıań cəgajskəj bałaez vaznşan ləftişşənə.

Jaja vuruna bałaezən siž-zə ləddişşənə mədik çorbt vuruna porodaez, əddənzək produkтивnoşəez jəliş, mijə estən gizam esə.

Volosskəj bałaez

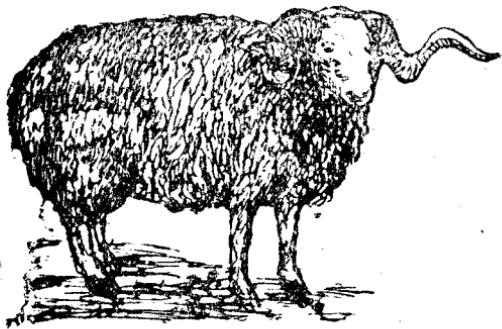
Volosskəj bałaez vədişşənə CÇO-ıń, Ojvıvşa Kavkazıń, nevnə Ukrainań da Şibirsəkəj krajıń; enija bałaez jansalənə una sortə.

Medbur gəriş volosskəj bałaez vədişşənə CÇO-ıń, kytən nişa suşənə voronezskəjən, livo niznədevickəjən. Enija bałaez ovlənə una azəksə şədəş, kət pantaşlənə i çöckoməş. Kız barannez siž i bałaez komoləjəş.

Vesəs medbur voronezskəj barannezlən ovlə 130 kilograməş. Bałaez lebtən 50—60 kilogram gəgər, a burzıkkəs 70 kilograməş. Enija bałaezlən əddən kuzəş da paşkətəş vəzzəznış, mukədəslən ovləçut ne mu berdəş. Bəz vılas bokkezəttis verdikə əkşə əddən una gos. Mukəd baranıslən gosəs vəzas əkşəvlə 15 kilograməş.

Vurun niznədevickəj barannezlən əkşəvlə 5 kilograməş, bałaezlən 3 kilogram gəgər. Medbur barannez şətənə vurunsə 8 kilograməş.

Ojvıvşa Kavkaz vılyń i Kalmyckəj avtonomnəj oblastın vədişşənə posnitzək sorttez stepnəj volosskəj bałaeziş. Enija bałaez çöckoməş. Barannezlən eməş gərişşəs etmədərə paşkaləm surrez. Bałaez komoləjəş. Lovja ves stepnəj volosskəj barannezlən lebtə—60—70 kilogram. Bała lebtə 45—50 kilogram.

Ris. 7. Stepnəj volosskəj baran.

Bazzez bałaezlən stepnəj sortiş əddən kuzəş. Mukəd baranıslən sija setəem kuz, sto koçeqəs sylən kəskaşə mu berdəttis. Mu berdət kəskaştən, vəzəs çasto dojtəvlə, şətən sogmənə gaggez; toko ətik müciçcəm da pessəm, gaggezsə vesəttən, nekəcəm poža oz vajət setəem vəzəs. Setçə-zə əddən kuz vəzəs burası mesajtə kotaşəmlə. Una bała koççə jalovəjən, kyz esə vəzəs kəstilişəm vəriş kokkez uvđeras. Etaşan podaşs,

kədnyiļən sə kuza vəz, kolə brakujtın stado kolaşış.

Vurunsə stepnəj baran (kəkiş sətəmən) şətə 3,5—4 kilogram. Bałaez şətənə 2,5—3 kilogramən. Vurun stepnəj volosskəj bałaezlən ovlə bur kaçestvoa.

Şətən-zə Ojvıvşa Kavkazıń Sałskəj okrugıń vədişşənə əddən gəriş sort zadonskəj çöckom bałaez.

Barannez eta sortiş, siž-zə, kyz i bałaez, ovlənə komoləjəş. Lovja ves barannezlən ovlə—60—90 kilogram, a medbur barannez lebtən 110 kilograməş. Bəz zadonskəj volosskəj bałaezlən zənaltızək, stepnəjjez şərti, no ne veknit i ızt.

Vurunsə baran vılış sırları godnas 4—5 kilogramən. Bałaez şətənə 2,5—3,5 kilogramən. Vurun zadonskəj bałaezlən çorxtızk, step-najjez şərti.

Ris. 8. Baran mixnovskəj porodası. Lovja ves 75 kgr., vurunsa şətə 7,5 kgr.

Bur połzujtıcıp iskusstvennəja kəzəsaləmən. Aslıs merinosovəj baranlə soça udajtçə boşşətnə voloskəj bałasə, toko sijən, sto əddən kuz da gosa vəzşanças, vokə kərnə kədijə sija oz kuz.

Voloskəj bałaez şetənə bur əvçina — əddən torxtə, sonxtə, no əeddən koknıtə.

Baitın kəzi jyəm jylis, to voloskəj bałaez sijən ozə vermə ossaşın. Vajənə voloskəj bałaez prokod etik şelən. Da setçə-zə ızılt da gosa vəzşanças, voloskəj bałaez koləsən ovıle ızılt procent jalovəjəs.

Nijə kotaşəttən merino-sovəj barannezən kolə pri-meçıjtı kia sposob, med-

Mixnovskəj da bokinskəj bałaez

Mixnovskəj bałaez vəditşənə Ostrogozskəj rajonu, a bokinskəj-jez Borisoglebskəj da Kirsanovskəj rajonnezən CCO-iş. Nylən gos təm kuz vəz.

Mixnovskəj bałaez çöökəm vurunaəş, no kokkes da rozağannes ovılenə şeraəş.

Bokinskəj bałaez seteəm-zə rəməaəş, kəz i mixnovskəj-jez, no pı koləsən eəka pantaşlənər rüdəş i şədəş.

Mixnovskəj bałaez gırışzkəş bokinskəjjez-şa i gırışzkəş siş-zə prostoj bałaezsha. Vurun kəz ətbez, siş i məddes şetənə bur kaçestvoaə svitşalanaə i unaş una-zık prostoj kressanskəj bałaezsha. Mixnovskəj barannez şetənə 8 kilograməş əddən kuz çöökəm vurun. Bokinskəj-jez şetənə nevna jeeazızk, i vurun nylən tədçəmən zəpətzızk.

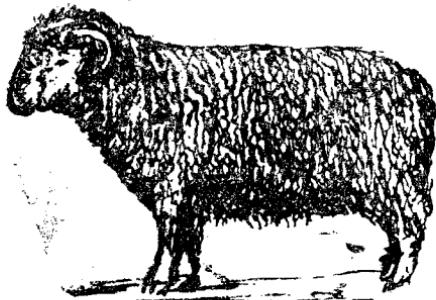

Ris. 8a. Bała mixnovskəj porodası.

Çerkasskəj bałaez

Çerkasskəj bałaez vəditşənə Sərat Povolzjoyn, lun výlyn Bas-kirskəj ASSR-ıny i neuna Tatrcspublikayı.

Cerkasskəj bałaez çoçkom vurunaəş. Enija bałaez gýrişəs i pylən neuməl figura. Lovja ves barannezlən lebtə 80 kilogramməş. Medbur bałaez lebtənə 60 kilograməş.

Ris. 9. Baran cerkasskəj porodası.

Cerkasskəj bałaez medbur vurunaəş miyan çorxvuruna poroda kolasıny. Vurunsə bur baran şətə 6—7 kilogram. Burzık bałaez şətənə 4—5 kilogramən.

Cerkasskəj barannez şuraəş, bałaez şurtəməş. Barannez eta porrodaş vermasə vənpl vyeəmə vremennəj burmətannezən prostoj kressanskəj kuzbəza — kəsbəza bałaezsə, kütçəz miyan eəə ozə tırmə kuşturnəj bała burmətan barannezyn.

Jaja porodaez

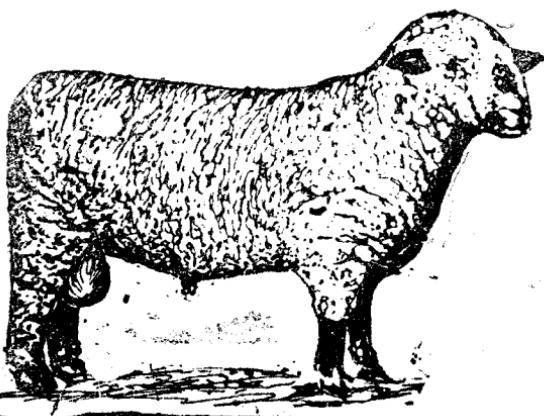
Gempşirrez

Gempşirskəj poroda burazık şibalə zəpət vuruna Anglijskəj bała gruppası.

Gempşirskəj bałaezlən ləşt jaja figura. Jaj niya şetənə bur kaçestvoaə gosa slojjezən. Tusaşs gempşirrezlən əddən kuz, voçka çuzəma, zəpətlik kokkez vılynp. Moros, spina da kos pylən əddən paşkılıtəş. Morosbs əddən rıdynp. Etaşan podaşs vaçkişə mu berdə ləpkaləmən. Kız bałaez, siž-zə i barannez şurtəməş (komoləjəş).

Gempşirrez — gýriş poroda. Lovja ves lebtə barannezlən 100 — 120 kilogram, bałaez lebtənə 70 — 80 kilogram gəgər..

Vurun gempşirrezlən vıdsən ətkod, no zəpətlik — 6 santimetra gəgər. Merinossez şərti da mədik zəpət vuruna anglijskəj porodaez şərti vurun gempşirrezlən fədçəmən unaiş çorxızık. Səstəm vurun petə 50 — 60% nətəs vuruniş. Jurə da kokkezə gempşirrezlən vurunbs vıdmə uməla. Vurunbs vıranşa poluçajtə 5 — 6 kilogram. Bałaez şetənə 3 — 4 kilogram gəgər. Vurun gempşirrezlən çoçkom. Gempşirrezlən burəja miçətəm rəməjurnbs i kokkeznbs.

Ris. 10.Baran gempşir.

Gempşirrez əddən vınoşlivəjəs i koknija velalənə miyan uslov-joezə. No niya trebijtənə bura verdəm. Gempşirrez — şəkət bałaez

i coza түзәнп күз түлгөз вүйн. Еташан ны порда кола вәржынп вүр үввөз. Умәл үввөз вүйн, һибо төвша verdikə vyna verdasseztəg niya coza uməlççөп да una kulənп. Gempşyrrez coza loanaəş (coza вүдтәнп. Вьеәма verdəmşan gempşyrrez вүдтәнп әddən perıta i 2¹/₂ telişsa) вүдтәнпен lovjan lebtən 30 kilogram, a 7—8 telişsaez mukəd зеңс lebtə 80 — 90 kilogram.

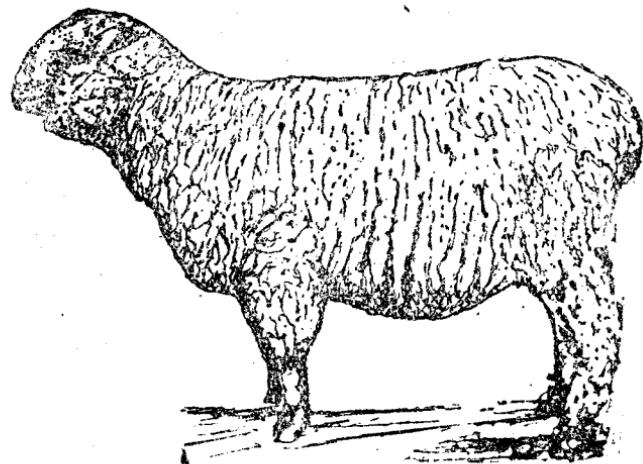
Gempşyrrez bura jyılənп. Niya unazıksə vajənп къкən, а соцьтика i kuimən. Зеңс sogmənп remət rüdəs.

Sropsyrrrez

Sropsyrrrez әddən vačkişənп gempşyrrezlən. Tədmavnп gempşyrtsə sropsyriş koknija pozə to kyeəm priznakkezən: 1) gempşyrlən bura-zıka miçətəm; şədən jurbs i kokkes, 2) gempşyrlən içətzıka vüdməm vurunnaş kokkes, pelles i jurbs, sropsyrləs şərti, 3) vurunbs gempşyrlən sropsyrləs şərti zepətzılk da i çorbtzik, 4) gempşyrlən şursabs unaiş çorbtzik i tədçəmən koknitzılk i nezılk koda sropsyrlənşa, 5) gempşyrləs өзətzılk i kuzılk sropsyrlənşa, 6) pelles i jur gempşyrlən una çorbtzik sropsyrlənşa.

Moros sropsyrrrezlən paşkət da pədən oзlaqə түççisəm moros koskaən — sokolokən. Spina i kos paşkətəs, kъz sloj unaiş donazılk jaј sorttezən. Sropsyrrrez komoləj poroda.

Lovja ves baranlən lebtə 80 — 100 kilogram, bałaezlən lebtə 60 kilogram gəgər.

Ris. 11. Matka sropsyrlənsha.

Vurun sropsyrrrezlən kuzzılk gempşyrrrezlənşa (8 — 10 santimetra gəgər). Da sija una neznəjzılk, qarzılk. 100 kilogram naşa vuruniş, siž-zə, kъz i gempşyrrrezlər, poluçajtçə 60 kilogram gəgər mişkələm fabriçnəj. Sropsyrrrezlən bura vurunən vüdməm jur da kokkez. Naşa vurun baranşan poluçajtçə 6 — 7 kilogram, bałaez şetənп 4 — 5 kilogram.

Sropsyrrrez siž-zə trebujtən burmətəm verdas. Uməla verdəmşan da uməl ıvvbez vülyp stopsyrrrez çoza əstənə vəbdəs assinəs bur kaçestvoezsə.

Sropsyrrrez, siž-zə, kyz i gemprysrezz, əddən çoza loana poroda. Sropsyrrrez ne jeeazъka jylanaəs gemprysrezzə.

Linkołnnez

Linkołnnez anglijskəj kuzvuruna bała porodaeziş. Linkołnnez-lən bur jaja poroda, no aslanəs jaj formaez şərti niya ənevna uməlzükəs zəpət vuruna porodaez şərti. Linkołnnezlən əzəzk paşkət da pıdən tusa. Kokkez nylən kuzzəkəs, kədəşən niya əneəddən lazımtılgəraəs. Linkołnnezlən da i mədik kuzvuruna bałaezlən jaj kaçestvo ənevna uməlzük, zəpət vuruna porodaez şərti.

Linkołnnezlən, kyz barannezlən, siž-zə i bałaezlən şurres avuəs.

Ris. 12. Baran Linkołn porodası.

nır gəğeras ovlenən əvəzət əvəura miçətəm pjatnaez.

Linkołnnez ne əddən vynoslıvəjəs. Niya trebujtən vıg ıvvbez, vıeəma dəzirajtəm, bur kartaez i bur təvşa dəzər da verdəm. Setəzə niya uməla terpitən zarə. Linkołnnez vıeəmizəka aşınəs əustvujtənə uılıs klimata mestaezən. Linkołnnez çoza loana poroda.

Romni-mars

Eta bała poroda siž-zə ıbddiqşə kuz vuruna anglijskəj porodaezeñ. Sija çöökəm vuruna vıdsən, jur i kokkez.

Romni-mars ənevna uçətzək linkołnnezə; barannez lebtənə 110 kilograməz, bałaez lebtənə 60—65 kilogram. Ədnako jajlən kaçestvoez, çoza loəmən da verdəmşən çoza gossalənə eta porodalən ənməmdə qelazmətzək linkołnnezə.

Vurun romni-marslən əustəmnas linkołnlan zə vaçkişə, no ənevna əzəzk setəm, burazək ıar, əvət, ənevna zəpətzək i əzəzk siž svitələ. Vurunə baran setə 5 — 6 kilogram, bała setə — 4 kilogram.

Romni-marsəs əddən dona kaçestvoezşən pondisə əni, medvərja goddezə, vıra vəqitnə vıdsən mir paşa i pondisə vəqinə. sijə kyz medbur bała burmətişəs.

Jaja-gosa porodaez

Kurduçnəj bałaez

Kurduçnəj bałaez eəkzəka ovlənə gərd vurunaəş, no pantəslənə şədəş i çöckoməs.

Vədişsən kurduçnəj bałaez medbura Kazakskəj ASSR-ınp, Kirgizskəj ASSR-ınp, Kalmıckəj avtonomnəj oblaşınp, 8ərəta Azıaınp i neuna Şibirınp.

Medəzət produkcia kurduçnəj bałaezlən jaj da gos. Gos nylən ekşə medbura kurdukkezas.

Kurduçnəj bałaez əddən gəriş poroda. Lovja ves lebtə barannezlən mukəd pırşas 70 — 120 kilogram, bałaez lebtənə 40 — 70 kilogramən.

Jaj kurduçnəj bałaezlən bur, kət ənevna çorxt kaçestvoa.

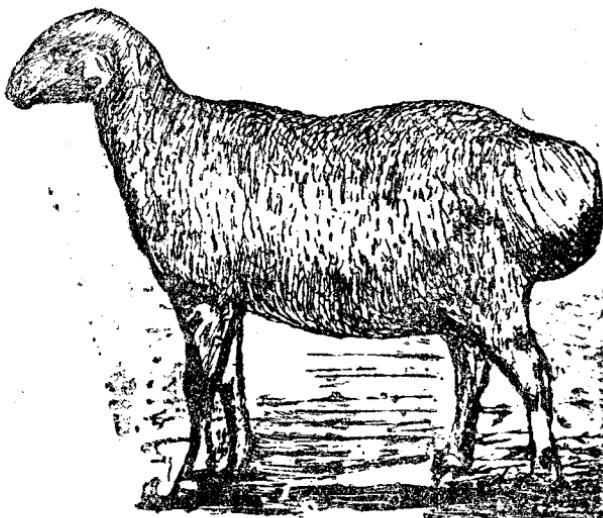
Vurun kurduçnəj bałaezlən əddən çorxt. Sija vizi əddən una çorxt oştsə, sorən kəz suənə məjortvəj şiezən.

Vurun kurduçnəj bałaezlən suşə ordovəjən, munə medbura çorxt sənənləj suknoə.

Vurun kurduçnəj baranış ekşə 2 — 2,5 kilogram, bała şetə 1,5 kilogram gəgər.

Kurduçnəj bałaez vəcəma aşnəsə çuvstvujtənə steppezyń, uməla turun bədmanınp. Arnas, kət ovlənə zerrez i turun lovzə, kurduçnəj bałaez sırpıta jomtənə, ekətənə kurdukkezas əddən una gos.

Kurduçnəj bałaez ozə əddən jılə. Eəkzəka bała vajə ətik əl, no mukəd pırşas ovlənə i kık ələn.

Ris. 13. Kurduçnəj baran auliə-atınskəj sortış.

Zellez kurduçnəj bałaezis otlicajtənə kazavtəm topırtən i coza loəmən. Bur jəla bałaezşən zellez çoza sodənə vesən.

Kurduçnəj bałaez bur material metizacia ponda.

Kotrasəttən merinosovəj barannezən, a kəzi rambulje rödən, siş-zə anglijskəj jaja porodaezən, poluçajtə bur da gəriş perero-

dokkez, metissez. Enija metissez şetən tədçəmən una vurun, sərətən ıddınpak dak — 3 — 4 kilogram gəgər. Cigejjezlən vurun kaçestvo, siş-zə vermə tünplə ətməz ordovəjkət.

Bur rezultatnez şetə siş-zə kurduçnəj bałaezəs karakułovəj varannezən koträşətəm (metizasiya).

Kurduçnəj bałaezlən imejtənən una sort. Nə kolasiş pozə viştavın ədelbaјevskəjjəz da aulie-atinskəj bałaez. Kız, əlikkez siş i mədik sorttez loənə niya-zə kurduçnəj bałaezən, no torjən tədçə pılen əzət produktivnoş. Ədelbaјevskəj bałaez ottığajtçənən əzdananıns da çoza loanaən, a aulie-atinskəjjəz medbur vurun kaçestvoezən. Siş-zə eməs eəsə saradzynskəj bałaez, kədnija aslanıns çuzəmən vaçkişənə kurduçnəj bałaezən. Saradzynskəj bała otlıcajtşə şəkətən da çoza loanaən, bur vurunən i bur vünoşlıvoşən. Eta sortsə ləşətəm Turkmenistaniş mukəd raionnez ponda burmətan porodaən.

Gissarskəj bałaez

Gissarskəj bałaez medbur sort kurduçnəj bałaiş. Aslas jaja-gosa kaçestvoezən i əzdananıns gissarrez medbəzətəş omən mir paşa. Gissarskəj bałaez medbura vəditsənə Tadzıkskəj ASSR-ınp.

Gissarskəj bałaez otlıcajtçənən aslanıns əzət tusaən. Bədməm barannez lebtənən sərəta 130 kilogram gəgər, a əzətəkkes lebtənən 190 kilograməz. Bədməm bałaez sərəta lebtənən 90 kilogram, a əzətəkkes 125 kilograməz. Med əddən dona kaçestvoən gissarskəj valalən loə çoza loəm. 6 təlişə baranokkezlən lovja ves 65 kilograməz. Ətik da zən godşa barannez sərəta lebtənən 88 kilogram, a bałaez 76 kilogram. Gos kaçestvoez gissarskəj bałaezlən əddən vurəş: bura verdəm gissarskəj valuxaez naçkyləmnas şətlisə toko ətik gossə 60 kilograməz.

Vurun gissarskəj bałaezlən ne vülyən kaçestvoa. Səyən una oştuş da kuləm siyə, jecə pukən. Kəkiş sərəmən baran vurunə şetə 2,5 — 3 kilogram, bała şetə 2 kilogram gəgər.

Əvçinəa porodaez

Romanovskəj bałaez

Romanovskəj bałaez vəditsənə Ivanovskəj oblaşsa raionnezən. Prinadlezətən niya ojuvuya zənət vəza bała gruppəə.

Lovja ves barannezlən lebtə 50 — 60 kilogram, bałaez lebtənən 40 kilogram gəgər. Jaj kaçestvoez romanovskəj bałaezlən əddən umələş. Romanovskəj valalən med glavnəj da med dona çəş — etə-əvçina. Romanovskəj əvçina — medbur əvçina mırıñ. Sija əddən koknıt, torpı, basək da sonət. Rəməs romanovskəj əvçinalən golubəj kod rud. Romanovskəj bała vurunən əddən una nevət vurun pod. Oş romanovskəj bałaezlən şəd rəma. Pukx çoçkom. Pravəlnej oş, da puk arkməmşən loə rəməs əvçinəslən.

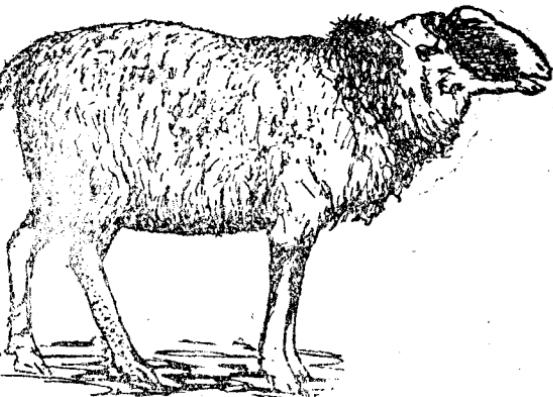
Ləddənən kuiş rod romanovskəj bałaeziş: normalnəj, nar (qəznəj) da çorbt. Nar rodlən vurunas una puk. Etəşən bałaezlən nar rodiş rəməs vaçkişə jidbət rudlan. Çorbt rodlən mədnoz, vurunəs əd-

Şən çorbt: səyən abu oşılıb i jeeə pukbəs. Rəməs çorbt rödiş balaezlən pemət, şəd. Normalnəj çorbtınlı vurunıb arkınəm praveñnəja oşılış da pukbəs. Runaňı pukbəs normalnəj sortlən 70 procent gəgər. Rəməs balaezlən normalnəj sortlış gəlubəj kod-rud.

Unazık romanovskəj balaezlən kokkes da jurbəs şədəş, çoçkom pjananezən. Jur vılas prokod ovla çoçkom lışına. Kaçestvo şərti medbur əvçina poluçajtçə normalnəj sorta balaeziş. Nar sort şetə əvçina, kədaiş coza usə gəpəbəs. Çorbt sort şetə əddən törptə, no şekbtə i nebasək əvçina.

Romanovskəj balaezlən med vəli bura vədməm vurunən kənəm uşılıb. Kus, abu vədməm vurunən, ləddisşə əzət nədostatokən, sija cintə əvcinalış razmersə. Vurun romanovskəj balaezlən əddən donşətçə pimiez pondə.

Romanovskəj balaez əddən jılananəş. Eta medjylana poroda milyon. Bała vajə prokod kükə-kuiimə, a mukəd pıras i 4 zələn.

Ris. 14. Romanovskaya porodası baran.

Kulundınskəj balaez

Eniјa balaes loenən ətik sortən kurduçnəj bała una sortlış. Kulundınskəj bała vəditsə Şivirən, Kulundıda vapələn, kətişan i pondəmaş suşınb efeəm nişən.

Kulundınskəj balaez əzdananıb sərətənaş: barannez levtən 60 kilograməz, a bałaez 45 kilograməz.

Vurunıb eniјa balaezlən rud, şəd i koriçnevəj. Kulundınskəj balaez siž-zə şetənən bur əvçina, a etasən vermasə ləddisşən paşa bała porodaezən.

Lipaka-jəla porodaez

Karakułskəj balaez

Karakułskəj balaez unazıksə ovlenən şəd vurunañaş. Kük-kuim god tırtən şəd karakułskəj bała şormə, çaləjsalə i pərə jugbt rudxəmae; kołçənən şədəş əzik kokkez da jurbəs.

Karakułskəj balaezlən kuz da gosa bəzzəz. Gosəs karakullezən əkşə wəz vılanıb vevdərşəqas. Bəz köneças gosəs abu i kəstişəm vıvılañə.

Vəditsənə karakułskəj balaez Uzbekskəj ASSR-ıb, Turkmeneskəj SSR-ıb, Kara-Kalpakiyb nevəzət kolicestvo Ojvıvşa Kavkazı i Krymına.

Şəd karakuşkəj bałaezsha ovlenp esə rüdəş i gərd karakullez. Glavnəj produkciası karakuşkəj bałaezlən lipakkez.

Karakuşkəj bałaez sərət gəriş poroda, lovja ves karakuşkəj baranlən lebtə 50—55 kilogram, bała lebtə 40—45 kilogram gəgər.

Jaj karakuşkəj bałaezlən uməl kaçestvoa: çorxt i zylaa.

Vurun karakuşkəj bałaezlən çorxt. Sija münə sorlavnp çorxt vuruna iddəloez kerəmə. Torgujtikə eta vurun suşə buxarskəjən. Vurunsə karakuşkəj bała şetə 2—2,5 kilogram gəgər.

Lipakkezşa, jajşa da vurunsa karakuşkəj bałaez şetən p əzət koliçestvo jəv (zəlləz naçkyləm vərəyn).

Karakuşkəj bałaez tədcəmən əzezik jılananəs romanovskəj bałaez şerti, no şozə, kək əzən etə bała porodalən ovlenp qe soça. Karakullez əddən tərpitanaəs, niya vıeəma aşpəsə əvvəstvujtənə meduməl pustənnəj əvvəz vılynp i solonçakkez vılynp. Zariş niya ozə polə. Təvnas niya siş-zə pır olənp kokuvtşa şojan vılynp.

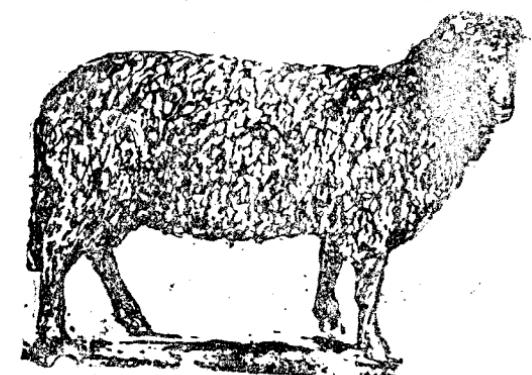
Ozəzik ləddiqisə, sto karakuşkəj bałaez vermən şetən bur kaçestvoən lipakkez, zəlləz toko aslanıns sogmanınp, Buxarañ da Uzbekistanınp. No, tədalə, eta ne siş. Bur lipakkez udajtçis poluçitnən əlki Germaniañ, əddən ərkət da ılsət klimatən i soçnəj iskusstvennəj əvvəz vılynp. Etaşan vəqitnə karakuşkəj bałaezsə vermasə bałavəditan kolxozzez netoko Sərət Aziañ, no i Ukrainañ, Kırğızstan i Kavkazınp.

Sokołskəj da resetilovskəj bałaez

Vəditsənən enija bałaez Ukrainañ, Poltavına rajonınp.

Sokołskəj da resetilovskəj bałaez ənətkodəs ətamədnəssən toko vurun rəmnənəs. Sokołskəj bałaez golubəjkod — rüdəş, resetilovskəj jez şədəş. Mədik kaçestvoezən enija bałaez ozə jansalə ətamədnəssən.

Sokołskəj da resetilovskəj bałaeziş sogmənən zellez əddən bur lipakaəs, setçə-zə sokołskəj bałaez şetən zellez basək golubəjkod rüd rəma lipakkez. Ədnako kaçestvoəs aslas çitkylən, kəz sokołskəjjezlən, siş i resetilovskəj bałaezlən uməzək karakuşkəjsə. Karakuşkəj bałaezkət niya siş-zə ənətkodəs i siyən, stonylən vəzəs ne gosa, a kəs.

Ris. 15. Bała resetilovskəj porodası.

Sokołskəj da resetilovskəj bałaez ləştissənən ənətik kaddeza, mukəd kəzajstvoez ləştənən 3—4 teliş, siş mukədəs ləştənən 6 telişəz. Sərətşa udoj 6 telişin sostavlajta 10—100 litra jəv.

Lovja ves sokołskəj da resetilovskəj bałaezlən: barannezlən 50—55 kilogram, bałaezlən 35 kilogram gəgər.

Lipaka kaçestvoez enija bałaezlən əddən burşalənən karakullez-kət kotaşətəmşən.

Çuska

Eta bała porodaabs vəditsə lunvıv Ukrainaşa SSR-ınp.

Çuskaabs upazık ovıla şəd vuruna, kət ovlənə i çoçkoməş. Aslas kaçestvoeza da produkтивnoş şərti çuska əddən vəckişə ozzılk viştaləm porodaezlan. Sija nəətkod nevna şəkərtzək vesən i upazık jələn resefilovskəj da sokolskəj bałaez şərti.

Malic

Eta poroda bałaezlən əddən vəckişə karakułskəjlan. Maliccezelən vəzzeznıls sərəta kužanas, gos ekşəmən vokkezəttis.

Bura vəditsə eta porodaabs Krymın. Maliccez ovlənərudəş, çoçkoməş da şədəş. Nija şetənə una donazık lipakkez.

Lıştənə maliccezsə Krymın kık təlişsa zəñez naçkyləm vətən, kır 8inə vəbdəssə 2—2 $\frac{1}{2}$ teliş. Eta poraə maliccez jəvsə şetənə 40 litraəz.

BAŁA VƏDİTAN JYLƏTƏM

Bała vədítəmən napravlenno vərjəm

Una mijan kolxozzezyn əni eşa eməş prostoj, ne burmətəm bałaez, kəndnija şetənə nevylən produkтивnoş jağən da vurunən, vajətənə əddən uçət dokod. Pożə vezərtli, sto súlalə zadaça vəd kolxoz ozyń burmətən kaçestvosə aslanıls bałaezliş, lebtənə nylis produkтивnoş. Eta izyń ordçən vyeəma verdəmən da vižəmən ızzı znaçenno praveñnəja vərjəm burmətan porodasə. Bałavədítəm rajoñirovanno şərti SSSR-ınp oblasnəj da rajoñnəj organizaciaez suvtətənəni mukəd kolxozzezət burazık da veşkətzək bałavədítan napravlenno i planovəj poroda. Eta şərti kolə tədny usloviaeza da osovennoşsez vəd kolxozliş, i kırzi avuəş burmətan proizvoditelez planovəj porodaiş, neprimenno kolə nedir kezə suvtətənə kyeəm nevid mədikə burmətan poroda.

Ədnako estən kolə tədny to myj, sto napravlenno vezəm bała vədítəmən, şəktətə ızzə bałaezliş kaçestvo lebtəmən, i etasən əddən çorxta suvtətənə napravlennosə da bałaezliş porodasə vəd kolxoz ponda gosudarstvo plan şərti da mesnəj usloviaeza şərti.

Bała jylətan metoddez

Səstəm roddez jylətəm

Səstəm roddez jylətəmən susə setəəm, kər kyeəm nevid bała porodaabs jylətənə virsə sorlavtəg kyeəm livo mədik porodaən. Estən vyeəma suvtətəm bała poroda paşkətəmsə pessənə burmətənə vərjəmən da kołamən plemjaə burzık poda, livo sijə kerənə nevəmən sija-zə porodaiş burzık proizvoditelezəs — mədik kəzajstvoeziş, kəndna vədítənə plemennəj bałaez.

Skressivanoó, livo metizacia

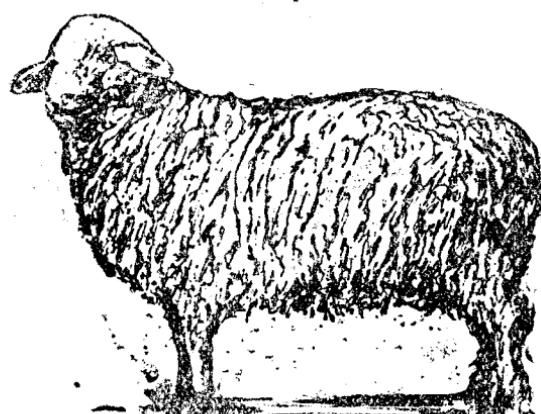
Skressivanoó, livo metizaciaen susə mədik porodaeziş barankət bała kotaşətəm, naprimer baran lincoln da voloskəj bała, livo baran prekos da kurduçnəj bała. Skressivanoó (livo metizacia) ovla vədsən əstətana, vosproizvoditəlnəj, promyşlennəj.

Əstətana skressivanoó (metizacia). Əstətana skressivanoó livo metizaciaen, susə setəem, kər ətik poroda vədsən vezə mədikə, vuzə mədik porodaa. Primerən əstətana metizaciaen loas karakułes kotaşətnə kurduçnəj bałakət, livo merinosəs prostoj kreşşanskəj bałakət.

Əstətana metizacia kosta plemjo vylə kolşənəzik metisnəj əzelokkes, kədnija kotaşəməz vədməm vərti skressivajtşənə (kotaşətçənə) səstəm porodaa barannezən. Oşlan pokoleñdoys kersişə sis-zə, plemjo vylə kolşənəvəra-zə toko əzelokkes — kədna metissaləmas, a baranokkez ənimşşənə, naçkişşənə jaj vylə, livo vuzaşşənə vokə. Əzeləz vəra-zə kotaşətşənə səstəm porodaa barannezən i sis oşlan vədsən vuzəməz ətik porodaşan mədik porodaəz.

İydsən virsə vuzətəməs ətik porodaşan mədikə arkmə neətik srokkezə setəem zavişimoş şərti, təmdə vylə matınpəs livo ılynpəs ətamədnıssan skressivajtana (kotaşətəm) porodaez. Sərəta ıddiissə vuzətəməs 4 — 5 pokollenñoezən.

Əstətana metizacia çulalan kosta, kər vuzənə-də səstəm paşkətəm vylə, kolə əddən vyeəma vərjəmən kolnə plemjo vylə toko medbur barannezsə, medbur merinosovəj vurunən. Vərjişəmən setəem uztəg podaňs pondas əstənə assis kaçestvosə, i setən so pondasə sednə unazık podaňs çorxt uməl vurunən.

Ris. 16. Metisnəj merinos — kurduçnəj əzel vurunədən çorxt vuruna.

livo una poroda, medvə arkmətnə vil poroda, kədaə və ətlaaşisə kola-na priznakkez kəkiş livo dusməd porodaeziş. Naprimer, əni Kazakstanlı mukəd opştnəj zootexniceskəj stanciaezez uzałənə etə vyləp, medvə etaz kotaşətəmnas mesnəj kurduçnəj bałas merinoskət da mədik kulturnəj porodaezen arkmətnə vil poroda vyeəm, ətkod roda vurunən, no sija-zə kadə əddən terpilişə da prisposobitçəmə Kazackəj steppezyən kəzət usloviaeze.

Etaşan oz kov dumajt-pı, sto əstətəna metizacia çulaləm vərən iz kerəm vədəs i oşlaq pondas munınpəs sija açıs. Mədəz, med sloznəj da şekyt iz pondətçə əstətəna metizacia vərən. Etija uzlə kolə krepitnən boştəm sort merinosovəj bałaezliş i sija podaňn levtənə pnyliş produktivnəs.

Vosproizvoditəlnəj skressivanoó. Vosproizvoditəlnəj skressivanoó susə setəem, kər skressivajtənə, kotaşətənə ətik

Seteəm-zə uzaen vosproizvoditełnəj skressivanqnoən vəli arkmətəm vüla anglijskəj bała porodaez, a siž-zə prekos da vił amerikan-skəj porodaez korridəl da kolumbia.

Vosproizvoditełnəj skressivanqno kosta, kər duşmədə vərjəm metissezən arkmis kolana priznakkeziş kombinacia, eniże priznakkezsə pessənə krepitń etija kombinacials rodstvennəja jylətəmən, kədija jılış mijə viştalamə ozlən.

Promıslennəj skressivanqno (kotrasətəm).

Promıslennəj skressivanqnoən suşə seteəm kotrasətəm, kər bała ətik porodais, viştavın gortşa mesnəj, kotrasətən porodistəj barannezən cozoaloana jaja porodaeziş. Arkmətəm cozoaloana metisnəj ʒel-lez naçkişənən livo vuzaşənən lovjən, kəz jaja podaez. Mədrəris kotrasan kadə viļiş kotrasətnə munənən toko gortşa çorxt vuruna bałaez da porodistəj proizvoditeł barannez. Promıslennəj skressivanqnoyn vermas ionı — kurduçnəj bałaez lıkołnskəj barannezən kotrasətəmən. Seteəm promıslennəj skressivanqnoən gırış bałavəditən kolxozzezən livo tovarnəj bałavəditən fermaezən med vəli torja stado, kytən bəy kurduçnəj bałaez vəditcisi səstəminən. Eta stadolə kolə şetnə tom bałaez brakujtəm da kuləm bałaez tujə metizirovannəj stadois, livo, kəz baıtənə, remontirujtəm (voçəm) ponda.

Kurduçnəj bałaezsə remont ponda metizirujtan stadoyn pozə, koñesno, kərni i tom kurduçnəj bałaezsə mədəriş nevəmən.

Promıslennəj skressivanqno med glavnəja kerşə jaja bałavəditənən, kədə ləşətəm proizvodstvo vüle da vuzavın bur tom barənina. Eta bałavəditəm pravełnəj organizaciaən vermas ionı əddən prıvılnəjən da şetnə ızyt połza kolxozlə.

Rod şərti jylətəm

Rod şərti jylətəmən suşə seteəm, kər ətlaasənə (paritçənə) bałaez ətamədnıskət ətik rodiş.

Rod şərti jyləm vermas ionı əddən matıñ (virsroraşəm), naprimer, kər ətlaasənə von sojkət, aj pıvkət, livo mam zonkət.

Ovlə i una ılyıñzkəş, no siž-zə rodbə ətik, naprimer, kyzı ətlaasənə bałaez, kədnalən qednəs ətik, oça vonnez, sojjez, livo kər babanıñ ətlaasişsezlən ovlə ətəslən vare, mədəslən mam.

Rod şərti jylətəm medbura kerşə əddən bur plemennəj bała stadoezən, kerşə sija siž-zə vił porodaez arkməttən. Rod şərti jyləttəg pozaluj oz poz çulətçənə vił porodaez arkməttən. Etateəm uzaen vəli arkmətəmaş una bała porodaez.

Rod şərti jylətəna otsətən pozə arkmətiñ medbur proizvoditəllez, kədına vernəja şetənə assıñls dona kaçestvoez aslanıñ uvtırlə.

Ədnako rod şərti jylətəməs ovlıvılə əddən opasnəj uzaen, ne-kuzana uzaq vermas arkmətiñ ızyt iżzan podaşsələ. Dejəbs səvıyən, sto rod şərti jylətəmən krepitcənə qətoko kolana kaçestvoez, ver-mənən arkmətiñ i qekolana priznakkez. Rod şərti jylətəmən bała stadoyn vermas arkmətiñ oza uvtırsa sogattez, livo kər nevəq oza-laq kezə sogattez zaptişasə. Rod şərti jylətəm vermas vajətiñ buraəv burşavtəz, livo bıdsən bałaezsə ofəməz.

Etaşan rod şərti jylətəm kosta bura kolə vižətənə torja vnpımaq-noən zdorovyo vüle, krepəş da bała organizım vüle. Podasə, kədə

kažalan uçətik priznakən, sto sija buraev zoraləm, livo uməl, oz poz leşny ətlaavny (paritny). Kolə viştavny, bałavəditan kolxozzezlə etə sposobsə oz kov kerny, a kyzı kerny sijə, to əddən jeea.

Vir səstəmşətəm. Mukəd pıras dyr vədítəmən bałasə kyeəm ńeviñ kəzajstvoyn plemennəj poda bokis (mədiklais) ńəvtəg, livo kyz waiťny, bokis virən sorlavtəg, stabuny ponda bała jyəlməs eýkny. Bałaez loěny uməlikəs, i kogəny burzık şojan da dozor, koknita şetçəny vyd çuzəm sogətlə i siz oz.

Arkmə eta sijən, sto bałaez kuž kada da sijən zə rodnas kotaşətəmşən loěny rodstvennəjəs ətamədəskət. A rodstvennəj rozvedenno, kyz waiťim vıvylan (ożzyk), koknita vermən krepitən poda stabunas ńekolana priznakkez.

Etə veşkətəm ponda, kolə „səstəmşətnı virsə“. Vir səstəmşətəm kerşə siz, sto eta çukərə kolə vajətnı barannez sija zə porodaş, no nerodstvennəjjezə ożzaezlə. Enija barannez vajətşən kotaşətnı bałaezkət, kədnija şetən sek-zə assinlys kolana rezultatbez, burda zdorov — olana żeñlez arkmətəm ponda. No vərjyń barannez virsətəmşətəm ponda kolə əddən vñimatelənəja da vñeəmika. Kolə, medvə enija barannez vəlisə setəm-zə napravlennois, kyeəməs vəditsən kəzajstvoyn, sə vevdərə med nylən produktivnoşs vəli ne uçətzık, a ızytzık etija poda çukərsa, kədaə niya—barannes nazvvitçən vir səstəmşətəm ponda. Burzık loas enija barannez ponda mýntıny donənzyka, nezeļi əstıny kolana rezultatbez, kədnija arkmətşisə unagdşa vərjişana uzən.

Bałavəditəmny vərjəm

Kułturnej bałavəditaniň ызыт znaçenjo imejtə praveñnəja vərjəm bałaez dýnə barannez. Vyd bałavəditis kolxoziqiklə kolə tədny kuim med kolana praviloez:

- 1) burzık burkət şetə burzık;
- 2) uməl burkət burşalə;
- 3) burzık uməlkət uməlsalə.

Etaşan kolə, medbur baranlı kolxozyn kolə şetny medbur bałaez. Etateəm ətləatəmşən arkmas dona, burkaçestvoa priplod, kədija oşlan pondas burmətń vüdsən bała çukərsə kolxozlış i lebtas sylis proizvoditeńnos.

Kyzı kəzajstvoyn eməs ńevur bałaez, to şozə kolə pessyń enija bałaez dýnə vajətnı burzık baran—proizvoditellez. Etaşan priplodbs burmas i pondas tədçynı burzık proizvoditeńnos bałaez şərtli.

Bur bałaez dýnə ńekər oz kov leşny uməl barannez. Niya vermasə eýkətnı vüdsən priplodbs, kədnija loasə uməlzykəs aslanıns mammezsə.

Kyzı kolxozyn avuəs bur barannez, kolə nazvvitń proizvoditelə plemxozyn, ne zalejtnı mýntıny bur don. Etaşan toko kolxoz lebtas assis doxodnoş bałavəditəm i oz primit ńekyeəm ıvıtok.

Etaşsa vərjişikə kolə tədny to kyeəm praviloez: asçuzama asçuzəmkət şetə asçuzəma; neatkod neatkodkət şetə neatkodə. Etə

kolə vezərtəbə siş, sto bərjişan kosta kolə pessənə vərgyənə baransə başa dənə burzəkə (podkoqassəjzəkə). Naprimer başa dənə, kədələn kuz da bur (kamvoñəj) vurun, oz kov lezən siş-zə əddən burə, no zənət vuruna baranəs; etateəm qəətkod roda kotaşətəmşən arkmas priplodbs, kədija pondas şətnə qəəddən sulalana assis kaçətzəvəzəsə utvərəslə.

İibo vot mədik primer. Em başa ramvulje rodiş, kəda imejtə əddən bur da basək formaez. Eta başalən bur, vəsnit, no qəəddən eək vurun. Eta zə kəzajstvoyn em baran əddən eək vuruna, no ənbur figuraia i ənevədsən ızzət təvgəra. Bərjanınpın vəşkətlis reşytis siş: başa əddən basək figuraia, no qəəddən eək vuruna, baran kət i uməl kod tusaabs teçəm şərti, no sə tujə şetas priplodbslə eəkzək vurunaə, kədija oz tərmən balaşəslə.

Pravəlno-ja etəəm reseñdoys?

Ne, nepravəlno. Vurun eəkşətəm ponda, novdu, priplodbs loas umələzək figuraia.

Unaş burzək loas setəəm balaşəslə şətnə baransə qəəddən suk vurunaə, no sə tujə bur figuraən, sek eta medbərja priznakəs loas krepitəm utvərəslən. Med podkoqassəj baran loas etəəm başa dənə, kədnalən setəəm-zə basək figura, kəz i balaşə, no eək vəsnitik vurun.

Kəzi sovxozi ləbo kolxoz upazık vəditi merinosovəj Bałaez, imejtə baran əddən eək vurunaə, to sija dolzon pessənə vərgyənə sə dənə bałaezsə, siş-zə enija priznakkez şərti. Sek ıvtvərəslən eək vuruna priznakəs vermas krepitçən. Oqlanə eta eək vurunaəs, kəz baitənən zavodçikkez, „linija“ aslas proizvoditəlləzən vermas krepit-nə etijə kaçestvosə vəbdən sovxoza ləbo kolxozşa poda çukərəslə, kədija torjən pondas tədçənə aslas eək vurunən. Etəşən pozə tədənə, sto bałavəditan kəzajstvois vəşkətlisəz dolzonəs vəeəma tədənə assinəs çukərsə, kədnija şərti i kolə nuənənə vərjişəm.

Enija priznakkez şərti gibrış kəzajstvoezən kerənə i gruppirovka bałaez kolasən. Siş naprimer, vuruna bałavəditanının torjətşənə klassez vylə, vurun kaçestvo da koliçestvo şərti, a siş-zə vəbdən jyləm şərti. Biłaez opredəlonnəj klassiç vişşənə torja otaraezən, i nə dənə torjətşənə kotaşətənə opredəlonnəj barannez. Bałaez dənə 1-əj klassiç, kədnələn tərməmən kuz eək vurun da bur figura, vajətənə setəəməş-zə pervoklassnəj barannez. 2 klassa bałaez dənə, kədnələn suk, no tədçəmən zənətəzək vurun i ənvna uçətəzək figuraən, təmənən zənət vurunaəs-zə i barannes mədik klassiç. Bałaezlən kuiitmət klassiç prokod kuz, no tədçəmən soç vurun da basək figura; nə dənə vajətənə barannez etija-zə klassiç. Bałaez dənə nələt klassiç, kədnələn prokod zənətəzik ləbo soç vurun da nərəstəm figura, kolə təmənən barannezələ mədik klassiç.

Kəzi bałavəditan sovxozi ləbo kolxozu eməs 1-əj klassiç lisnəj parannez, to nişə kolə iñdənə medpervo mədik klassiç bałaez dənə.

Setəəm sorğırovka bałaezsə klassezən suşə **boniçirovka**. Bałaezliş jaja napravlennoən boniçirovka kosta voşşənə vezər vylə medpervo nələn jaj kaçestvoez, paşa bałaezlən əvçina kaçestvo i siş oğ. Torja otaraezə jansətikə kolə siş-zə vişətənə vurun rəməslə.

Klassezə jansətəmşa boňitirovka kosta torjətşəp medbur podaşs, kədnija arkmətən plemennəj gruppə (əlita). Eta gruppən baran-nez vərjişşəp nəvədsən bałaez otara vylə, a vyd bała pondə torjən, nı kaçestvoeş şərti. Setəm vərjəməs suşə individualnəj.

Bvdəs podaşsə plemennəj gruppais kolə kerpə individualnəj liçnəj nomerrez, i nı vylə ovjazatəlno kolə kerpə plemennəj gizəmmez.

Мыј ковшə bur baran-proizvoditelşən.

Ozzyk lıddıvlisə, sto bvdəs priznakkez vuzəpə uvtırıslə toko ajyssan.

Nauka dokazbılıs, sto eta neverno. Priznakkez uvtırıslə vuzəpə ətkod vñnen kyz ajyssan, siž-zə i tamıssan.

Ədnako podavəqitəmən, siž-zə bałavədítəmən, ryr ızytzık znaçenno şetən proizvoditel vərjəmlə, qezelı bałalə. Baran proizvoditelə ryr şetə ızytzık da çorbtzık trebovaqdoez.

Eta kersə səşan, sto baran proizvoditel ki jylən kotaşətən godnas vermas şetnə olansə 80 zellezlə, mədənəz viştaləmən 10-iş unazık bałasa, bvdən sə olan dırçı.

Kyem trebovaqdoez pozə körpə bur plemennəj baran-proizvoditelşən?

1. Baran-proizvoditel med vəli səstəm porodaa.

Toko səstəm porodaa baran vermas vñeməda vernəja vuzətən assis bvdəs kaçestvoeş uvtırıs şərti. Metişnəj baran, kyz vñ sija ez vəv bur vñzətəmən, pondas şetnə ətkod rodiş priplod. Sija oz pondə setəm vernəja vuzətən assis kaçestvoeş uvtırıslə, kyz səstəm porodaa baran-proizvoditel.

2. Əddən kovşana, medbəs baranlən vəli rodoslovnəj, kyz sunp medbəs mam i aj sylən vəlisə tədsəaş aslanıbs bur produkтивnəşən da zavodskəj plemennəj kaçestvoezen. Etəşə əddən kovşana, medbə plemennəj baran vəli proveritəm aslas uvtır şərti, kyz sunp, medbəs sylən priplodls vəli bur kaçestvois.

3. Kolə, medbəs açs baranls vəli ızyt da vñlyn produktivnoşa podaən. Kolə, medbəs sylən vəli una vurun, bur lovja ves da basək figura. Sylən priznakkez dolzonəş vəvnə tipicnəjəs, — sija poroda ponda, kədaən mədan kotaşətən.

4. Kolə, medbəs baran vəli ղəddən pəriş, i ղəddən tom ne bvdən zoraləm. Medbə goddez plemennəj baran ponda — 2 godşan 5 godəz. Mukəd barannezəs cozaloana porodaeziş (gempşir, prekos: da məd.) pozə leznp kotaşətəm ponda $1\frac{1}{2}$ godşaə i nelki godovajsaə.

5. Baran med vəli gəgər zdorov, veşov podaən. Sylən şin-nez med vəlisə səstəməş da kylana pellez. Sogətaşan, qarşan da neveşovsan unazık arkmənən bałaez jalovəjəs. Burzık, medbəs baran vəli sərət jajpoda, kyz sunp „zavodskəj tusaň“.

6. Baran med vəli muzyccəj çuzəma. Baran bałalaq vaçkişan çuzəmnas, soça ovla bur proizvoditelən. Kyzı baran surreza, to-nija med vəlisə tərmətən rozvitəjəs, no nə əddən gryış — çorbt surreza.

7. Baranlən med vəli bur kəzəsa zədkoş. Kəzəsa zərkoş dolzon vənən vərətçana, med vermis oplodotvoritnə kəzəsa połok-kezsə — spermatozoidezsə. Sə jılış, kəz velətşə sperma, miğe viştaməmə ožlaq.

Мыj көвшə бир pлеменнəj баlaşan

1. Bała med vəli tırməmən ызт da въеəma zoraləm. Sılen med vəli una ətpyrşa sъrəmən vurun, bur lovja ves, bur figura da bur jəla.

2. Bałalə oz kov vənpi əddən pərişən. Medbur goddez plemen-nəj bałalən 2—5 god.

Kotrasəttən kolə ləddən pərişən zoraməmsə bałalış. Kəzi $1\frac{1}{2}$ godşa 3el, vədsən-ni zoraməm, to sijə pozə lezni kotrasətnə ena goddezən. Kotrasətnə lezni $1\frac{1}{2}$ godşa tomżekəs oz kov, neñki bura rozvitəj zələs.

3. Bała med vəli vədsən zdorovəjən. Sija med vəli vesov da udav. Sogətaşan, nər balaşan oz lo bur priplod.

4. Bałalən med vəli zdorovəj ңeeškəm vəra.

5. Bałalə oz kov ionь buraəv umələn—kəsən, no med ez vəv bura gossaləm. Əddən uməl kəs bała şetas umələ zeşə, da i kəs bałalən soça ovılen pərişən kək zeşən. Etaşşa esə kəs bała şetə jeeə jəvsə, i sija uməla verdə zeşə. Gossaləm-zə bała — často kołcęsviļ jalovəjən.

6. Səstəm porodaa plemennəj bała ponda əddən kolə rodo-slovnəj, kəz sunp medbə aj i mam vəlisə tədəsaş sılen aslanıbs don-şətan kaçestvoezən. Əddən kolə siž-zə ožza poluçitəm priplodbılış donsə (ocenkasə).

Kotrasətəm da setçə ləşətçəm

Matoçnəj stado gotovitəm

Matkaa stado gotovitəm. Myj kolə kerpə bałaezsə gotovitəm ponda sovxozi pərişə OTF-ən kotrasətan çulətəm kampania kezə?

Medpervo kotrasətan kad kezə med vəlisə vəeəma formiruj-təmaş pijalana bałaezlən otaraez. Sə ponda kolə askadə, kotrasəttəz kək kuim təliş ožti, kerpə vəeəma brakovka cukəras (stadoas). Vədəs pərissezəs, piňtəm bałaezsə kolə brakujtnə da ətlaavnə niјə torja otaraə verdəm ponda. Bałaezsə, kədnija çulaləm godə kolçissə jalovəjəs, kolə boşnə torja naşlıudeño uvtə; kotrasətəmsə pəkət çulətnə torjən əddən vəeəma. Bałaez, kədnija ezə pijavlə kək god şärna-ni, siž-zə kolə brakujtnə.

Ne nadejnəj, sogəta bałaezsə, kədnija sogalən pərişə distomatozən, bergaləmən təbez eýkəmən (vospaleñdoən) da mədik sogattezən, siž-zə burzık lezni niјə jaj vylə.

Setəəm bała brakovkasə kolə çulətnə zootexnik veşkətlən kipod uvtən. Etə usə çulətnə medbur kadəs ovla sek-zə, şellez naçkyləm vəgən.

Nar da umətçəm bałaezsə kolə torjətnə torja otaraə — siž sunsana „xurdə“ vəeəmzəka verdəm ponda da burzık koncentrirovannəj verdassezən verdəm ponda, medbə niјa voçmisə kotrasətan kad kezə.

No i mukədəd başas nuzdajtçənə verdəmən burmətəmən kotrəşətan ozyən. Deləbs səyp, sto nimətçis balaəz neşki bur poskoṭinabın əsənən tusaanapıns, iməlçəcənən gozşa kadə. A sek kezə kotrəşətan kad kezə balaəzsə kəz kolə burazık verdən, medvə kotrəşnən niya munisə bur jajpoda sostojaqnoən.

Kotrəşəttəz niyə verdəm şetə to kyeəm vıygadəez:

- 1) balaəz Jon tusaən burzıka kotrəşikas bossənən (nekodaşalənə);
- 2) vıeəmə verdəm balaəz şetənən eəkzıka kék əzelən;
- 3) niya vajənən əellezsə zdorovzıkkəzə, Jonzıkkəzə da vıpnazıkkəzə;
- 4) jajpoda bala stadoyn cozzıka da rovnəjzıka çulalə kotrəşan kadıls, a etəsan cınə ves olana kadıls.

Etaşan balaəzsə, kədnija munətnə kotrəşətnə, kolə ovesreçitnə bur poskoṭinazezən; kəzi-zə avuəs bur poskoṭinazez, to 3—4 nedəla oztı kotrəşəttəz, kolə verdən şutuşa şojanən, kət və sutkinas 200 gramən bala jura.

Kotrəşətəm kezə barannezəs ləşətəm

Ezə ızyntızk vezər kolə puktənə kotrəşətan kampaniya kezə ləşətəmən baran-proizvoditelez vylə.

Medpervo kolə vıeəmika vərjınp barannez, kədnija munətnə kotrəşətnə. Barannez vərjəmtən pı vevdərşa priznakkez şərti, vıd gırış balaşəditan sovxozınlıbo OTF-ınp, kolə kernən ovsledovanıno vıdəs barannez kolasınp, pı kəzəs zədkos (sperma) şərti. Eta ponda kolə toko torja ızdətana apparat — mikroskop, kədija pı pozə azzınp əneazzana prostoj şinən zıvçikkezə.

Açıs isledovanınoys kerşə to kəzi. Kütşə bala, kotrəşan kadə (teçka kostə). Sı vəzuvt vəraə puktişə əneyzət torok gubka, lıbo-zə sarık, kədə kerəm marlaiş. Gubka berdas, lıbo sarık berdas kərtassə vəsnitik sunisok, kəda məçcişə kəneçnas vevdəras. Eta sunisən kotrəşətəm vərən kəskişə vəzuvt vəraşis sarıkbs. Sıvərən, kər sarık puktəm, kerşə ispytajtan baranən sluçka.

Kotrəşətəm vərən sarıkbs kəskişə balaşə vəzuvt vəraiş, i kaplı, kədə pişərtan marla berdəs isşledujtə mikroskop uvtınp.

Kəzi mikroskop uvtınp tıdalə eəka vevtəm sırpıta ətmədərəvetlana zıvçikkezən, to pozə viştavnp, sto baransə bura pozə leznp proizvoditel tujə. Kəzi-zə mikroskop uvtınp zıvçikkes soçəs da izagəna vərətçənə, to baransə tujas ispolzujtnə kotrəşətəmə toko mədik oçerefən, kəzi ozə tərmə bur spermaa barannez. Kəzi-zə mikroskop uvtınp zıvçikkez vokoreq soçəs, lıbo vıdsən ozə vərətçə, to set-eəm baran proizvoditel ne tujana, i sijə kotrəşətnə leznp oz kov.

Eteəm ovsledovanıno vərən okonçatejnəja lessənən niya barannes, kədnija sedasə opredəlitəm matoçnəj otaraə, lıbo sija vylə, lıbo mədik balaəz gruppa vylə. Etatən kolə viştavnp, kyeəm barannez munasə klassnəj kotrəşətəmə, kyeəməş kipona kotrəşətəmə i kyeəməş munasə iskusstvennəjə kəzəsaşanə. Iskusstvennəj kəzəsaşanə vərjışşənə medbur barannoş, kəz aslas kəzajstvennəj da plementnəj kaçestvoez şərti, siş-zə i aslas sperma kaçestvoez şərti.

Primernəja əlik təliş oztı kotrəşətan kampaniyaəz kolə pondətçənə verdiş şutuşən poskoṭinə vylən. Pondətçənən verdən ne upazıkkən

200 gramşa jurə sutkinas, i lebťńp medvərja kadə 800 graməz jurə. Şutuşa verdasiş medbur şojan loə baran-proizvoditellez ponda zər. Kəzi zərəbə avı, to pozə şetńp i id, no burzık şetńp maşəmən livo sədəsə kerəmən. Pozə nevna şetńp şubə tujə zımık livo panəv. Şodńp barannezsə zərən livo kəyəm nevniq vüna verd asən kolə ətrezərəzzəzə, livo torja riuvəj kormuskaezə.

Barannezlə kotaşəttəzas kolə torjətńp medbur poskoṭina-ezsə.

Kotaşətan ozyń barannezliş kolə kynəm uvtfezis vurunse sırpı. Eta kerşə sə ponda, medbəv vurun ez mesaftçə kotaşətikas. Bura vədməm gyzzez barannezliş kolə vundavnp.

Kotaşətan ozyń bura kolə sledoitńp, medbəv barannezlən eze arkəmə polovəj izvrassənəoez, kyz anañizm, livo baran, baran vylə çetçaləm. Barannez, kədnija sogalənə eniñən porokkeznas, kolə askadə torjətńp mədikkez dýniş, enija porokkez cəsto voşşənə mədik barannezən. Çabannezlə, kədnija dəzirajtńp barannezsə, kolə sledoitńp siž-zə, medbəv barannez ezə təskaşə etamədəskət, enija təskaşəməs vajətənə dojmətəz.

Siž-zə bura kolə torjətńp otaraez kolasıń zırrez da jərtannez (kosarrez), kədnija kolasıń pondas nuətşənə kotaşətəm, kosarrezsə kolə askadə, burzıka, ovorudujuńp, kernı stanokkez barannez ponda jərtan bałaez ponda, ləşətəm mesta, kytən pondas nuətşənə pəsizəm „proba“ bałaezsə, i siž ož. Kəzi pondas kerşənə iskusstvennəj kəyəsaşəm, to neprimenno ozyń kolə ovorudujuńp eta ponda bura tua-na zırrez, nazıvıtnı kolana inventar, zaptişnı eta uz berdə bura kolan personalən.

Kotaşətan kampania uze kolə suvtətńp nađejnəj otiřəs, klassovəj vrag estən vermas vreditńp una, a etasaq estən med vəli leçət torja klassovəj bditelnos. Kolə viştavnp, sto sırpəm, kupanka, privivka i siž ož. pijalana bałaez ponda i barannez ponda med vəli dugdətəm teliş oztı kotaşəttəz. Eta kadə kolə pessənə tımta pozə jeeazək trevoztyńp da nəitńp bałaezsə.

Kəzi bałaezlə kotaşəttəz loas şetəm spokoj da vyeəma verdəm to nijsa eta kad kosta vyeəma voçmasə, i kotaşətan kampania çula-las uspesnəja.

Bałavəditəmən kotaşətəm kerşə vojnəj, klassnəj, kipona, garem-nəj da iskusstvennəja kəzəssətəmən.

Volnəja kotaşətəm

Volnəja kotaşətəm vəli paškaləma ozzasa ovsyppəj kressanskəj poda çukərreznı. Eta çuzəməs kotaşətəmbslən ne kyz oz ləşav kultur-nəja bałavəditəmən.

Volnəja kotaşətan kosta, kər barannez god eəe vettətənən bałaezkət, okot kysə əddən kuz kad vylə, kəda əddən neudobnəj i obsluzıvajtan personal ponda i vüdsən otarasə verdəm ponda.

Volnəj kotaşətan kosta əddən cəsto ovlanən voşşəmas (baranuj-təmas) neñki 8 telişə 3ellez, kəda bura vreditə pıle ozañ zoraləm vylə. Siž-zə çəstə 8 telişə baranokkez, kotaşənən bałaezkət, eýkənə i kolççənə nedorazvitəjəs vek kezə.

Voñnej (sluçka) kotaşətəm vazən-ni çapkişsiz praktikais bałavəditan sovxozezeñ. Sijə siž-zə kolə çapkыń i kolxozzezeñ.

Klassnəj kotaşətəm

Klassnəj kotaşətəm kosta barannez ozə vetlətə god eəe ətləyin bałaezkət, kъz voñnejn. Nijə vižən vədsən torjən pъ dъnsań, i toko kotaşətan kada leşləvlənən bałaez otaraə. Etaşan i okotəs bałaezlə cozzıka çulalə — zənətzyk kada.

Kadəs kotaşətan kosta klassnəj kotaşətikə kolə lənə ղeupazık 45 lunşa, no nejeeazık 30 lunşa. Rosçot setən setəam, medvə kutnə bałaliş kъk tēčka, a tēčka i okota bałalən ovłə vəd 15—17 lun bərti. Etaşan, kъzi bała oz vermə voşşıń da kəzəssavın pervəj tēčkaə, to sija vermas voşşıń mədik rъga.

Klassnəj kotaşətəm kosta vədməm baranla şetşə ղeupazık 30 bałasa.

Tom 1 $\frac{1}{2}$ godşa barannezsə, əddənzyk kułturnəj porodaezis, burzık vədsən ne leşnə klassnəj sluçkaə, a ispołzujtın toko ki ronaen, kipona kotaşətəmən baranlış nagruzkasə pozəzık regulirujtın, kədə oz poz kernə klassnəj kotaşəttən.

Klassnəj kotaşətəm unazık bałavəditan sovxozezeñ da kolxozzezeñ Ojvıvşa Kavkaziş, Ojvıvşa Kazakstanış, Uvlañşa Volgaiş, 8ərət Volgaiş, Kirgiziş pondətçə pojavı 5—20 lunnezsən. Təlişən ozzık pondətşə kotaşətəməs Uzbekistanıñ, Krytyń, Dagestanıñ, Zaykazzıoň.

Nedəla çulaləm bərti barannezsə pozə torjətnə kъk ətməmdəa gruppaezə. Etasi kъknan gruppası olə otarań sutki, sija kada kъz məd gruppası soçcətşə i verdə. Siz enija kъk gruppası ceredujtşənə kotaşan kad çulavtəz.

Nedostatokkez klassnəj kotaşəttən pantaşənə:

1) nepozana ovłə niətń barannez bərjəm bałaez dъnə da ləd vəd baranlış plemennəj donsə (cennoşsə);

2) etaşşa eəe klassnəj kotaşətəm kosta sogtəvlə veşis əstana vъn barannezən, kər nija unaiş çetçalənə ətik bałas vъvtə, etaşan nagruzkasə baranlıslə kolə şetń ղevezýə;

3) klassnəj kotaşətəm kosta şəkətşalə uxodıs barannez dъnə i nižə verdəməs.

Dostoinstvoezen klassnəj kotaşətəmlən lənə prostota sižə çuləttən, i eəsə sija, sto oz trebujt sədtətən uزانlan vъnsə.

Garemnej, livo koşaçnəj kotaşətəm

Garemnej, livo koşaçnəj kotaşətəm kerşə siž, sto vədənnıslə baran proizvoditellez kolasiş bərjışsə torja gruppası bałaez lədən 25—30 jur. Eniğən bałaeznas vədsən kotaşətan kada kotaşə baran proizvoditel i sъ şərti, kъz nija okotitən kotaşın, siž i kotaşə.

Şuən verdəm ponda baranəs vəd lunə kolə jansətnə aslas garemisiş.

Etasi kotaşətəməslən to kъeəm preimussestvoez:

1) prostoja pozə sižə çulətń,

- 2) pozərək vərgjelp ətkasa bałaez baran dənə,
3) pozərək niətnəp uçot plemennəj donlış vədənnəsə proizvə-
ditellez kolasiş, siş kəz loasə tədsaəs sylən pijannez.

Nedostatokkez garemnej kotaşəmən pantashənə:

- 1) vesış əstəm, kəz i klassnəj kotaşətəm kosta, vən plemen-
nəj baranlış məd pṛişa kotaşətəm vylə,
2) unazık vən kovşə əstənəp uzaşşezlis torja koşaçnəj grup-
paez pastuçitəm ponda.

No eta kotaşətəmlən ızyt preimussestvo klassnəj kotaşətəm ozyń. Klassnəj kotaşətəm kosta mukəd baran-proizvoditel lezəm vədsən obezlička vylə, kəz suny, sto sibliş piyannezə mijə nekər ogə vermə tədnə ətləsa massaiş, a garemnej kosta mijə vermamə vyeə-
ma donşətnə sijə kaçestvo şərti uvtırsə, kədija mijanlı loas vyeə-
ma tədəsa.

Kipona kotaşətəm

Kipona kotaşətəm paşkyla primeqajtçə plemennəj stadoezyn, a siş-zə çorx vurunaez metizacia kosta, kəz viştavny, volosskəj ba-
laezəs merinosovəj barannezən. Estən kipona kotaşətəm kovşə sijən, sto merinosovəj baran bokşan otsavtəg oz vermə kəzəsavnı volos-
skəj bałasə, sə gosa da kuz vəzşən.

Kipona kotaşətəm kerşə kvalifikasirovannəj, tədiş mort veşkətlə-
mən, sovxoziş livo kolxoziş balavəditişən livo sylə otsalişən.

Kipona kotaşətan uzlən porjadok. Beld asıv, kəz pozə ozyń, ças 4—5 asıvnas, bałaezlən otara vajətşə kosaraeziş bazaəzə. Bałaez dənə lezşənə provnikkez — vyna barannez, no uçət donaəs plemennəj ponda. Provnikkezlə kənət uvtanış kərtəşə zapon sə ,
ponda, medvə niya ezə vermə kəzəsavnı bałaezsə.

Övəknovenənəj dəraovəj mesəkiş pozə kernə 4-ə setəəm zapon-
nezsə.

Bałaezlən otara lezşə vərgjəm ponda, kədnija loktişə bałaez okotə
taə nevəzət çukərrezən 150—200 jurən vydənas.

200 bałaa çukərə tırmas kuim-nol bur probnik barannez.

Provnikkez suprla azzənə okotaə loktəm bałaezsə. Okotaə lok-
təm bała tədməşə vərətçətgə sulaləm şərti probnik baran uvtınp. Kəz-i-zə bała pṛüssalə probnik uvtiş i kotorətə sə dəniş, to kət və i
baran vətliş sə şərəp, kolə ləddəyən, sto bała ne okotaən. No mu-
kəd pṛyas ovıla, sto baran abu sorlaşəm. Pozə tədnə, sto bała pervo
kəz və pṛüssalə, a səvərən drug primitə.

Beldəs loktəmmez okotaə i vərgjəmmez probnikkezən bałaez sek-
zə kutşənə i jərtişşənə torja jərtannezə. Açıs kotaşətəməs kerşə to
kəzə. Jərtansış, kətçə jərtəm probnikkezən vərgjəm bałaezsə, drug boş-
şənə kək-kuim bała. Bałavəditiş aslas spisok şərti vişətə ena bałaez-
liş nomerrez, livo nylış klass da nomerrez naznaçitəm boñiçərən ba-
rannez. Səvərən enija kək-kuim bałaez jərtşənə jərtannezə kotaşə-
təm ponda. Kolana barannez lezaşşənə aslanıb jərtannezə i lezaşşə-
nə bała jərtannezə kotaşətəm ponda, vydənnəs sylə naznaçitəm bała
dənə. Mukəd pṛişa primeqajtçənə əddən prostoja kerəm stanokkez
kotaşətəm ponda (ris. 17).

Balaşə şetənə kotaşətənə toko ətiryət. Kotaşətəm konçitçəmsə tədmalənə karakternəjə vərətçəm şərti, jursə da zədəs vərətəm şərti, kədə kədə lezə assis kəzəssə. Eta kədə baran əddən vənən da uveren-nəjə vərətə vərnəs, a jursə lezə vylə. Mədik vernəj priznakən tədməşə sija, sto baran udaççəm kəzəs lezəm vərəşən lezəs başa vəvtiş, kəz və vəntəmşaləm i minut məd oz-ni dumajt pıatjtçənə vilış çetçəvənən vəla vəvtə.

Udaçnəjə kotaşətəm vətən baran puətşə asias jərtənə. Mukəd pırişas kerənə siş, sto baransə, kədə kəzəsalis-ni balaşə, lezənə ne sija zə barannez jərtənə, a torjaə, kütçə lezaşşənə barannez, kədnija kotaşətsisə-ni ətik balaşən. Kotaşətəm vətən başa pıatnajtənə kras-kaən i lezəsə vazaə natodil jərjəm jərtənə.

Sızi asyvənas kotaşətəsə ətik balaşən vədəs niya nomera baran-nezkət, kədnijə naznaçılısə probnik barannezən. Səvətən, kəz vədən-nəs kolana barannez kotaşətsisə ətik balaşən, niya şetənə mədrərişə kotaşın. Toko siş, pərvəjən kolə lezənə mədrərişə kotaşətnə sija va-ransə, kədijən pervo vəli kotaşətəm.

No kolə tədənə, medvə ne eykətənə pıemennəj podasə i medvəne orətnə sylis vənəsə, ətik baranlə pozə şetənə kotaşətəm ponda kəkə, kui'm i toko əddən vüla baranlə i soçtika nol başa lunnas.

Mukəd pıras ovla, sto probnikkez, kədnijə lezəm asyvənas pıemennəj bałaez dənə, torjətənə mədikkez kolasiş 5—6 başa, kədnijə naznaçılım kəeəm ənevud ətik baranlə. No eta sluçaj kezə kolə vəd baran ponda suvtətnə vezisəs, kədylə i şetənə bałaezsə kotaşətnə, kəz əsnovnəj proizvoditeļəs kotaşis-ni 3—4 bałakət.

Lezənən kotaşətəm bałaezsə vər ətləsa tavunə kolə toko sek, kəz asyvənas mədik lunə probnikkezən loasə torjətəməs okotələ lok-təm bałaez. Kerşə eta sija priçina şərti, sto teçkaəs bałalən kəsə 36 ças gəgər. Kolə tədənə, kəz və kotaşətəm bałaezsə sek-zə kotaşətəm vətən lezənə vər tavunə, to pozə sorlaşın, sto məd asyvənas unazık enija kotaşətəm bałaez şurasə vilış torjətnə probnikkezən. Eta ver-mas arfəmənə siş, sto şurasə bałaez, i kədə vəli boşşəm-ni, kədə i abu.

Qasto ovla, sto başa ətپriş kotaşətəmən kolçə boşşətəg. Set-eəm bałabs mədik teçka kosta, loas mədpəv torjətəm probnikən i kolə sija vilış kotaşətnə sija-zə baranən. Sə jılış, sto başa kotaşətəsə mədrərişə-ni, koknita tədməşə sə vylə kraskaən kerəm pıatna şərti.

Çulətnə kotaşətəmsə mədrərişə setəəm bałakət kolə vəeəmika, sija oz lo boşşəm i eta teçkaə, to sija kolçcas jalovəjə vədəsə god kezə.

Mukəd pırişas kəeəm ənevud baranlən, əddən una bałaez tor-jətənə mədrərişə kotaşətəm ponda. Etijə obstojateļstvosə bura kolə şleditnə i pozə tədənə, sto eta proizvoditeļ əddən kəzəssə. Setəəm və-ranlıs kolə (kəz viştaləm vərlənən) kerpə isledovanqo kəzəssə zədkoşən. Kəz tədan, sto uməl kaçestvoa sylən kəzəssə zədkoşəs, to sə dəniş vədəs bałaez nuətənə sija vezis dənə, livo kəeəm ənevud mədik baranlə.

Kipona kotaşətəmlən dostoinstvoez setəəməs:

- 1) pozəzək puətənə uçot (ləd) vəd baran proizvoditeļliş don ,sə şərti kəeəməs sylən arkəmənə əlləz;
- 2) pozəzək vərjənə vəd başa dənə podkodassəj baranəs (individuallənəj vərjəm);

3) uçətzəka vərə varanıb kipona kotaşəttən volnəj da klassnəf kotaşətəm şərti;

4) kipona kotaşəttən varannez ozə təskaşə i dojdə;

5) burzıka ispozujtçışşə baran-proizvoqitələs, kipona kotaşətən, kək səmdə pozə ispozujtń, volnəj, klassnəj siş-zə i koşaçnəj kotaşətəm şərti.

Sija-zə kadə kipona kotaşətəm şəkətzək etijə çuləttən kovşə unazlıq uzalış otır.

Kipona kotaşətəm çulətan trebujtə əzət kvalifikasiacia (tədəm i kuzəm) obsluzvajtan personalşan.

Bəd kəzajstvolə kolə nuətnə kotaşətəm jılış zurnal, kədaňn med vəli gizəm bədəs bałaezsə da viştaləm nə ponda varanñezsə. Kotaşətən kadə eta zurnalə bəd bała ponda kolə giznə, kyeəm varanən sija kotaşis, təliş i lun kotaşətəmlis. Mədrysrişa kotaşətəm jılış siş-zə kolə nuətnə gizəm.

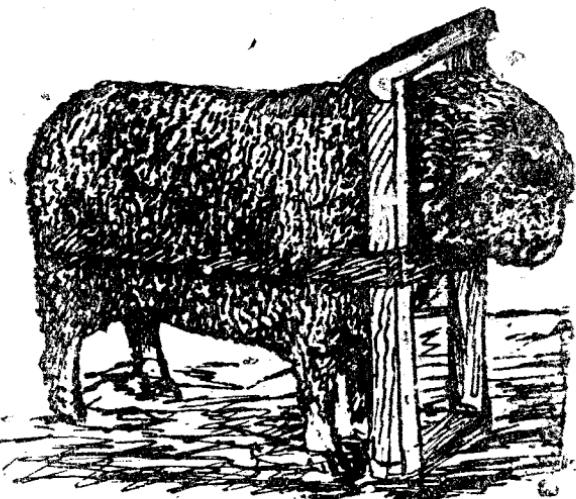
Iskusstvennəj (kəzəsaləm) kotaşətəm

Iskusstvennəj kotaşətəm kerşə siş, sto varan açıs vəlakət oz kotaşətşə, a sılən (kəzəsa zədkoş) kəzəsəs prıskajtçə bałəslə natodil priborrezən.

Iskusstvennəj kotaşətəmbs gylis bała vədi-tan kəzajstvoezən bəd godə şo kerşə paşkut-zəka i paşkutzəka.

Kerşə sija to kəzi. Natodil pribor otsətən, kədə suənə „iskusstvennəj vaginaən“, voştənə kotaşəttənənəs luvəj bałakət, livo neqli valuxakət səstəm kəzəsa zədkoşsə (sperməsə). Ətprıy kotaşətəm varan setə 1 — 2 kub. santimetra sperməsə. Bəd kubiçeskəj santimetrayn nor-malnəj sperməyən ovə əddən una — 2 milliard gəğər — spermatozoid-dez (zəvçikkez). A bała voşşətəm ponda kolə bədəssəs 1—2 zəvçik. Etəsan pozə ətprıy kotaşətəmis voştəm spermənas ne ətikə, a una bała voşşətnə. Kaddezə, kər varanlən əddən bur kaçestvoa sperma, mukəd' pribişas cintişşə osobəj rozbiavitellezən (cintannezən) etəsan spermənas, kəda polucitşə ətprışa kotaşətəmis, pozə kəzəsavnə (voşşətnə) esə unazlıkə bałaezsə.

Iskusstvennəj kotaşəttən, siş-zə kəz i kipona kotaşəttən, primenajtşənə varan-provnikkez, kədnija kossənə okotaə loktəm bałaezsə. Voşşətnə bałaezsə pozə toko okota kostə. Iskus-

Ris. 17. Bałəs kotaşətən stanokъn.

istvennəja voşşətnə pə okaşa kostə veş toko uzałan, nija şorovno sekı ozə voşşə.

Iskusstvennəja kotaşətəmlən una gəriş preimussestvoez (burrez):

1) sija şetə soitńlp nagruzkasə ətik baran vylə 300—400 bałaez kotaşətan kadə. Eməş sluçajjez, kər ətik baranən kotaşətan kadə kəzəsavlısə 2500 bałaez;

2) etəm ızyt nagruzkanas pozəzək ispołzujtń medbur barannezsə, kəda şetə medbur priplod;

3) iskusstvennəj kotaşətəmən pozəzək beregitń barannezsən kutçişan zaraznəj sogəttesiz, naprimer kosti vajəmiş (vükidəşis);

4) pozəzək nuətń lbd (uçot) vyd baranlış plemennəj don jılış — aslas uvtır şerti, setçə-zə unazək əlləz;

5) gosa vəza bałaezəs meşizacia kostə merinossezən iskusstvennəj kotaşətəm əddən koknətə uz, neşki kipona kotaşətəm ovlaçastə zaboltnəj i ne prokod udajtçə ətryrən.

Iskusstvennəj kəzəsaləm ponda kolə mort kvalificirovannəj. Uz med vəli əddən akkuratnəj i kerşə sija natodil iskusstvennəja kəzəsalan punkttezən.

Baran-proizvoditel dəzirajtəm

1. Tom 1 $\frac{1}{2}$ godşa baranlə oz eəktişş şetń kipona kotaşətikə unazək 25—30 bałasa kotaşətan kadə. Tom baranlə oz kov kotaşın ətik bałasa unazəkən lunnas.

Tom baransə kolə ispołzujtń toko kipona kotaşətəmən.

2. Pəriş baranlə (6 godşa i pərişzək) siş-zə kolə şetń içətzək nagruzka: neunazək 2 bałasa lunnas. Pəriş barannezsə siş-zə kolə pessənə ispołzujtń kipona sposobən. Pəriş baranlə pozə şetń neunazək 40—50 bałasa kotaşətan kadə (kipona kotaşətəmən).

3. Sərat gəddeza baranlə (2—5 godşalə) tavınp kotaşəttən kolə şetń ne unazək 30 bałasa kotaşətan kadə. Kipona kotaşətan kostə ətik zdorovəj baranlə vycəma verdtən da ubıldajttən pozə şetń 60—70 bał.

4. Tavınp kotaşəttən barannezsə kolə vyd lun torjətلىp vałaez döniş verdəm ponda şuən, i soççətəm ponda. Torjətلىp kolə 2—3 ças kezə. Soççətəm da verdəm vərəlp barannezsə lezənə vər vałaez otaraə. Şuən verdən klassnəj kotaşətəm kostə kolə asyvnas. Medbur verdən zərən sutki vylən 800 gramən vyd jura. Setəm vyd lunşa verdəmbs da soççətəmbs barannezsə kovşə plemennəj podaliş vynsa beregitəm ponda. Mukəd kəzajstvoezas barannezsə lezavlənəp vałaez döñə toko ojjez kezas. Lunnas barannez olənə torjən, kytən i verdşənə.

Kipona kotaşətan kostə zərsə barannezlə şetənən kəkişən lunnas: asylen i rytən.

Bədəssə baranlə şetənən kipona kotaşəttən 1 kilogram zər, livo maştəm id.

5. Kipona kotaşəttən barannezsə asyvnas, bałakət ətlaavlyətəz, ozə verdə, ne ozə juktalə. Sek toko verdəm da juktaləm vərəlp barannez uz vylən loənə ne vizvəş. Verdən barannezsə asyvşa kotaşətəm vərəlp, pervo şetənən pylə nevna soçcişənə.

6. Kipona kotaşəttən baranlı kolə vəd lun şətəb progulkaez səstəm vozdukən. Vəd lunşa progulkaetəg da vərətçətəg baran loə nə vizib i pondə uməla boşşətnən bałaezsə.

7. Barannezəs, kədnijə suvtətəm kipona kotaşətəm ponda, oz kov vişpə vəldənnəsə ətlən. Ətləsa viştən təskasən i qərnviçajtənən (ləğasən). Burzık kernə jərtannez nezzət gruppaez ponda 4—5 baranən. Ese burzık bur dona plemennəj barannez ponda kernə ətkasa uçatik jərtanokkez torja jesliyən.

Barannezəs, kədnijə suvtətəm klassnəj kotaşətəm ponda, pozə lezplə gruppaezən 15 — 20 jurən ətik zərgən. Enija barannez təzəsə i olənə spokojnəjzəka kipona kotaşətannez şərti.

8. Juktavnə kipona kotaşətan barannezsə pozə ətprər, a esə burzık kəkiş sutkinas, şu şətan ozyń.

9. Oz kov ləga obrassajtçılıpə barannezkət, varlınpə da gorətişlənən vylə. Əddənzək oz kov etə kernə kotaşətan kadas. Etaşaq baran loə polis, vəjmə i pondə uməla boşşətnən bałaezsə. Baran, kədəkət vəxəema da laskova obrassajtçan, loə doverçivəj i çasto suprıta, vəşkılıt kışaq çətçalə bała vylə i boşşətə.

10. Kəzi baran, suvtətəm kipona kotaşətəm ponda, vədsən ətkazlıtçə çətçavnpə bała vylə, to sijə burzık iñdənən təvində, kytən munə-ətləsa kotaşəm. Sek, mədik barannezlə vişəttən çasto i etə baran kutçisə uz berdə i ləşalə. Eta vərən sijə pozə voşnpə vər kipona kotaşətəm ponda.

Okot (pijətəm) da ʒellez vədtəm

Pijətan kezə ləşətçəm

Burzıka pijətan kampania çulətəm ponda medperve kolə vəxəmika sek kezə ləşətçılıpə. Kolə ləşətnə da voçnpə kolana inventarız scitiz jərtannez ponda, ponarrez, bała kəskalannez, voçkaez vajavnpə va, kraska ʒellez pjatnajtəm ponda i mədikə.

Səvərən əddən kolə zaprənpə uzałan vyn. Eta ponda, kyz kolə vəxəmzəka instruktirujtən pastukkezəs, a kəzi kolə, to velətnən zəpət kada kurssezən, pijətan texnika çulətəm jılış. Kolə oqlanq vaitnpə i tədnpə, kytis loasə vremennəj uzalişsez, kədəna kovşasə pijətan kad kezə. ʒellez zorətan uze kolə suvtətnən nađoznəj da proveritəmo tifrəs, uməla təvkıda da mədərə dumajtış otır etə uzyń vermas izvodavnpə vədəs ʒellezsə, uməl sojanən verdəmşən da zarazıtəmşən.

Kovşas təmdəda pozə vəxəmzəka ləşətnə zərsə i deqinfcirujtənə sijə. Bədəs bałaezsə pijalan ozyń kolə vəxəmika vişətnə. Nylis nətəş vurunə vəz gəgərmiş, laskaez vəvənis, a siş-zə vəra vəvənis kolə vəgnə, medvəs sija ez mesajt nımaşnpə ʒeləslə.

Pijətan kadəs fədməşə kotaşətəm kad şərti. Bała novjətçə 150 lun gəgər, etaşaq arşa kotaşətəm pijalə tuləsnas. Ojvənşa Kavkazınp, Krymın i Lunvənşa Ukraina np bałaez pijavnpə pondətçənən aprel təlişə medoşza lunneşən. Aprel təlişə medbərja lunneşə i maj təlişə pondətçikə pondənən pijavnpə Şibirən da Ojvənşa Kazakstanınp. Plemennəj bała gruppaez ponda organizujtəcə pijətəməs ozyń, etaşaq ʒellez poskoñnae lezavtəz jestən zoramınpə i pefənpə krepətzəkəs-ni.

Bura suvtətəm kəzajstvoezəp, kytən koträşətəməs çulalis vyeəmə, bałaezliş pijalan kadsə oz kov kəskypə dyrzək $1\frac{1}{2}$ təlişə. Setəəm zənət kada, lıbo kəz baitən, „druznəja“ pijaləm, əddən vygodnəj va-ğavəditən grys kəzajstvoezlə. Sija trebujtə jeeazək əstən uzalan vyp, şetə rovnəjzəka zoramın əlləzələ, kəda əddəni kovşə pastuçittən da poskoṭına veztən.

Nekoda bałaez dəzirajtəm

Nekoda bałaezsə kolə vizpə ne ыып ваја vizanşan, kytən pondas pijavip etə tabipnəs.

Nekoda bałaezsə oz kov iñdən pikoṭina vylə, kytəz oz koştyb ısva. Siž-zə oz tuj lezən bałaezsə bura şojnə ənevət — lja turun, kəz suam klever lıbo lucerna. Etaşan bałaez vermasə dundən, tıjsaç vermasə kuvnə lıbo çevççypnə.

Kəzi ażżan, sto bałalə loktə pijalan kad, sijə oz kov iñdən pikoṭina vylə, a kołpə gortə. Pijalan kad şibavtən tədcə bałayslən, kynəməs əzət i vəzuvit vəraşis vizvətə. Etaşşa esə em əzət priznak pijalan kadə əzət vespokojstvo bałayslən. Často setəəm bałayb baksə guşənşka, kəzi əzel. Kəzi eniże priznakkezsə kazalan pikoṭina vylən, to sek-zə kolə vajətnə gortə bałasə. Kəzi bałayb pijalas pikoṭinaň, sijə kolə sek-zə ətlən əlləskət vajətnə gortə. Eta ponda eməş povozkaez — bałakbəskalannez. Kəzi sija abu, to pastuklə kolə əlsəsə voşpə kias, a bałayb açsə vətçəs sə şərə.

Kəzi bałay pijalas vyeəmika, seki pastukşan əkkəem otsət oz kov, setən sorlaştən vermas arkmyńpə toko izzan.

Vyeəmika pijavtən medpervo tıccışən vəzuvit vəraşis oziş kokkez əlləslən, kədəna vylən kujlə jurokbs, səvəiňpə tıccışə vəldən əlsəs. Eta vərən bałay çetçə i pondə ńyvnə əlsəs.

Mukəd pıras bałay vilis pondə muçitçypnə, çetçə vodə. Eta arkmə sijən, sto bałalən sogmə mədik əzelək. Pijaləm vərən bałalən sogmə posled, kədija mukəd pıras əsalə. Orətnə setəəm posledsə oz kov, sija nedər tıjiş usas açsə. Posledsə kolə sek-zə əmləvən ətlən postilkanas.

Səvəiňpə, kəz bałayb ənevən uspokoitças, qulas əlləzəsə i nevna koşmasə niya, bałay əlləzən nuətəsə mədik jərtanə. Eta jərtanla kolə ionə əzətəzək, medvə bałayb i əlləs ez katlışə ətik çukəryp. Kolə şleditnə, medvə zozas vəli tırməmən iżas da ezə vələ oştəez.

Zellez pervojsa lunnezas əddən polən vələ kəpmaləmiş i sərəşis.

Jərtanə lezəz bałaezsə da əlləzəsə kolə pjatnajtə kraskaən əkkəem ənevəd ətik znaçokən lıbo cıfraən. Kersə etə sə ponda, medvə dvojnikə əlləz ezə əsə, sorlaşə mədik əlləzən. Etijən-zə znaknas lıbo cıfranas kolə pjatnajtə i bałasə. Etaşı cozzıka pozə ażzypnə əsəm əlsəsə i vajətnə sijə taməs dypə.

Mukəd pıras etə ponda-zə oziş kokkezətənəs kərtalənə gezo-kən, curasən çabannez moz, kuzañas metra gəgər. Arkmə, sto əlləz svobodnəja vermənəpə koträşpə, no ıbzək ətamədnəs dypis ozə vermə tıplı.

Otsət nevlagopoluçnəja pijavtən

Kızı rıjalan kad tıunə ne vlagopoluçnəja, to ovgazatelnə kolə otsət pastuklən (ibo veterinarlən).

Mukəd pıras ovla, sto rıjaltəms tıunə normallınlə: tıççılış ekkokkəs i jurokəs ələslən, a bağıls nekəz oz vermə vajlı. Eta ovla, kər ələsl əddən tıbgəra. Estən otsəts kolə vot tıylı, sto ələslə kutənə kok ponnezəttəs i bəregitəmən kəskənə uvladə. Kəskənə ələslə sek, kəda pora vəntişə tırlə vajlı.

Mukəd pıras nevlagopoluçnəja vajətəms ovla nepravelnəja ələslə kujləmşən. Ovla siş, sto ələslən vərləndəs (ibo vokas kerşəm jırı, ibo kokəs kəstisəm i siş oz).

Eteəm sluçajjeznas burzık otsavn vəterinarnəj otsətən. Kızı vəterinarnəj otsət oz lo, to kovşas otsavn asləs pastukəslə.

Eta ponda kolə səstəmə, matəgən, mışətnə kiez, vundavn gyzzez da maytn kiez vazelinən. Səvərty ki kərnə rızokəs moz izag-vıvika şujiyənən sijə vəzuvt vəraas. Setçin kolə bəregitəmən pesiyan kəz kujlə ələsl i ləşətn kəti kəz ne ladno ləşaləma, kəz ənən, ləşətn aslas mestər juroksə, vəskətn kokoksə i siş oz. Səvərty vəntişikas kolə pesşənən kəskənə zagənəka ələslə.

3el dənpə bağıla vələtəm

Ovla, sto bağıla, 3el vajəm vərgən, pıssalə sə dəniş, ətkazılıcə qıvınlı sijə.

Mukəd pıras, şujiyəstan bağıls əmə slizistəj pełsə, ibo kokəs ələsliliş i etasan bağıla pondə 1ubitnə. Kızı etən on vermə kərnə nəm, seki kolə bağıla ələslən şujiyənən əsəkət jərtənə, kletkaə.

Bzdanas jərtənən kolə, kuz əzəs 1 metra, paştanas 80 sm, suvdanas 80 sm. Eteəm jərtənən kerşə pıdəstəg 1vəsəkən.

Bağıla, olikas əsəkət jərtənən oz vermə vartılınlı ələksə, kədiya etən polzutçikə, pondə qımaçın sijə. No vura gılaləmşən oz şət sələ qımaçın. Setəəm bağıla kolə razməd vıñlı pastukəslə, kəda kəde qımaşə ələsl. Zagənəka bağıla vələtə ələsl dənə i 1—2 lun vərti bağıla ləşalə, pondə 1ubitnə rıjansə i loə burvezərə mamən.

Mukəd pıras ovla, eəkzəka pervoş rıjalişezkət, sto bağıla vıeəma primitis ələslə, no vuraən gılaləmşən oz şət sələ qımaçın. Setəəm bağıla kolə pastuklə razməd vıñlınlı, kəda pora qımaşə ələsl, səvərty bağıla vələtə.

Vooib, medperovo kolə otsavn ələslə kossınlı qəzaeqsə. Burzık eta ozınlı mışkanlı qəzaeqsə, a pervoşça çız jəvsə 1ıstınlı dozjə.

Ovılvı, sto ələslən kulas təməs, 3el koççə şırotaən. Siş-ə ovılvı, sto bağıla təməsə kək rıjan, a jələs sələn tırmə tokə tətəslə. Setəəm ələlezə kolə şətn verdiş bağıla dənə, ibo kəz bağıla əsəvanne „mam dənə“.

Verdiş bağıla vərmas lənə, kədalən kulis ələsl.

Bid bağıla əddən vıeəma tədə assis rıjansə dukəs şərti. Dukəs şərti-zə sija tədə jəz rıjansə, kədəbə sija oz şət qımaçın aşsə. Etəsan verdiş bağıla kolə kəz kə vəvətən. Eta ponda şırotasə vadənə verdişlər jələn. Medvura kolə mavtnı jəvnas ələsliliş nərəmsə da

вәзоксә, кыз sunъ sijә mestaezsә, kәdnija mestәt ваla bura nukajtә. Casto eta ovlyvlә tәrmәmәn, medvь вaла primitis зеlсә. Кызи etija udaçcis, kolә verdiş вaлаsә prijomъsнаs јertъlyпъjәrtanokas lun mәd kezo.

Medbur зеlсә setnъ вaлаsә dыnә pijalikas. Eta kadә prijomъsнаs mavtшә verdiş вaлаsә posleden. Eta вәrshaq вaла primita prijomъsса, kыzi assis.

Unazъksә вaлаsә pijalә ojnas, etasqә pijavnъ pondetcan kadşan kolә suvtentnъ dezurstvo pijalana tabunnezas.

Ojsa dezurnejlә kolә sledoitnъ nekoda вalaezsә, siз-zә i pijana вalaezsә.

Зellez dәzirajtәm

Pervojsa kadә pijalәm вәrshaq medvira kolә dәzirajtnъ posnit зелокkezsә.

Medbъzт izzәn (kulәm) ovlyvlә sogmәm вәrshaq pervojsa neđe-
lanas. Eta kadә kolә, med vyd зеlсә vәli prokod shin oзып. Rož vezәritnъ, sto eteem dәzәrsә tujas kernъ toko nevzт gruppaezъn. Eta kovşә siз-zә i sъ ponda, medvь зеlсә velalis mamys въ da çu-
zәm vylә, a mamys velalis зеlсә dыnә.

Etasqә kolә вalaezsә zelleznas etik neđela vižnъ nevzт gruppaezәn, 15—25 jurәn vyd gruppaezъn. Kәr zellez nevna vydmytasә, eni-
jә gruppaezsә etlaalәnъ, kыk gruppaezә, seki etik gruppaezъn los 30—50
вalaen zelleznas. Seteem gruppaezas zellezsә вalaezsә viženъ sog-
mәmşan kыk neđelaæz. Sibergъn vižiš etlaalәnъ gruppaezsә 100—125
jurәz вalaezsә zelleznas.

20—25 lun gөgөr зellez sogmәmşan kыk eteem gruppaez etlaas-
sәnъ, i seki arkmә 200—250 jura вalaezsә da zelleznas gruppа, libo
bałavәditishез kыlen „sakmal“.

Ozlaq etlaavlikә vydәs zellez torjatşәnъ kыk gruppaez. Esten
et gruppaez şurәtәnъ ozzazylkezsә (pәrişzylkezsә), a siз-zә i vynazъk
zellezsә. Mәd gruppaez şurәtәnъ şorәnъk sogmәm zellezsә, a siз-zә
i kәdnija nařzъkәs. Vydәs zellezsә etaz kыk ыzъt gruppaezas etlaalә-
nъ 1½ tolis вәrshaq. Etateem kыk gruppaez вalaez vetylәtәnъ zelleeskәt
2—2½, telişesә.

Eta kadъs tүrtәn enija kыknan gruppaez etlaassәnъ etik etlasa
вala tabunә. Eta etlasa tabunъn вalaez zelleeskәt vetylәtәnъ setçәz,
kыtçәz ozә jansatә zellezsә mammeynъ dыnіs.

Bałavәditan gөriş sovxozezeb vәsnit vuruna bałavәditemәn
uçәtik gruppaez zelleznas pastučitşәnъ podennaen medalәm podrost-
tokkezәn. Bałavәditan kolxozezeb siз-zә prokod ażişasә podrostok-
kez, kәdnыlә rož poruciſtъ etә koknijt uzzә.

Enija pastukkezelәn seteem objazannoşşez, medvь vydәs zellez
nimilisә mammeynъsә. Pastuklә kolә kadiş kadә çetçetlyпъ kujlan
вalaezsә, kыz baitenъ şavannez „truşitnъ kirdasә“. Kerşә eta sъ ponda,
medvь zellez nimilisә mammeynъsә.

Tomzъk gruppaezas dvojnika zellez vetylәtәnъ etaz mәdnissә kәr-
talәmәn gezokәn. Pastuklә kolә sledoitnъ, medvь zellez ezә kattışa
gezokkezas. Etlaavtәzzas tomzъk gruppaeziş gezzes zellez berdiş pәrc-
çassәnъ, kәr nija velalisә-ni manimeznъ dыnә.

Pastuçitń tom gruppaokezsə mati gəgər bałavişan saraj dınsan. Kızı zermas, to pastuk vasətə sek-zə gruppaoxsə səraj pıekas. Pastuklə oz kov lezń bałaezsə i żellezsə jün̄ tulşşa lıbo zer vaez gəppəzis. Etaşan żellez vermasə zarazitçypə glistbežən. Pastukkez med vəlisə glavnəj ćavan pırsa nəvluđenpo uvtınp.

Gruppaez posničik żelokkezən ozə indişsə vadərə juktavnp. Nə dınpə vasə vajalənp voçkaezən i juktalənp ərrezyn.

Juktavnp posničik żela bałaezsə kolə kkişən lunnas: pervoissə lunsərnas, mədprıssə rytnas.

Giriş żellezən bałagruppaezsə vasətlənp juktavnp vadərə, lıbo kolodec dınpə.

Żellez verdəm

Kızı bałaez żellezən pastuçitşənbur poskoṭina vılynp, to torjən żellezsə verdn̄ oz kov, kılıçəz on jansət mamməznəs dıniş.

Primerno 20—25 lun bərti sogməmşan, żel pondə açıs kutsınp şojan berdə (turun berdə). Sektəz sija pitaççə toko mambəs jələn.

Kızı bałaez pijalənp təvnas lıbo oz tulşsnas, poskoṭina vıla lezavtəz, to 3—4 nedəlaşa żellezsəs, a əddənzək ja ja bała rodiş kolə pondətçypə verdişsələnp. Verdn̄ kolə bur lucernovəj, lıbo klevernəj turunən, küssis petkətəm çırsəm zərən, panələn. No siž kış ena şojannez donaəs, ənəvəgadnəj, medvə şoisa i bałaez. Medvə bałaez eniğe şojannezə eżə şoja, kədnijə zaptəm żellez ponda, jesließ jərjişşən torja razzezen. Razzezas żavvezsə suvtətləmaş sə łyipa ətamədbsən, sto żellez koknītika vermənp vətənp pı kolassezət, a giriş bałaez ozə tərə pırgnp.

Bəzzəz orlałəm da baranokkez niimtəm

Primerno 2—3 nedəla vərti sogməmşan, żellezsə vərjənə pervoiss, kerənən boniṭirovka, orlałənp bəzzəzsə da niimtənə uməlik baranokkezsə. Eta ponda vəbdəs żellez çənitsənə bałavəditişən, i sek-zə uməlik baranokkes niimtişşənə (kozsənə).

Baranokkezsə niimtəməs kerşə med prostoj sposobən. Pastuklə otsalıs vižə żelsə oziş da vəriş kokkezəttis kıləmnas ćavanlanqə, kədija i niimtə. Ćavan leçtə purtən potkətə moson konəçoksə; eta vərgiñ mosonkasə vuzsañas zmıtəmən sulga kiş çuṇneznas, sija kışkə i çapkə pervo ətsə, a səbbətp i məd koltsə. Eta operacia vətənp ranasə kolə mavtənə jodən.

Vəsnit viruna bałavəditaninən sek-zə orlałənp baranokkezliş da żellezliş bəzzəzeznəsə. Kerşə eta sə ponda, med ez pondə ıatəşmənə da laşşınp sitnas vurunyps, a siž-zə kotaşəməsə koknətəmən ponda (żellezliş). Orlałənp bəzzəzsə żenştika, primerno 3 lıbo 4 sustav vəstəttis, leçtə da səstəm purtən. Orətnən kolə suprta da uverennəja ətryr vundbəstəmən. Ranaokbəs vəzsə orətəm vərjən sotşə kyeəm nebüd dezinficirujtan (nezarazitan) sredstvoən, a mukəd pıras vevdərşanças mavtənə dəgədən, med ez gagşav.

Mammez dəniş zellez jansətəm

Zellezsə jansətənən baławaditan gəriş kəzajstvoeznən avgust təlibən medvərja nədəlaezas, ləbo şəntəb təlişən ozaşa nədəlaezas. Bałaezsə ləştişən jansətənən zellezsə $1\frac{1}{2}$ — 2 təlişən ozaşkə.

Mukəd kəzajstvoeznən zellez jansətənən kəkiş. Pervo jansətənən əddənəzək zoraməmmiez da Jonzək zellez, a səvərən qədəla kük vərti i mukədəs — qarzəkkəs.

Bałaezsə, kədnija dəniş jansətisə zellezsə, kolə iñdənən ylation sija saraj dəniş, kədaət kolçənən zellez. Kerşə eta sə ponda, medvə bałaez da zellez eżə ażże ētamədnışsa i eżə kylə ētamədnışsə səyənəs; seki niya cozzəka lunətənən ētamədnışsa.

Kolə viştavnə, sto pervoşa lunnezas bałaez dəniş jansətəm vərən zellezsə əddən şəkət pastuçitnə. Niya prokod dumajtənən kətərtənə ētmədərə, kədija qekər oz vəvli gəriş bałaezkət, kədnija bura ni vəlaləmaş ovnə tavınpən.

Lun məd vərti zellez kolasən kerənən sortirovka zoraməm şərti da pol şərti.

Zellez jansətəm vərən, da kizi qəəddən bur poskotinaş, kolə pondətçənən verdən zellezsə bur şojannezən: čirsəm zərən, panələn da lənkəzəsəvəj zəmkən. Pondətçənən verdən kolə 100 gramşa ne-unazəkən jurə sutkiən.

Bətjakılən kolə viştavnə, sto vədəs izəslə kolə tuppən posnət podasə vədtəmən siž, med tərtənən proizvodstvennəj plan poda vəd-təmən da gosudarstvennəj zadaqnoez.

TƏVNAS BAŁAEZ VERDƏM DA DƏZIRAJTƏM

SSSR-şa mukəd rajonnez ponda təvşə kadəs kuşanas bałaezsə dəzirajtnə ovlə neatkod. Sija vestəsə $1\frac{1}{2}$ — 1 telişşan 7 telişəz.

Sovxozzezlə da kolxozzezlə, məj kuşa tələs, sə şərti i kciə zap-tənən poda şojansə, med tərtəmən vəli bałaez ponda. Eta ponda kolə ozaşkə kərnə kormovəj plan ləbo balans.

Kormovəj planas kolə ləddənən vədəs bała pogolovjose i mə-dik podaəzəs, kədnija pondasə təyjətşənə. Pogolovjo şərti, təyjətən kad da vəd lunşa podaşojan şətəm şərti vəd poda jurə, ləddişsə potrevnəs təmdə kolə təv kezə. Eta potrevnəsəs med vəli zap-təm tərtəmən aslat kəzajstvois.

Şojannezlən straxovəj fond

Vəd kəzajstvoon podaşojan osnovnəj fond vəvdərə kolə zap-tənən straxovəj podaşojan fond, kuşa kəşşan təv kezə, ləbo mədrəytsə neurozajnəj god kezə, kədija zaptişsə osnovnəj fond şərti 15%.

Bałaez ponda şojannez

Vədəs şojannez, kədnijən verdən bałaezsə, torjətşənən kuim osnovnəj gruppaezə: 1) çorbttezə, 2) pətasaəzə, da 3) liaezə.

Çorbt şojannezən suşənə: turun, işas, jiki.

Pətasa şojannezən susənp: şu, zımk, panəv.
Lia şojannezən susənp: poskoṭına vlyiş vez turun, korqeplod-dez da şilos.

Turun

Osnovnəj şojanən bałaez ponda loə turun. Medbur turunən bałaez ponda kolə sunp posnışık zaaə, çeskılıduka, vovoğej vədməssez sora da çeskət, korja turun. Bałaez medbura şojənp əkəm turunsə: kerəsseziş, steppez vlyiş, loggeziş da kəs viçzez vlyiş.

Zellez ponda medbur turunən ləddiqşə oz əkəm turun kəs loggeziş, kütən em tom ryej, əvvəlvşa klever, da burkun.

Stepnəj turun unazık kovyl sorən bałaez ponda ne əddən vir şojan. Şorən kerəm kovyl turunən oz kov verdən bałaezsə, vokoren oz kov verdən vəsniit vuruna bałaezəs. Kovyl kəzəssənaş, kədnələn kuzəş kvvəs, əddən jogjaşə merinossezlən vurunbs. Mədkə kovylən kvvəs stopor moz viñtiçəmaş, etəsaq sija viñtiçəmən mərtçə vurunas i bałabs kuçikə, kəda bałabslə kerə sogət da muçenço.

Bałaez əddən uməla şojənp turunsə, kədə əkəm arajjez vlyiş, kütən vədmə ətik osoka da piştik turun.

Kəzəm turunneziş, kədə kerən iskusstvennəj viçzez vlyiş, medbur turunən loə bałavəditəm ponda lucerna da klever. Etə turunsə medbura şojənp bałaez, əddən vir i zellez ponda.

Guna şojannez

Guna şojanneziş pozə vyeemə verdnən bałaezsə vbd şu çuzəmə iżasən. Oşaovəj kərgəm virzık şojan əzimovəjsa. Medbura tujəzək bałaez ponda zər kətəm. Nəuməl i prosaovəj. Bir, bałaez ponda vovoğej iżas, kəz naprimer çeçeviçnəj, aŋkəvənəj da mədik.

Bałaezsə siž-zə verdnən i jikiən. Oşaovəj jiki ružəg jikişa medburazık tujə bałaez ponda. Kyla jikisə verdnən zavaritəmən, kəsnas vyeikalə bałaesliş gorsnəsə.

Pətasa şojannez

Pətasa (koncentrirovannəj) şojanneziş bałaez ponda medburaz ləşaləzək şuovəj şojannez: zər da id. Id əddən çort kysa, etəsaq sijən kolə verdnən çirsəmən, livo sədəsə izəmən.

Kukuruza siž-zə vir şojan bałaez ponda, əddənzək jaç vylə verdiķə, verdişə sija sədəsə izəmən.

Mədik pətasa şojanneziş pozə vyeemə verdnən **zımkkezən da panələn**.

Bałaez ponda burazık ləşalə **lonkəzəsovəj**, **podsolneçnikovəj** da **xlopçaṭnikovəj** **zımkkezən**. Zımkkezsə kolə şetnə bałaezlə posnətəmən. Eta ponda ızət kəzajistvoyl kolə viñzi zımkodrobilka.

Kətənən zımkkezsə bałaez ponda oz kov, zımkkes çoza səməmən, etəsaq bałaez berdə vermas kutçənən sogət. Zımkkezsə sutkinas kolə şetnə ne unazıkən 200 — 300 gramən vbd jügə.

Panəv verdn̄ kolə ne kusnas, a sorən kycəm ənevud verdassezən: şuən, zimbkezən. Panəvsə bur verdn̄ sorən vundaləm körnəploddezən. Panələn eəktişə verdn̄ əimətçis bałaezəs da əlləzəs.

Uləs verdassez

Təvnas bałaezsə əddən vyeəm verdn̄ uləs verdassezən. Uləs verdasseziş bałaezlə tujə verdn̄ vbd əuzəm karçəsə: **kormovəj svjok-nəən, turqərsən, kaligən i mədikkezən.**

Kotnəploddez kolə verdn̄ vundaləmən, eta ponda bałavəditan soxozlə da kolxozlə kolə vişpə körnəplod vundalan təsənə.

Körnəplodsə sutki vylas pozə verdn̄ əzət bałaezlə 4—5 kg.

Bałaezlə təvkezas verdn̄, bur kernə silos. Medbur silosən ləddişsə kukuruzaovəj, a siž-zə sorgovəj. Silos ponda pozə əekəlp vbd əuzəm jogturunsə, a siž-zə vbd əuzəm körnəplodlış korsə.

Silossə sutki vylas pozə şetn̄ bałasılə 3 kilograməz.

Bvd əuzəma bała gruppaez təvnas verdəm

Giriş əltəm bałaezsə təvnas pozə verdn̄ ətik turunən toko, mukəd pṛtişas zənsə pozə şetn̄ kərəm. Ləddişsə sərəta, sto bałalə sutki vylas pozə şetn̄ çorxt şojannez $\frac{1}{25}$ gəgər aslas lovja ves şərti. Normaəz nətirman pətasa vəsəstvoez tujə burzık şetn̄ pətasa şojannez livo uləs şojannez.

Bülməna tom podalə da plemennəj barannezlə, kolə şetn̄ çorxt şojannezsə i pətasa şojannez 200 gramşan 400 graməz vbd sutki bała jurə. Pətasa şojannezsə siž-zə kolə şetn̄ i əimətçis bałaezlə, kədnija pijalisə təvnas. Siž-zə kolə şetn̄ pətasa şojannezsə kət və 200 gramən ənekoda bałaezlə, kədnija novjətçənən məd zən kadsənli, kəz viştavn̄, 2 $\frac{1}{2}$ təlis oztısan pijavtəzzəs.

Jaja bała porodaezlə kolə şetn̄ çorxt şojannez da pətasa şojannez vəvdəras təvşa kadə i uləs şojannez: körnəploddez, livo silos. Əlləzələ prokod kolə şetn̄ medbur pətasa şojannezsə, uməla verdəmşan əlsə tomsaşas, vədmə uməla şojsi bała i uçət produktivnəşa. Etaşşa, vyeəma verdn̄ əlsə kolə i sijən, sto ənekər bała oz vermə vestişn̄ şojan ponda aslas privesən, kəz əzəl vədmikas.

Medbur şojannas kolə verdn̄ plemennəj barannezəs i bałaezəs.

Umələzək şojanneznas kolə verdn̄ jalovəj bałaezəs, da uçətzək produktivnəşa bała gruppaezəs.

Oz kov vunətçənən təvnas bałaezlə şetn̄ sov, kədijə vurzık şetn̄ posnətəmən, livo giriş kusəkkezən, kədnə pṛt pondasə kuylınp bała vişan kartalın.

Minəralnəj şojannezən siž-zə əzət znaçenqo, əddənəzək tom podalə, kədylən vədmənən koskaes, siž-zə şetənən i ənekoda bałaezlə.

Minəralnəj vəsəstvoezən, unazək izvesən, koska vədmən ponda, əddən bogatəş lucernovəj, klevernəj, a siž-zə i vobovəj turunnez. Etaşşa tom podaəs da ənekoda bałaezəs kolə əddən verdn̄ kət və kilogramən sutki vylas vbd jurə lucernovəj, livo klevernəj turunən.

Vyeəm siž-zə suvtənən bała kartaezə torja kormuskæz pazətəm mələn da sotəm koska pizən.

Nevna burzık şojanşıs kolə şetńı bałaezıə medożza lunnezə-zətəvjetń kartaa jərtəm vətənp. Eta kerşə sı ponda, medbıv bałaez koknitzıka velalisə poskoṭına vıvşań təvşa şojan kəs turun dənə, bałaez eta kadə uməla kutçışən kəs şojan berdas i təzdişən poskoṭına ponda. Sıvətən pozə verdnı ңezyk bur şojannez, med bereditń pətasa şojannezsə məd zın təv kezas.

Tələs çulavtən, məd zın təvşa kadas bałaez ղekodaş i nuzdajtən burzık şojan ponda. Sı vəvdərə tulısjavvas neekişən petń poskoṭına vıvla i uməla şojenp çorxt, ղeçeskət kəs şojansə. Eta kadə beregitəm bur turunp əddən bura prigoditçə.

Lunşa rasporjadok

Təvnas bałaezsə kolə pessınp jeeazık vızńı dukınp, a eəkzıka i remxt gidjyn. Əddən burzık, medbıv bałaez lunnas unazıksə olısa səstəm vozdukuń, bazańı ղivo bała vızan dənənp. Estən-zə kolə organızıjtń i verdnı bałaezsə. Eta ponda bazaas dolzonəs suvtətń rjaddezən jeşiez, kədnəa bałaezsə bazaas lezavtəz teçń turun.

Medbur təvnas bałaezsə verdnı 3-iş sutkinas.

Kızı bałaezsə verdnı turunən i işasən, to kolə kernı sız: aşıvnas bałaezlə şetńı bazaas oşaonəj işas, zər kərtəm, ղivo idovəjə, eta poraə bałaez, ojnas eygjaləmşən burazık şojenp ղezyk çəskət şojannezsə. Pavzunnas sız-zə bazaas verdən turunən. Ojkezas bała kartayı verdən vəra kərtəmən.

Ojkezə bałaezlə şojansə kolə şetńı unazık, lunşa şərti.

Bałaezsə işasən verdik kosta kolə tədnı, sto bałaez şojenp işassə ղevyadəs, a əktənə kolassis jog turunnezsə, sız-zə koləm tuşa seppezsə. Bödəs mukədsə kolənp şojtəg. İşas zaezsə bałaez şojenp kər toko əddən eygəş.

Jeşiez da kormuskaez

Şetavnp turunse, ղivo işassə bazańı, ղivo bała kartayı kolə toko jeşiezə. Kok uvtas çapkəmən, şojansə unazık tańən, kəda veşş sışmə.

Una bałavəditan sovxozzezən da kolxozzezən kerən prostoj novjətana rədəstəm jeşiez, no etəəm jeşiez negodnəjəş. Sıjən, sto nınnı rədəsses avuəş, medbur posniňlik lısokkes da korokkes şurən zozas i unazıksə sışmən, sedənən nažomə. Etaşan kolə jeşiezə kərnı rədəsən, kədniaş vı ezə əsə medbur turun çirres.

Jeşiezə kolə kərnı bała tabun şərti, medbıv bałaez ղıçlıka tərisə ətmədər jeşiez vokas i medbıv ez vəv əddən ղeskət.

Barannez ponda, kədnınlən əddən gırış-əş şurrez, enija gizəm jeşiez da kormuskaez ղeəddən tujən. Eteəm jeşiezən verdtən barannez koknita vermasə pişkətliń ətamədəslis şinneznıbsə. Setçə-zə barannes, gırış-

Ris. 18. Gəgrəsa jeşiez.

Şurrezpanıbs prostoj jeşliezas tərənb uməla i şoјənb tırgşəmən. Ba-
şannez ponda tujənbəzək gərgəsa jeşliez (ris. 18). Eteəm jeşliezən
varaannezsə verdtən, niya ozəzək mesajtə ətamədəbsələ şurrezpanıbs,
i vurunıbs nylən bokkeşinıbs ozzək gəptə, sek ətamədəbskət ozə-
zək qırtçə.

Vüna şojannez şetəm ponda, ułs soy şetəm ponda kolə ləşət-
pənəzəvt ərokkez, dorəm kək ətiş uvlanış dorreznas oça kres nak-
res kerəm kokkez jyılıp.

Bur, ənetəla pogodda kosta i kəs ləm vylə turunsə pozə bal-
əezlə şetavnpənəzələ bała karta dənşən, ʃozən çarckınpənəzələ veşkəta ləm
vyləs. Etazı bałaez vyeəma şoјənb turunsə, ozə kolə şeməmdə əbliqəsə.

Koñepploddez lıbo şilos şetnpənəzələ lunsərnas. Burzək şetnpənəzələ
juktavtəzəzis.

Təvnas bałaez juktaləm

Təvnas bałaezsə juktalənpənəzələ ətpriş sutkinas, lunşa medsonpət ka-
das, lunsərnas. Juktavnpənəzələ bała kartən, kytən uzlənpənəzələ bałaez,
oz kov, etəşan loə sərəs i qaç.

Kızı kolodec ne əddən ыып bała vişanşan, to bałaezsə juktavnpənəzələ
indənən kolə zagənička.

Jısə juktalan ərrez dəniş kolə kadiş kadə keravlynpənəzələ, keravtəg
bałaez pondasə niłdavnpənəzələ i usavnpənəzələ. Eta əddən opasnəj əkoda bałaez
ponda, kədnija eta uşaləmşan vermasə çəvtçənpənəzələ.

Mestaezyn, kytən ovlənpənəzələ əddən kəzət təvvəz, kolə kerpə
kolodec dənas sonpənəzələ barak bakən, kytçə oższək lebtışşə vabs sonpənəzələ.

Juktalikas kolə dəzirajtnpənəzələ, medvə ez vəv zeskət ərrez gəgəras
i ezə medvə taekə ətamədənsə vabs sonpənəzələ.

Juktaləm vərənpənəzələ vasə kolə kişliynpənəzələ, a kəptəm jısə keravnpənəzələ.

Təvnas bałaez vişətəm

Təvnas objazatələno kolə kerpə bałaez kolaşın pereborka. Pe-
reborkaş kerşə sətəmən ɳatəşməm vurunnezsə vərlador oşa gəgə-
rənnas, ʃaskaez vlvıs, i għizzex vundaləmən da sinnez gəgəris
vurunse sətəmən. Təvəjətikə prokod kolə vñimatalejnəja vişətliy npən
bałaezsə. Uməltçəm bałaezsə kolə torjətnpənəzələ osobəj gruppəa qar bałaezsə
— „xurdəa“.

Kolə siž-żə vñimatalejnəja vişətliy npən i sek-żə torjətnpənəzələ sogalan ba-
łaezsə, eta ponda kolə niże vişətliy npən, kolə korılynpənəzələ vettvraçəs.

Vasəttənənas əkoda bałaezliş tabunsə bała kartaiş kolə şleditnpənəzələ,
medvə vorotaezas ez vəv əddən zeskət, a to vermasə etəşan çəvt-
çənpənəzələ. Etəşan indətən i vajətten kolə zagənička, vaçkyləg, ne gorat-
ləmən bałaez vylə, ne sovkətnpənəzələ pletən i ne povzətliy npən ponnezən.

Kızı nažom bałaezliş kəs, sija karta rękiş oz əmħassə tulısnas.
Kolə toko şleditnpənəzələ, medvə vəli kokuvtanıbs iżasas. Tulısnas, kər
bałaezsə lezalan poskoṭina vylə, kolə kəskavnpənəzələ nažomsə ьv vylə, a
stepnəj mestaezyn vundalənpənəzələ koştıypənəzələ peslə.

Stojloa bała verdəm

Təvnas verdən tom pələssə kolə stojloyn, med polucińń vur kaçestvoa ześl jaj da med şetńń jajkombinatı sırjo, kəda źy়t uspexən kerşə mukəd bałavəditan sovxozezeń da kolxozzezeń.

Təvnas kartalı verdiķe jaja porodaís ześllesə, kolə şetńń pylə medbur turunsə, a siż-zə şetńń pətasa da ułbs şojannez. Pətasa şojannez tujə əddən bur rezulstattez şetə səbdəsə kerəm kukuruznəj şuən verdəmən. Bur siż-zə jaj vylə verdiķe şetńń čirsəm id, zmykkez i panəv! Pətasa şojannezsə jaj vylə verdiķe ześllezlə pozə şetńń 400 gramən vyd jurə sutkiən. Cozzıka verdəm ponda ześllezsə, kolə şetńń pylə ułbs şojannez şilos, livo korñeploddez. Ułbs şojannezsə jaj vylə verdən, kolə şetńń primernəja 2 kilogram vyd jurə sutkiən.

Korñeploddeziş əddən burəs kormovəj svjokla, kormovəj kalig da kormovəj tıkvə. Medbur şilosujtəm şojan jaj vylə verdiķ kostaləs kukuruznəj livo sorgovəj.

Bałaez ponda verdan normaez

Sy ponda, medbə praveñnəja sutkişa şojannezsə şetəmsə ześlokla jaj vylə verdiń, a siż-zə i vydənnəslə plemennəj polzujiang bałaezlə, bałaez ponda ləşətəm natodil normaez.

Eniże normaezsə ləddəmaş vyd bała ponda, lovja ves şərti. Ləddəmaş nija kormovəj jedeniçaezən sutki kezə jur vylə.

Kormovəj jedeniçaen susə 1 kilogram zər, livo mədik şojannez, kədnija aslanıls pətəsən kənəm ənevüd kilogramən səbzdaş-zə. Eteəm etməmdəsatəm ocenka şərti, şojannez ponda kormovəj jedeniçaezlə eməs speciałnəj tablıcaez.

Etaż vot, sutosnəj norma imejtəmən vyd bała ponda kormovəj jedeniçaez şərti, tablıcaən koknita pozə ləddənyň şojannezsə, tımda kolə şetńń bałaezlə vyd çuzəma şojanse sutkinas, kęz baitən, sut-tənny sy ponda racion.

Estən miğə ogə gizə tablıcasə, a siż-zə kormovəj normaezsə vyd çuzəma produktivnəsa bałaez ponda, nija eməs sovxoznəj vrigaqırlən, çabanlən spravoçnikən, kəda lezəm 1933 godı, kədijə kolə tədnı vyd usalişlə bałavəditan kəzajstvoyn.

GOZŞA POSKOȚINAŇN BAŁAEZ DƏZIRAJTƏM

Medbə vyeemtzyka vərgiśń poskoṭina vuyşa bała dəzirajtan voprossezən, kolə tədnı, kyeaməs ovlənə poskoṭinaez, kyeamətmez pı kolasiş vurəs bałaez ponda, a kyeaməs ozə tujə.

Poskoṭinaez ovlənə jestestvennəjəs i iskusstvennəjəs.

Jestestvennəj poskoṭinaez

Gərlıbtəm poskoṭinaez

Gərlıbtəm steppez kolisə əddən-pı jeea. No enija poskoṭinaezən em źy়t znaçenno bałavəditan kəzajstvoez ponda.

Gərlətəm poskoṭinaez əddən burəş bałaez ponda. Əddən-
zək cennəj poskoṭinaen ovlə gərlətəm step tulısnas, kəda kosta
çvətitənə una vovoovəj turunnez da una şakəj çuzəm korja
turunbs.

Gozumnas step sondi uvtas sotçə i şetə şojansə jeeə.
Arnas zerrez vərgən turunbs vilis pondə vezətnə, i bałaez voç-
mənə.

Suṭoma poskoṭinaez

Əddən burəş bałavədítəm ponda kəs suṭommez. Nürkod ne-
vət suṭommez bałaez ponda nezək siž tujənə, kət niya i dırgək gər-
lətəmşa da kəs suṭomşa ozə koşmə i kraqitənə uľsa zəlonəj turunsə
gozumnas zarrez kadə.

Solonçakovəj poskoṭinaez

Solonçakovəj poskoṭinaez vylən turunbs ovlə soçşik i uməla
vədmə. No şodaki solonçakovəj poskoṭina vylən əddən vəxəmta
bałaezsə pozə vişnə. Mestnəj bałaez enija poskoṭinaez vylən coza voç-
mənə i gossalənə.

Pesəka poskoṭinaez

Pesəka poskoṭinaez vylən vəd gort poda kolasiş medbura po-
zə vişnə bałaez. No şotaki, əddənzbək vəşnit vuruna bałaez ponda,
niya uçəta tujənə, turunbs vədmə soçşika i uçət pətəsa.

Kerəsseza poskoṭinaez

Enija poskoṭinaez ləddişənə medburən bałavədítəm
ponda.

Kerəsa poskoṭinaez vylə vədmə vüg, uľs turun, vəd çuzəm çəs-
küt körbs da vovoovəj vədməsəs. Toko bałaez ponda tujənzbək kəs
da vərtəm, kerəsa poskoṭinaez.

Merinossez ponda, kədnija nəsiş vermənə kotrashn kruçikkez
vylət, vylən kerəsseza poskoṭinaez ozəzək tujə.

Va uvtə sedlana poskoṭinaez

Nur kod poskoṭinaez, kədnija často vəjlənə tulısseznas
vaə bereggez pələn, etəəm poskoṭinaez uməla tujənə bałavədítəm
ponda.

Sukodołnəj poskoṭinaez

Vylənəs sukodołnəj mestaez, kədnija eməs SSSR-şa sərat po-
loşasıń, ləddişənə de uməl poskoṭinaezən bałaez ponda. Nətətmə-
tsə setən sija, sto niya ovlənən uçət urozajnoşaəş. Medvə levənə
donsə enija poskoṭinaezliş, kolə nijə burmətənə.

Vaa, arajjeza da tyeza poskoṭinaez

Enija poskoṭinaez beldən ozə tujə bałaez ponda. Eteəm poskoṭinaez vylən bałaezsə vistən vermas ařkmyń tok ətik izzan. Estən bałaez vermasə zarazitçən glistəbezən. Enijə poskoṭinaezsə pervo şkələ koştıń i vyeemika burşətən.

Şupod vylən poskoṭinaez

Vizń bałaezsə qapovəj şupod vylən, livo „carina“ vylən, kyz bairən şavannez, əddən bur bałaez ponda. Bałaez etija poskoṭina vylən əktən kołem şutuşa seppəzsə i əddən çoza voçmən — jomtən.

Iskusstvennəj poskoṭinaez

Iskusstvennəjjeziş, kəzəm poskoṭinaeziş medburzıkəş bałaez ponda vovovjjez: Lucernovəjjez, klevernəjjez, əsparcetnəjjez da mədikkez. Bałaez, əddənzək tom poda, çoza zoramən i vydəmən setəəm poskoṭinaez vylən. No şotaki bałaez dəzirajttən vovojə kəzəmməz vylən, əddənzək Lucernovəj da klevernəjjez vylən, kolə bura bereditçən. Setəəm poskoṭinaez vylə oz kov lezavnə bałaezsə zer vərən, ləsva vylə, livo puzmaləm vylə. Kolə norovitçəsən, kytçəz niya ozə koşmə. Pondətçən vizń eteəm poskoṭinaez vylən kolə nedərlik kezə lezavləmən, pervoissə kolə verdnə nedərzbek 10 — 15 minutaşa. Lucernovəj poskoṭina vylən şaq bałaezsə sek-zə oz kov juktavn. Oz tuj lezavnə setəəm poskoṭinaez vylə əddən eyg bałaezsə. Kızı enijə praviloezsə ne soğludajtn, to koknia bałaez vermasə dundıń, kədışan bałaez una vermasə kuvn.

Ovlənən sız-zə iskusstvennəj poskoṭinaezən vovojə turunnez zlakən sorlaləmən kəzəmməz. Toko kolə zlaksə vərjyń sorlaləm pondı əddənzək posnitsə da pətasasə. Bała oz lubit gryis zaeza turunnezsə.

Iskusstvennəj poskoṭina, kəda kəzəm ətik tokо zlakkezən, bałaez şojənə neəddən okotnəja i neseteəm səstəma. Çoza sijən ummətçən.

Poskoṭina vylə vuzəm

Təvşə dəzirajtəmşəq gozsa poskoṭina vylə kolə vuznə zagənəka. Oz kov sek-zə lezavnə bała kartais dyr kezə vez turun vylə, kər eyg bałaez şoisə ətik kəs şojan. Lezavnə-kə vez turun vylə dyrkezə, şəsan bałaez berdə vermas kutişnə myt, kədışan bałaez pondasə buru uməltçən.

Pervəjsə lunə bałaezsə lezavnən poskoṭina vyləs kolə ças zyn kezə, **məd lunas** ətik ças kezə, **kuimət lunas** kık ças kezə, i sız 7—10 lun çulavtən bałaezsə vuzətən poskoṭina vylə kuž gozum kezə.

Təvşə dəzirajtəmşəq gozsa poskoṭina vylə vuzətik kostə çabənlə kolə çorxta şleditn, medvə ne lezavnə bałaezsə kintəm tu-

run vylə, lıbo kəzət lısva vylə. Turun, kəda vevtlişəm kəzət lısvaən, a kəzi esə kəntəm, əddən vrednəj bałaezlə. Eteəm turunşaq çasto bałaez dundənp, lıbo kutçışa (timpanit) sogət.

Etaşşa esə, kəzi bałaezsə vişp lısvaən vevtlişəm poskoṭina vylən, vermas arkəməp povałnəj çotana sogət bałaez kolaşın. Lısvaən vevtlişəm turun vylən viştən, bałaezlən korylaetzşinəs gizzes əvezənp. Kər lısvaabs koşmas da loas zara, da esə eəka ovla kəs tələn, bałalən korylaabs seki zmıtca, potlaşə i sişmə. Korylaetz vençik vəstas potlaşəm ranaezas cirənp guttez, eta cirəmşəq arkəməp gaggez, kədnija esə vırazaq şojanp eniјe ranaezə.

Eta i em bałaezlən çotan priçinaez.

Təvşə dəzirajtəmşəq gozşa poskoṭina vylə vuzətik kosta asyvənas, poskoṭina vylə inđbətəz bałaezsə kolə verdə turunən, lıbo kəcəm ənevud mədik şojanən. Etaž verdəm bərşəq bałaez nəsiž gorsən uşkətçənp vez turun vylas, i etaşşaq bałaezsə vuzətən poskoṭina vylə çulətşə koknizəka, mytən sogavıtgə.

Poskoṭina vylə leşavtəz bałaezsə kolə verdə turunən 10—14 lun oğti, eta vəgən pozə dudgənəp verdən.

Oz tulıssnas poskoṭina vylən bałaezsə dəzirajtən, kolə burə sledoitn, medvə ezə juə gərpeziş tulıssha vasə.

Eta gərpeziş sonıt vaas ujalənp tır i tır şinən qəazzana vəd cızəma gagıs — bakteriae. Eniјa bakteriae vanas sedasə jutənəqsə bałabs gırkə i vermənp zarazitn kəcəm ənevud zaraznəj sogətən.

Poskoṭinaez vezəm

Oz tulıssan, kər muşinəs esə quea, bałaezsə kolə vişp gərgiştəm stepnəj poskoṭinaez vylən, çortət sułommezən, lıbo vylən kəs mestaezən, setçin muşinəs çortıtzək i poskoṭinaabs qezyk burə talşə ləçst bała korylaetzən.

Tulıssnas oz burzək vişp bałaezsə parrez vylət, niјə kəz şorovno coza gərənp.

Stepnəj mestnossezən tulıssanəs bałaezsə kolə vişp lıunvən pokattezət, kytən ożzyk pondə vədmənp turunəs, kədija medożza zarreznas-zə sotçə. Gozum kezas kolə vuzətən verdən lazımtzək mestaezə, kytən turunəs dırzək oz koşmə.

Juŋ telişen steppez vylən turunəs koşmə, a çortət sułommezən vazmə — pərişmə, loə çortət i bałaez şojanp siјə üməla. Etaşşaq bałaezsə kolə vuzətən əveyt sułommez vylən, kytən turunəs vermə ovnp dırzək vezən da ułşən.

Səvərən, əekişan kad çulałəm vəgən, bałaezsə vişənp ətavaez vylən, səvərən vundəm şupod vylən, a şorənzyk vəra vişsez vylən da gərlətəm steppez vylən.

Zarrez kosta bałaezsə kolə vişp poskoṭinaez vylas asyvveznas ož, gütteznas i nejki ojjeznas.

Şep vylən lıunnas, zar kostas bałaezsə kolə sulətnə sajəvttezən. Zar kostas çabannez ne dolzonəş leşp bałaezsə çukərtçənp grudaə. Niјə sə kosta kolə jansətliň əvezət gruppaezə. Etaži bałaezsə tələs vıeemtəzəka ırkətə, i niјa koknizəka terpitənp zarsə.

Poskoṭina výļp verdikə pererývvez

Syb ponda, medvъ vaļa ſois pāttēz̄as, sylē kolē vetlētņp poskoṭina výlēt 2 čaſſaç 5 čaſež. Turuna poskoṭina výļp, kytēn una klever, dīkēj lucerna, vez donnik, kuļz̄er, metlik da mēdik česk̄k zlakkez, baļa pētē 1,5—2 čaſen. Eniž turunnezs̄e baļaez medbura ſojojēp i med lubitēn. No med i medbura baļaez lubitēn motyķovēj turunnez: klever, dīkēj lucerna da mēdikkez.

Poskoṭina výļp verdētēn baļa ponda kolēp̄ praveļnēj promezutokkez.

Sybārēn, kēr baļa pētas da vodas, kolē sy kosta kernp̄ pererýv 3—5 čas kez̄. Eteēm pererývs̄e ēddēn kolē kernp̄ baļa ponda, kyz zvačnēj zv̄otnējlē, ne kerp̄-kē pererývs̄e, baļa oz jest̄ ſāsk̄p̄ zvačkas̄, a etaſaç arkm̄ gyrkas roſtrojſtvo. Zvačkaš̄ baļa ponda kolē ēddēn, avu-kē zvačka podaļslēn, etaſaç em ьz̄t̄ priznak, sto myjk̄e oz vert̄, livo mēdē sogavnp̄.

Praveļnēja poskoṭinaez ispoļzujtēm

Pijalan kadē i sylētēz̄as inđiſſēn vālakarta dīnšaç matiſz̄k poskoṭinaez výlē. Sylēm vārēn, kēr zoramasa i jomt̄stas̄e ȝellez, baļaez inđiſſēn vīzvūn ȇtava výlē, sułommez výlē i ūļp̄z̄k poskoṭinaez výlē, a arjavlas ſupoddez výlē. Setçin baļaezs̄e vīzēp̄ tēlēs loktēz. Tēv kezas niž̄ viļiš vajētēn vālakartaez dīnē (sarajjez dīnē). Eta kadē saraj gēgērēnqas ſtep̄s jestas 80c̄iſp̄ da ȇkš̄vēn výlēn.

Tēv kezas kolē koļp̄ poskoṭinaezs̄e baļasarajſan ojladors̄. Eta siž̄ kerš̄e sy ponda, sto mijan lun výļp i lunvlyşa asyv výļp tēvnas ovļēn ojvlyva tēvvez. Kyz-i-z̄e baļaezs̄e saraj dīnšaças inđyln̄ lun výlē, to lebtis̄as-kē ьz̄t̄ ojtēv, sek baļaezs̄e vasētēn sarajas loas ēddēn ſek̄t̄. Baļaezs̄e tēv ranpt̄ livo es̄e buran kosta vasētēn ēddēn ſek̄t̄. Niž̄ pondas̄ bergavnp̄ ȇtik mest̄n, a ožlaq oz̄ tūnē. Vēvlis̄a slučajjez, kēr vīganp̄ vasētēvlis saraj dīnšaç baļatavunnez̄e ſteppēz výlas ēddēn ьlē.

Kyz-i-z̄e tēlēs loas spināe — vēršan, to nēlki ьz̄t̄ buran kosta, baļaezs̄e pož̄e koknīta vasētēn sarajas.

Gozşa kadē poskoṭina výļp vižtēn, medvъ vīeēma çulālis dāz̄ zirajtēmbs, kolē, kyz toko pož̄ez̄k, jeeaz̄k trevozitn̄ baļaezs̄a.

Bura kolē starajt̄c̄p̄, kyz toko pož̄ez̄k, jeeaz̄k vasētēlēn vālaezs̄e, torjētētēn, juktavtēn, oz kov vasētēlēn niž̄ torja priçinaeztēg baļakartae i siž̄ oz̄. Setēm nājītēmbs ēddēn tēdē baļaeſl̄, i voçmēn̄ umēlž̄ka.

Siz̄-z̄ poskoṭina výļp vižtēn kolē starajt̄c̄p̄ kyz toko pož̄ez̄k, jeeaz̄k povžētēlēn da bespokoitn̄ podas̄. Oz kov vačk̄p̄ baļaezs̄e, bura gorētēlēn p̄ výlē, vētlišp̄ tabun kolas̄n kyeem ūevud ȇtik baļa ūerēn i siž̄ oz̄. Etaſaç baļaez lējtmēn i loēn̄ nespokojojnējēs, i oz̄ez̄k gozumnas voçmē.

Cabannez brigadaēn dēzirajtn̄ kuzēmšan, orp̄tnēſſaç da starateļnēſſaç, poskoṭina výļp vižtēnqas baļaez vīraž̄k voçmēn̄.

Çavannezler brigadaıslə kolə kuznə praviñnəja ispožujińńva la tabun ponda şetəm poskoṭinasə. Kolə bałaezsə viñnə setən siž, medvə ispožujińńva łyzytək polzaən bałaez ponda. Kolə organizujińńva pravel-nəj, kyz baiťən vyrasoovorot.

Eta kersə torja uçastokkezən pravełnəja vižəmən da askadə çerdujtemən.

Oz kov pervo-zə viñnə medbur uçastokkezən, a səvərən viñnə uməl uçastokkez vylə, livo mədnoz. Mukəd rəqışas neorətnəjjəz, livo neinteresujtcişsez nylə poruçitəm uzən. Çavannez medpero travitən medbur uçastokkezsə, kədə nylə şetəm polosasə poskoṭina uvtə.

Požə tədńy, sto bałaez pervojsa kadas loənə basəkəş, no səvərən, kər vəbdəs travitə medbur uçastokkezsə, bałaez loənə meduməl sostojaṇpoyn. Poskoṭina vylən vižən kolə verdən cere-djujtəmən i bur uçastokkez i uməlləzə. Naprimer asyvnas, a siž-zə rətjavvas kolə bałaezsə viñnə umələzək uçastokkez vylən. Sutki-çulavtən bałaez inđissən medbur uçastokkez vylas, kytən nijsa şoјən pəttəzəzən. Səvərən bała tabun inđissə sarajə ojsa soççətəm ponda.

Kyzı uçastokkas, kədə torjətəm bała tabun poskoṭina uvtə, sedənə i gərlətəm mestaez, i sujommez, i şupod, to pravełnəja nijsə cere-djujtəmən, una vurbs arkmə. Verdikas sterna vylən, oj kezə soççətən nuəttəz neprimenno kolə verdəsnə stenpəj turunən. Eta turunsə sepija sterna vərən, bałaez şoјən łyzt okotaən.

Poskoṭinasə raznoobrazińń kuzəmşən addən una zavişitə us-pesnəja voçmətəmən. Etaşań ղekər oz kov pervojs-zə vəbdən travitə sujommez, a səvərən vasətnə bałaezsə ətik sterna vylə, səvərən solo-neç vylə i siž ož. Prokod kolə pessənə travitə i əttesəzə i məddez-sə i kuiməttezsə ətik kadə.

Giriş bałavəditən kəzajstvoezyńń požə primeçajtən, kyz susə, kompleksnəj metoda poskoṭina vylən bałavizəm; kersə sija siž, ətik uçastokkas viñnə pervo naprimer nimətəm vərəşən koşmana bała tabun, səvərən jansətəmənovəj żellezəs i medvərən valuxaezəs. Eta metodən burzyla požə poskoṭinasə ispožujińń.

Poskoṭina vylən dəzirajtan kadə kolə tədńy, kər bałaezlə kolə şətənə sov. Fəriş çavannez ləddənən, sto ırwəzən vədməmət poskoṭina bałaezlə vezə sovsə. Etaşań kyzı sylən em ırwəzən vədməmət uçastok, sija pondas sija vəregitən i pondas lezavlınyń bałaezsə sə vylə lun-nas zyn ças kezə. Siž-zə i solo-neça poskoṭina vylən bałaez ožə nuz-dajtçə solbs ponda, i sijə nylə požə vəbdən ne şetilińń.

Çavannezler objazannoşsez poskoṭina vylən dəzirajtikə

Poskoṭina vylən dəzirajtən bur çavanlə kolə pır sleydintən bałaez şərən i podmeçajtən nylis sostojaṇnosə: pətəş-ja nijsa, eygəş-ja, ožə-ja nuzdajtçə juem ponda i siž ož. Bałaez povedenqo şərti poskoṭina vylən verdən kadə, kyeəm turunnez nijsa şoјən, kyeəmə kolənə şojtəg, opṛtnəj çavan vəbaştəg tədas, pətəş-ja sylən bałaez, livo kolə veznə uçastoksa, viñnə vil uçastok vylə.

Sə jylis, təmənda vylə bałaez pətəş poskoṭina vylən, požə tədńy vəbaştəg kyeəm turunnez eta kadə şoјən.

Vilzaez vylip valaez medpervo şojəny: dıkəj lucerna, donnik, batlama, tupolka, ıvvıv şortni, rezak, stepnəj vavka i kułzər. Sıvətyn, kyz enija turunnes şojsasə, valaez kutçisəny şojny rogatka berdə i mədik turunnez berdə, kədnijə şojəny məd oceredas. Kər vırasə-ni i enija turunnes, valaez kutçisəny tipec turun berdə. I medvətyn pondəny şojny kovyl turun.

Balæs vıdsən ozə şojə jela turun, salfej, çortopolox, reeər i esə mukəd turunnez. Eta şerti çaban azzə, sto valaez kutçisəny şojny vıekaşan turunnez, sek pozə tədny, sto valaez eygəs.

Med kuzəmən verdny, poskoṭina vylip kolə valaezsə vızətlyny i ne lezny kotaşny ətik çeskyl turun dınsaq mədik dılpə. Etasən, çabannez dolzonəş tıppıv vala tabun ozas, medvə ne lezny kotaṛtny ožlaq. Nylə kolə valaezsə vızəslyny, ne lezny ožlaq kotaṛtny, i tokozagulyika oşkeliş-oşkələ lezny ožlaq poskoṭina vylə.

Kızı neorbytnəj çabannez pondəsə tıppıv vala tabun vərən, tonylən valaez, bur turun dınsaq bur turun dənə kotaštən, tımda ozə şojə, unazək taşə, taşə turunsə sıvərən valaez şojny ozə-ni pondə, eta taşə turunys rusmə i koşmə vesish.

Medvə pravılınəja poskoṭina vylip dəzirajtny valaezsə, kık çaban dolzonəş tıppıv vala tabun ozas bokkezəltis, a ətiklə tıppıv vərənys vasətsələmən da veşkətləmən kołccışsezə.

Kızı-zə poskoṭina vylip turunys vıdməm neətvılış, burzık da çeskyl turuna ostrovokkezən, sek i tabunyslən frontys mədkodşatşə: tabunys seki munə veknijika kuz ləzən, kyz baitəny çabannez, strunaə razvernütəj frontən. Setən çabannezlə kolə tıppıv valatavun front ožyp: ətik sər vestas i kık bokkez vestas. Nylə kolə vızəslyny valaezsə i ne lezny pılep kotaṛtny ožlaq perxta.

Kər tabunys munə veknijik ləzən, i remyt-ni, to starsəj çaban-brigadırlə kolə gəgralıslıny tabunsə, ozə-ja kołccə valaez.

Əddənək çasto ovla, sto kołccəny zellez. Mukəd pırişas ovla siž, sto zeləs vodas turunas da laqtas, a tabunys munas ožlaq: etasən zeləs vermas əsny i kuynp.

Kızı valaez tıpeny çukərən, to çabanlı kolə kazavny, kər pondəsə pondəsə pətnə. Eta kadəs tədmasşə sə şerti, sto valaez pondəny çukərtçəny zelətzəkə ətləə i sıvərən mukəd valabs vodə, pondətçə səskəny zvaçkasə, sumyłtə.

No oz kov dumajtny, sto kızı mukəd valaez vodasə, dak vıdsən-ni pətis tabunys. Ożzyk pətəny i vodəny ožyp munis valaez, kədnijə tıpeny medožas i dənəzə pılep medbur turunys. Sıvərən, kyz ožyp munis valaez pətasə, i sułaləny-ni, sumyłtəny, ozas pondəny tıppıv vətişşes, kədnijə ezə esə pətə. Siž kolə verdny valaezsə sekətəz, kytçəz oz pət vıdsən tabunys. Kər vıdsən tabunys pətis-ni, valaezsə suprta vasətny tırlo vylə, kytən niya soçcişəny asyləz.

Poskoṭina vylip tırloez

Tırloen susə sija mesiabs, kytən valaez užləny ojjeznas i sulavləny lunneznas.

Zarrez kadə tərləbs uvtə vərjənəv vyləplək mestaes, medvə va-
laezsə tələs tələtis. Arnas-zə, kər loə kəzət-ni i pəltənəv əzət təvvəz, tərləbs kersə təvvəz sogja sajəvtanazək mestaesə.

Tərləsə burzək kerpə ne ылә kloodeç dənşəq i sə mestaşan, kytən verdənən bałaezsə.

Tərlə uvtə mestasə kolə vərjənəv çorbtəzək i uməla turun vədmənaə.

Tərləbs vezsişə sek, kər poskoṭinaabs sə gəgərət vədsən travitəm-ni. Siz kuz gozumən tərləsə vezlənə razmədiş.

Zar kosta dəzirajttən təv da sondi uçitvajtəm .

Kızi pogodqas sulalə zarən, to bałaezsə asyvşaças, kətpora esə ыкът, kolə iñdənən verdənən təv ყylat. Eta kerşə sə pondə, sto kər kovşas loknə tərlə dənənə zar kostas lunşa pererəv kezə, med tələs nylə vəli panət.

Orpənəj ćavannez slegitənən siž-zə i sə şərən, medvə poskoṭina vylən dəzirajttən i tərlə dənənə vər vajəttən zarrez kostas nylə ez ləşav munnpə panət sondiəslə. Kolə tabunsə iñdənən siž, medvə sondiəs nylə vəli vərşəqapəs, լivo vokşəqapəs. Bała prokod okotnəjzəka munə zar kostas aslas vuzər şərə. Eta pondə bała tabunsə asyvnas kolə iñdənən sondiəslə panət lunvuya asyv vylə setəəm rosçotən, medvə lunşa pererəv vylə vər loknə sondiəs ladorşən. Eta kerşə sija pricina şərti, sto kər sondiəs bura sotə, a bałaezsə kolə vasətnən tərlə dənas sondi panət, to bałaez dugdənən munnpə şərşən-vərşən i tabunsə kovşə vasətnə gəqajtəmən.

Mukəd ryrışas sondi panət vasətikə əddən zar kostas bała tabunsə pondə bergavnpə ətik mestən, a oqlan qətəyndə oz mun.

Bədəs enija pricinaez arkəmətasə baładəzirajtişezlə ətik toko lısnəj iz.

Kolə viştavnpə, sto enija pricinaes otncitçənən vəsniit vuruna, merinosovəj bałaezlə, çorbt vuruna bałaez vermənən munnpə sondi panət, qelki i zar kostas.

Raskol da setən iz

Sə pondə, medvə tujis vişətnə tabunşis vəd bałasə i vərjənəv mukəd bałaezsə, kerşə raskol.

Raskol uvtə mesta vərjışsə siž-zə, kız i tərlə uvtə, ne ылә kolodeç dənşəq, kytə umələzəka vədmə turunəs da ne ылә tərlə dənşəq.

Raskol kerşə 10 puovəj scitzezis, 11 puovəj majəgis, ətik ьvəsokən da gezokkezən, kədnijən scitzezsə kərtavlənən majəggez verdas.

8çitzezsə kerşənən $\frac{1}{2}$ -dujmovəj pəvvəzis. Izdanas 8çitzezsə pozə kernə to myızdaezə: kužanas — 3 metra 20 sanqimetra, suvdanas 1 metra suvua. Kız kolə kernə scitə, pozə azzənən etə risunok şərti:

Açxs raskolbs kerşə to kyzı:

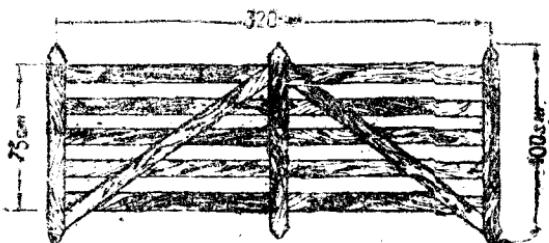
Medpervo kerşə veknişlik prokod, kədaət pondasə lezaşşənən bałasə.

Səvərən kerşə jərtanok, kəda kerşə vit torja 8çitzezis, ətik prokodən i ətik ьvəsokən.

Medvərəyən kerşənə raskoləslən, polaes — kuim scitiş.

Raskollış sxematiçeskəj plansə mijə təqçalam vət estən puk-təm risunokən.

Raskolən izəs tuncə to kyeəm: ətik çavan vasətə balasə prodakas. Pərişzək çavan viştavlə, kyeəmə kolə jərtən. Mədik çavan sulalə jərtən A da ostə əvvəsoksə B, taekalə jərtənas pəris çavanınən viştaləm bałaezsə. Raskoləs əddən kolə, medvə torjətnə vudanəs da gagşaləm bałaezsə. Eniјə bałaezsə kolə ryr vižətənə da leçitnə; gagşaləmən burazək sogalənə merinosovəj valuxhaez i barannez, kədnələn əddən často gagşalənə etəraşanneznəs. Gagşaləmsə pozə suditnə sə şərti, miј burna gərdətis i rytis kuzəsanıns.

Ris. 19. Novjatana puovəj scit — çatan.

Çorbt vurunaezlən, əddənzək gosabəzaezlən da kurduçnəj bałaezlən gagşalə gəntəm vəruvtəs. Setçə-zə çorbt vuruna bałaezlən často vəz uviňs əolzə. Bəzuvttez əolzylənə mətşəq livo bura vasət-ləmşəq, kər eəzuvntanəs nylən ələmşəq sogmə vəyg.

Gagşaləmiş bałaezsə leçitnə çavannes aşnəs.

Sırpçık cızəma strumentən, kəda buşə „dzirmaloən“ ranaşis gaggezsə vəbdəs kəskalən. Kər rankaşis gaggezsə vəbdəs kəskalan, kolə maytnə rana gəgərsə dəgədən. Mukəd pırşas dəgədas sodtənə karbolka livo kreolin.

Pervo dəgədəs i dukbs karbolkaşlən livo kreolinəslən povzətənən guttezsə. No lunməd vərti, kər dəgədəs əskissə turunnaş, guttez vilş vermasə cirnə ranaas. Etaşan gozumnaş kolə častozək vižətənən tabunsə i vəd lun pessənən gaggezəskət.

Kız լekarstvo gaggez vijəmis, bura dejsztvujta naftalinnəj maz. Eta mazs dər oz əskissə rana vəvəsiş i əddən duka, kəda dər oz şibət guttezsə.

Bałaezsə vižəttən raskol vylas gagşaləmmezsə torjətənə i vudanəşsezə.

Vudan medəddən uməl sogət vəsnit vuruna merinosovəj bałaez ponda. Çorbt vuruna bałaez eta sogətən sogalənə soçzəka. Etaşan mijə estən pondam baitnə vudan sogaləmən merinosovəj bałaez jılış, koləm çorbt vurunaezəs.

Raskol vylən bałaez torjətənə sek-zə, kız toko pondasə sogavnə vudannas. Etaşan med ne vəvaşnə, tədnə vudanəş bałasə, kolə ızyt opyt i praktika.

Bała, kədylən javitçis vudanəs, tədməşə vurunəs eaklaşəm şərti, a mukəd pırşas kyeəm nevid mestət letəm vurunəs şərti. Setəəm

səskəm kəd vurunbs ovla sijən, sto dojməm mestən vudanəs klos zastavite podasə trevozlyčsъ. Eta klos kuçiksə şojtən arkmətə vudansə, i bałasə zastavite jirnə sija mestaet piñneznas. Mukəd p'yrişas bałabs kuçiksə piñneznas jirtən vurunsə torjən neekəvtə, myşan, i letjalə sija vevdəras. Çunqəzen peslətən eta mestən tədçə, kuçiks şorft, kyzı korka, livo prıssi. Setəm mestəes častożka ovlenb vəzdeh şursa veştas da laškəz vylas.

Toko — sto vudanbs kuçistən leçitəmsə sənəp zavaçivanqnoen.

Zavaçivanqno pondə çaban bałasə vodtətə mi vylas, kuşətə vudanəs korostasə i kişkalə dojməm mestəsə vudan leçitan, zədkoşən. Etə zədkoşə kerənbs $\frac{3}{4}$ tabak vaiş $\frac{1}{4}$ skipidariş.

Ətpriş kişkaləm bərti, livo kəkis bərti, klossez kulənbs, a koşməm korostasə lebtisə kuçik vevdəras eəe vurunbs vədmətən.

Kyz toko kazalan vudanəs bałaezsə, kolə torjənbs ne toko tabunbs lezalikə raskol p'yr; kyzı çaban poskoṭina vylən dəzirajtən kazalas, sto bałabs zırtə, to sija dolzon setəm bałasə sek-zə kutnə da gəgər vižətnə. Kyzı sylis kazalan zırtəm mestəsis vudanəs korostasə, to çaban sija-zə poraə dolzon kernə zabaniyanqno. Kyzı çaban sek-zə oz kişkav zədkoşnas dojməm mestəsə, to etə bała novdu səvərən lun məd esə oz sur ki' pod uvtə, seki etə kadə korostasə vermas paşkavny burazbək. A meduməlsə, etə bałabs vermas zaražitnə mədik zdorovəj bałaezsə.

Siz-zə, bura kolə beregitinb bałaezsə vəzzezis, kədnija təcənə assinbs liçinkaezsə bałaes p'yrpəssezə. Eta pondə bałaeslis p'yrpəssezə kolə mavtən dəgədən. Pozə siz-zə bałaeslə sov şettən, mavtən ərşənaezsə, seki bałaes aşnbs mavtəsə dəgədənas p'yruttezənə.

Gozumnas poskoṭina vylən vižən vəd bałatabuňnən kolə vižən 2—3 qımtəm kəza baran. Niya setən sluzbətən p'ütişsezən. Niya unais smevzəkəs, vezərazəkəs i tədçəmən koknətən pastuçitan ussə, əddənəzək mestaiş-mestəsə vasəilik kosta.

Kəinneziş bałaez beregitəm

Gozşa poskoṭina vylən vižən kolə tədən vədəs mestnəj usloviaezsə. Siz, kyzı okrugb eməs kəinnez, çabanlə kolə primiňn vədəs meraezsə, medbə bałaes vəlisə bezopasnaſiňnə. Eta pondə tabunas kolə vižən dusməd pon-ovçarka.

Bur ponnes ozə kujlə aгva gəgəras, a vodənəp balatabun gəgərənnas, medbə kəinbən kazavtəg ez vermə şibətən. Bur ovçarkaez qelki çukərtən ojnas bałaezsə, kyzı pondəsə torjətən. Eta pondə niyə kolə velətən uçətşaňanbs-zə.

Kolə viştavnə, sto mijan çabannez ozə kuzə ispolzuňnə assinbs ponnezsə. Enija ponnezsə prokod katlışən aгva gəgəras, bałaes dýnə qelki matə ozə şibətə, a şodaki mijan roç ponnez əddən vezərtişəs, vermasə velavnə əddən koknita i lənə bur otsalişsezən çabanlə.

Amerikaň ətik çaban verzəm vələn vermə veşkətənbs $2\frac{1}{2}$ —3 təseça bała tabunən. No sylən eməs bur otsalişsez—2—3 pon. Kər kolə bergətən tabunə, çukərtən vokə munis bałaezsə, ektyńn tabunə,

зескѣт чукегә i сиз оз. җаван viшталә kinas ponьslә, gorәtlә sылә kolan kъvvez, i pon kotәrtә, medвь kernь veшкьta sылә шетәm prika-zaqпosә.

Iskusstvennәj poskoтиnaez vъlyп dәzirajtәm

Iskusstvennәj poskoтиnaez ispoлzuјtan kostа bałaez siž-zә oz kov lezavny drug ьвъt plossad vъlә. Etazи travittәn turunьs vešís toko tałsaс da sişmas. Bałaezsә kolә dәzirajtnь ceьzъt uçastok vъlyп, torok vъlyп, i toko sъvәrgъп, kъz vьdәs turunьs travitçisshas, pozә lezъt tabunse ьlәzъk, vil uçastok vъlә.

Bałaezsә vіzп sija uçastokъп, kedaн verdan, pozә ovьknovenнәja dәzirajtәmәn, livo-zә jәr kerәmәn. Grañica sajъп, naprimer lunvъvsha Amerikaъп, medвь uзalan vъnsә әkonomitnъ, verдәnъ bałaezsә jәrokkezъn.

Ovьknovenнәja dәzirajtikә iskusstvennәj poskoтиnaez vъlәt pozә eektyп kertъ կәzәmmezsә veknитik, no kuz polosaәn. Seki verdikas tabunьs vessә poperek lenta рәlәnqas, i pozә setnъ turunьsle вьdmyп travitәm uçastokkez vъlas.

Gozumnas bałaez juktalәm

Gozumnas poskoтиna vъlyп bałaez dәzirajtan kadә, bałaezsә juktalәnъ sъ şerti, tьmда turunьs uльs, livo k s poskoтиna vъlas. Tuльsnas, k r turunьs  ddәn uльs, bałaezsә pozә juktavny lun въrti, kъk въrti i, neлki kuim lun въrti  trъgъn. No kъz pravilo, bałaezsә kolә juktavny ne jecazъkis  trъgъn lunnas, a  ddәn zar lunnez kostа i kъkişen.

 trъgъn juktalik kostа şterpn kolә juktavny livo  ddәn oz asъvnas, livo lunsa peretv v gъn. Medbur juktalan istoçnikkez bałaez ponda loenъ kolodeçcez.

Juktalan җeхnikaъs kolodeçces dьnъn seteәm.

Tabunse vajetәnъ zagvylika kolodeç dьnә i suvtetәnъ kolodeç dьnshaqas 80 — 100 metra vъlna.

Sija kadә mukәd җabannes vorotәn lebtәnъ vasә  rrezә.  rsә prokod kolә vьeemika gьvjalyslъп; siž-zә kolә kolodeç g g r nqas musә kişkavny, medвь busъs ez lebtis. Bałaezsә kolodeç dьnas kolә juktavny vajetnъ ceьzъt gruppaezәn, medвь niжa vьdennьs drug t risә  rrez dьnas. K r seteәm bała gruppaъs juas p tt z zas, sijә kolә inđnъp m dik ladorә, a nъ mestә tabunis vajetnъ m dik seteәm-z  gruppa.

Bur juktasaninnezәn bałaez ponda vermasә lоnъ siž-z  vizъvtan vaez, k l c cez da sorrez, medum l juktasaninan loas, k da vizъvt  t bez san, juktavny bałaezsә ne vizъvtan pruddezi , g r pezi  i siž oz. vьds n oz kov. Ete m pukalan vaeznas juktavt n bałaez vermasә zara it cъnъ vьd  uz m zara n j da g list zea sog tzez n.

Juktasannezә kol  bura mehanizirujt n g ri s bałav dit n k zajstvoezъn. Set n poz zъk uзetnъ darov j vъns  priroda sl , kъz suam t l n berg tana va lebtannez n.

Bałaez juktalan mexañizacijsa dolzon tədçəmən koknətir vəzə
çavannezliş, kədə uzbə əddən şəkbt.

Gozumnas bałaezə solən verdəm.

Sov bałalə əddən kolana.

Sovşan bałaezlən vurğuzka gırkanıbs puşə şojanıbs i sodə apetitnıbs.

Sovsə bałaezlə kolə meduna verdən, kər turunıbs zeñonəj, užs da çəskbt. Gozumnas, kər turunıbs koşmə,sov münə jeeazb, a təvnas bıdsən jee. Siz, kəzi tulısnas bała tabun ponda 1200 jurən kovşə sərəta nədejə kezə 50 kilogram, to gozumnas etija 50 kilogramıbs tırmas 3 nədejə kezə. Təvnas etija-zə 50 kilogramıbs tırmas 2 təliş vıbə.

Əddən zar kadə bałaezlə sovsə oz kov şetnə, da i niya sə kostə sijə ozə şoja. Eta arkımə səşan, sto bałaezlən əddən zar kostə i sıtgəbura koşmə gorşınbs.

Sov bałaezlə şetşə pazatəmən, lıbo posnətşə cer ovukən aňkəbə tuş gırışaəz.

Sov bałaezlə şetşə juktaləm vərgən sek-zə. Eta ponda kolodeç dınsaŋ suvtətənə ətikə, lıbo kık doz solən. Bałaez, pəttəzanıbs juəm vərgən loktənə sov doz dıne i ɳulənə sımda, tımda vermənə. Kəzi-zə bałaezsə juktalan sola vaa juktaşanınp, to sekı kəz viştalənə upa praktikkez — bałavəqidişsez, sov nıbə oz kov.

Bałaez voçmətəm

Med vəgədnəj verdən bałaezsə voçmətəm ponda poskoṭina vılynp. Poskoṭina vılynp verdəmşan jaıbs suvtə med dontəmə.

Medbura poskoṭina vılas voçmənə valuxaez, səvərən piyalan bałaez, uməlžuka voçmənə barannez. Medbura voçmənə 6—7 telişşa ʒellez.

Voçmətan kadıb kuzanas — 2—3 təliş. Gıriş bałaez ponda eta kadıb ovılə zənətəzək, ʒellez ponda kuzəzək. Voçməm rezultattezsə kolə pıṛ sleşdiń, kontrolişirjinə kadiş kadə əsləmən bałaezliş gruppaezsə, kədə kolə pıṛ gizlənən. Kontrolnəj gruppası kolə viñnə ne jeeazb 5 proc. bała tabunış. Etə gruppasə suditənə voçməm rezultattez jılış vesəs vezəm şərti. Əslənən bałaezsə kolə vəbdənpişə ətik kadə, məndəz-kə oz poz eəeətənə rezultattezsə.

Medbura poskoṭinəezən İddiisənən bałaez voçmətəm ponda çorxt da nəvət sujommez. Arnas voçmətəm ponda əddən vur ıaçnəz uvtiş şupoddez.

Voçmətik kostə kolə pessənə kəz pozəzək, jeeazb vasətənən bałaezsə. Spokojnəj bała cozażək voçmə i vıeətəzəka.

Juktavnən bałaezsə voçmətikə, kəzi užs turun, kolə 3—4 lun vərti. Kəzi-zə turunıbs kəs, juktavnən kolə vəd lun.

Sı ponda, medvə termətnən voçmətəmsə, mukəd pırişas verdənən bałaezsə poskoṭina vılas koncentrirovannəj şojannezen. Medbura koncentrirovannəj şojannezen bałaez ponda voçmətan kadə loasə kukuruza, zınlək, id.

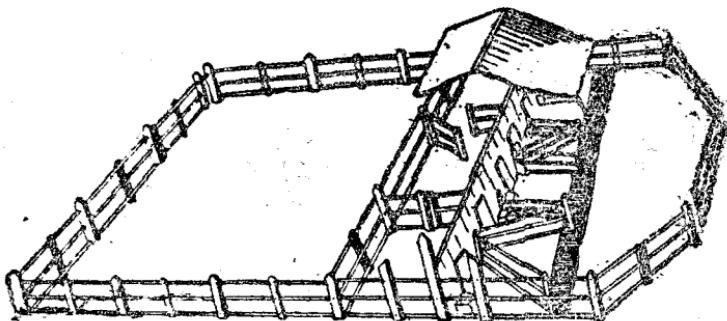
Bałaez Işıtəm

Əni mukəd bałavəditan kəzajstvoezyn bałaezsə Işıtənə.

Bałaez Işıtəm ponda kerənə natodıl kokriştik kartaez poveçən. Povet uvtas suvtətənə stanokkez bałaezsə Işıtəm ponda. Enija stanokkes torjətəmaş stenaən, kütçə jərtşənə bałaez Işıtənə, kütən ləşətəm əvəsokkez vbd Işıstan stanok veştə.

Stanoksə etə kerəm kık raziş, kədnija kolasiş etəs krepitəm — nevərana, a mədəs vestəşə krukpetləez vylən. Işıtiş pukalə stanok pıekas əvəssəqas vokas. Kız toko bałabs əvəsas pırgə, Işıtiş sek-zə gezokən kəskəmən, kəda munə rojik koləsət, pədnalə vestəsan razişnas. Bała seki şurə kuim peləsa jərtanokə.

Bała kız toko Işıtişşas, Işıtiş sek-zə taekəmən oşta razişə i bałapetə kartəa Işıtəm bałaez dýnə.

Ris. 20. Bałaez Işıtəm ponda pomessənno.

Işıtənə bałaezsə sutkinas kəkiş. Işıtişikas kadsə çulətnə koləne unazək kık cassa, mədəqoz-kə bałaez uməltçənə i cintənə udojjezsə.

Aşvunas bałaezsə Işıtənə oз, 3 cassan 5 casəz. Rytas Işıtənə 4—5 cassan 6—7 casəz. Ətik orpynəj Işıtişlə kolə Iddənyə ne unazək 150 Işıstan bałasa. Işıstan kad çulavtən etə Iddəsə pozə sotdən 200 jurəz. Kolə otmetiňnə, sto uzbə Işıtişlən əddən şekət, kütçə kolə puktyńnə əzət vyn, etəsaq Işıtişşezas unazəksə izaalənə tuzykkəz.

Bałasə Işıtənə ne vokşaңas, kız məsəs, a vərşaңas, siž kırbałasələn vərahs vəriş kokkez koləsəs.

Bałaezsə Işıtənə to kəzi. Pervo et naqaşis, səvərtyən siž-zə mədəsi razmədiş cılıkliňnə vokə. Səvərtyən Işıtiş kutə kırnan kinas vərasə vuz berdətliş i, vynən zmitə sijə, Işıtəstə siži pozaluj vbdəs jəvsə podojoňicaə. Etə vərtyən Işıtiş bałasə Işıtəstə vyeemika cılıkətəmən podojoňicaas.

Işıtik kostaa əzət vezər kolə puktyńnə sə vylə, medvə bałaez vbdən Işıtişsizə. Ne vbdən Işıtəmşənə bałabs eýkə, a mədkə kolə Iddənyə, medvərja jels medruk (zýrnəj).

Işıtişikə kolə vişnə aştə i dozzezsə əddən səstəma. Işıtişşezlə kolə çoçkom xalat i mişşənə kiez; siž-zə podojoňica i vbdəs mukəd dozsə kolə əddən səstəma vişnə.

8ыгәт

Вәснит вурұна бақаңзас 8ыгәпь godnas әтпүр, тұлсына, соғыт вурұна бақаңзас 8ыгәпь godnas кыкіш — тұлсына да анын. Mukәд рұғиша 8ыгәпь есә i gozumнас.

Тұлсыша 8ыгәт вурұнъ сушә тәвелен, арса 8ыгәт вурун сушә арәв. Арәв вурун mednəvət da səstəm, тыйшаң сија i donazъk тәвәнса.

Арәв вурұнъ kokoła-kokoła, sek kər тәвельс kılışә кызи гып.

Вәснит вурұна merinosovaj зөллеz pervojsa godas ozə 8ыгә. Соғыт вурұна зөллеzзас 8ыгәль gozumъ culavtən. Зөллен 8ыгәт вурұнъ сушә зөлелен i әddən ңевът. Зөләв вурұнъ meddona, kədalıs kerепь вәдçuzəm torsə, кыз suam sarfiez, çulkiez da mədik.

Тұлсына соғыт вурұна бақаңзас 8ыгәпь оззъk merinosovajezəssä, eta kerşə sъ pondal, medbъ өсіт вурұна бақаңzлə setnъ unazъk kadsə въдтъпъ вурұнъ mədgodşa arsa sъrşan kad kezə. Әddənзъk ңeznəj merinossezsä 8ыгыпъ seteəm oz oz kov, oz tulssan steppez вълып өзека рәлләпъ кәзтә тәвvez.

Şotaki әddən şormətнь merinossezsä 8ыгтәg oz kov. Dyr-kə ne 8ыгыпъ, merinossezlə loә zar-ңi, da sъ vevdərə vundaləm mestaezas, kəda arktyvla 8ыгтәпнас, koknita vermasə sogtъпъ gaggez, siž kыz eta kadə una-ңi guttes.

Соғыт вурұна бақаңзә вирзъk 8ыгыпъ sek, kər вурұнъ въdmis „voeməz“. Вурұнъ voemnaс suшә sek, kər siјa pondas lezçışпъ — ленажтъпъ. Kər вурұнъ loas, seki siјa въdsən vişşə oştъ vylas, i etашаң бақаңзас 8ыгыпъ әddən koknít, i 8ыгәтмъş şurə әddən səstəmən. No şotaki kolə sledoitnъ, medbъ бақаes въvtiš ez-zə us. Mukәд рұғиша, medbъ poluçitnъ вурұнъ səstəmzъkə, бақаңзас mişkaləпъ vizbvtan въын livo prudъn. Eta pondal бақаңзас razmədiş ujatłəпъ va въlət. Etashan i pondəməş sunpъ eteəm вурұнъ zənvi mişkaləm „peregonən“.

Коңeзno eta sposobən miškavny baқaңzас kolə toko әddən soňt da sondia pogoddəi i soňt va kostal. Etashan oz 8yrik kostal, kызи есә ne soňt, miškavny baқaңzас oz tuj. Eni baқaңzас 8yrtəzzas mişkaləпъ соça. Vurun munə vuzavny miškavtəg, kыз baitən, natu-raʃnəj ҹuzəmnas. Vurunu baқaez въvtъпъ 8yrtəzzas med vəli kəs. Ulъs vurun pakujtəm tukkezъпъ coza sonala. Eta sonaləmşan vurun loә rəzzəm i ңem vylə oz tuj. Kыз baқaez 8yrtəzzas sedlisə kət въ i ne ьзыт zer uvtə, kolə etə tabunpə kołpъ 8yranşis, kытçəz въdsən ozə koşmə.

12—15 ças ozli 8yrtəzzas baқaңzас kolə dugdъпъ juklauпъ i verdnъ. Tyra zeludoka baқaes, 8yrikas koknita verman nəitipъ, etashan vermas pondъпъ sogavny.

8ыгыпъ baқaңzас veşkyla mu vylas oz kov. Medbur 8ыгыпъ baқaңzас pomesseñoezъn naglad kerəm ryzannez вълып, livo ruov-vəj зоз вълып. Siž-zə pozə 8ыгыпъ olsaləm brezenttez вълып.

8ыгәпь baқaңzас livo kiən — nozriçən (ris. 21), livo masinaən. Masinaezsä bergətəпъ livo kiezən, livo-zə dvigatelən, kədija transmis-siaşan masinkaezsä bergətə drug әddən una lbd. Etnijən masinkaezsas 8ыршыпъ әddən vugodnəj gýriş baқavəditan sovxozzez da kol-hozzez pondal, cozzъka pozə pomavny 8ыгəmzə i jeeazъk 8ыrşisən.

Къз киен, сиз-зә i masinaen kolə sırnp vurunsə ətpyr vundış-təmən kuçik berdəttis. Kolə resytelnəja ne leşnp sırşışsezə sırnp vurunsə ətik mestaəltas razmadişən: pervo vılyna, a səvərən kuçik berdəttis. Etateəma sırəmşən una vurunp əsə, vədəs zəpətiqa vundaləməs ləddiqşə brakən. Kъzi sırşış kazavtag kyeəm ənevud məstət sırşetis vılyna, to sija keras unaiş burzıkə, kъzi kolaş sijə siz, tədṛyrişa sırşetəg. Koləm vurunp oz əs, a unaiş vundıştəm vurunp ənem vylə oz tuj.

Kolə siz-za sləditnp, medvə sırşışsez ezə vundala valaşə. Əddənəzək beregitçəmən kolə sırnp merinossezliş vılynpək mestaeszə da golaşis kuçik çukırrezə.

Sırşış ne dolzon bura nəitnp bałasə sırrikas: uşkətçəpə sır vylə vədsən tusanas, rıxşnp pızəsən kəpəmas, livo bałabs morosə. Kъzi bałabs sırrikas nəspokojnəj, pessə, dumajtə çetçəpə, varişə jurnas pəvvəz berdə, sırşislə kolə bała jursə vişəvəpə.

Oz tuj kəskynp bałaezsə sırşan mestaas vurun-berdas kütçisəmən. Kolə bałasə kylpə vəriş kokəttas i kolə nuətnp sijə as oşat siz, medvə sija oşkalis oğış kokkeznas, siz-za-i kolə sırəm bałaezsə petkətnp.

Sırşış ne dolzon lətnp sırrikas vurun kokołlezə. Etə kolə sobludajtnp sijən, sto vədsə kokołlezə burzıkə sortırujtnp lətşəməssa.

Sıvərgən, kər vurunp sırşas, sijə nəvətənə torja rızan vylə, kılıçə veztəm provolkais gərzəm poz. Setçin sortırovıskkez vurunsə teçənə rızan vylas, vurun vevdərsə kerənə vevdərlaşas-zə. Estən poz rıjtətəs pos-niştik vurunp da zəpəta sırəməs lezçə zozas, setçə-za sortırovıçəz çapkənə qatəşməm vurun kokołlezə vəz gəgərsis.

Sıvərən vurunp kattışsə i sırəmlaşsə kerənə vevdəras. Pervo kattənə vokovəj vurunnezsə, a sıvərən kattışsə jurlaşis da vəzlaşis.

Kattəm vurunsə setiş nəvətənə i şətənə pakujtnp tukkezə. Tuksə pakujtəm pondə əsətənə torja jassıykə. Upakovısk sulalə tuk rıekas i kokkeznas nılgə vurunsə. Pakujtnp ətik tukas kolə ətkod sorttez i ətkod rəmaə.

Ris. 21. Balə sırşan nozqic

BALAEZLƏN MEDƏZYT SOGƏTTEZ

Şibirskəj jazva

Şibirskəj jazva meduməl da strasnəj sogət balaezlən. Eta sogət zarazhəj. Vaəs, arajkod poskoṭinaez, eəkzəka arkmətənə eniə opasnəj zarazaezsə. Şibirskəj jazvaən sogallış bała pozaluj prokod kulə. Zdorovşalə vokoren uçət procent.

Şibirka sırpə formaa sogət. Etateəm formaa sogət kosta, sektəz, kъz vıltə bałabs zdorov, a sıvərən drug usas, pondə sijə zegjypə, nırsis i vər ladorşis pondə lezçəpə vir i, podaabs kulə.

Ovlə siz-za leçət formaa sogət, kədaən bałabs kulə 1—2 ças vərti. Soça sogətsə küssə 1—2 lunəz.

Кыз токо кајалан, sto баљас мәдә sogавпь шибирскай jazvaен, kolə sek-zə kornъ veterinarнәj vračes. Шибиркашан кулиksә кујль oz kov. Kučiknas verman sogatse rozqitnъ. Tubaеzsә, kәdnija kulisә shibirkašan, kolə зевпь вѣdsәn kučikkеzna pьdьna jamae— podajag vylә, medvь ronnez ezә vermә garjyпь i suzetnъ.

Nažomsә, rogozaez, şojansә, kәdnija vәlisә sogališ baľa dьpъn, kolə вѣdәs sotnъ. Sek-zə kolə kernъ dežinfekcia kartas i вѣdәs inventar dьpъn, kytәn vәlisә sogališ baľaez.

Кызі kәzajstvoys ԛeblagopoluçnәj shibirkanas, kerәnъ predoxra-niteñnәj privivkaez.

Ospa

Baľa vermә zaražitcьnъ, kыz токо pavkis nezdorovaj baľa berde, a siž-zә zaražitcәm predmettezsañ. Lьddissә, sto baľaez vermәnъ zaražitcьnъ zaražitcәm vozdukәn lolavtәnñas.

Sogališ baľalәn loě adden zar. Lolavnъ pondә eëka da karçı-tәmәn. Baľa loě nar, poskočina vylъn pondә kołçcьnъ tabunъ şәriş i uměla şoja. Nekoda baľaes ospaen sogavtәn çasto çavtçәnъ.

Ospaen pessәm ponda kerәnъ privivkaez. Privivkasә kerәnъ baľaelsә, med ez kutcis ospa sogatbъ. Enijе privivkaezsә kerәnъ ospa sogatbъ ԛeblagopoluçnәj kәzajstvoeznъ. Кызі kәzajstvoyn i gęgәrәn-nas mati ospaen ozә sogala, to privivkasә kernъ oz kov, privivajtәm baľaez vermasә rozqitnъ zarazasә i zdorovaj tabunnez vylә.

Jasçur

Eta sogatbъ medbura sogalәnъ gьriş poda. Baľaezlәn eta sogatbъ ovlә soçzьka.

Jasçurәn sogavtәn baľaez bura çotәnъ, baľaez una kujlәnъ, poskočina vylъn kołçcәnъ tabunъ şәriş, myjsan bura uměltcәnъ.

Sogališ baľaezlәn myccisә likoradka. Çasto dundәnъ, sogalәnъ mytәn.

Jasçurnas sogalәnъ gьriş baľaezsa eäkzьka zellez.

Әddәnzék una zarazabs sogališ poda duļn. Etasаn jasçurъs koknita vuzә şojanәn da vaen, kytә sedis podaelsәn duļn.

Eta sogatbъ baľaez kulәnъ jeea, no bura uměltcәnъ i sijen kertepъ ызыт ىвьтот.

Sъ ponda, med zarazasә ne rozqitnъ, zdorovaj baľaezsә kolә jansatnъ sogalişses dьnış, nuetnъ mәdik kartas.

Vaz kartasә kolә vyeemta dežinficirujtnъ.

Baľaezlәn zaraznәja çavtçәm

Eta sogat adden opasnәj baľavәditan kәzajstvoez ponda. Sogatbъ eta zaraznәj, siž kыz koknita vuzә sogališ baľaezsa zdorovaj-jez vylә. Sogat vuzatişsezә vermasә ionъ barannez, kәdnija zaražitcә sogališ baľaezsañ.

Eta sogətəs setəəm, sto balaşs vajə kosti, ne dospovna novjətəmə, kuləm əsl, çəvtçə.

Çəvtçis balaşə sek-zə kolə torjətnə mədik zırgə i sefən-zə kornp vəterinarəs. Kostən vajəm əlsə, a sis-zə posledsə i işassə livo sotnə livo zevnə pədənə jamaə.

Sogaliş bałaezsə etənə sogətnas kolə kəzəşavnə iskusstvennəja, livo nə ponda torjətnə osobəj barannez, kədnijə nedolzonəs ləzən zdorovəj bałaez dənə.

3ellezlən çoçkom tət

Çoçkom tət — əddən opasnəj zaraznəj sogət 3ellezlən. Etən sogətnas əddənzək bogalənə 3ellez, sogmətəşəqanəs medozaa lunnezə.

Mətən sogaliş 3ellez qatəştənə i zaražitənə işassə. Eta zaražitəm işasənən sogətəs vuzə zdorovəj 3ellezlə.

Ne pər zarazaəs, kədija sedas əlsəs gırkə, vermə sogətşətnə əlsə. Kəzi əlsəs gəgər zdorov da Jon, to sija vermas i ne sogavnə, oz şetçə sogətəslə.

Etaşan çoçkom tətən pessəm ponda kolə beregitnə 3ellezsə kənmaləmiş da gırkə kizərtçəmiş. Kolə səstəma vişnə işassə piyanə bałaez kok uxtın. Oz kov verdən qımatəçan bałaezsə uməl kaçestvoa şojannezən, kurzəmməzən, livo bagşəmməzən. Setəəm uməl kaçestvoa şojanneşən bałaezlən jəlsə uməl, etaşan i əlsəslən sogmə gırkas rostrojstvo.

Çoçkom tətən sogaliş əsl loə qar i unazəksə kujlə. Sylən əsə əm kərəs, sija uməla qımalə mamsə. Sıvərən pondə əddən bura sogavnə tətnas.

Çoçkom tətən sogaliş 3ellezəs leçitnə əddən şekbt, i leçitəməs oz udajtçəvəl. Kolə burzəka ruktənə vñitənə, med ne leşnə pondənənə sogavnə.

Bvdəs sogaliş 3ellezsə ətlənən mamməzəskət kolə torjətnə mədik zırgə — izolatorə. Sogaliş podasə dəzirajtnə kolə şeńnə mortlə, kədija ez və pondə sıvətçəvələnə zdorovəj 3ellez dənə. Zıtsə, kədaiş nuətisə sogaliş 3ellezsə, kolə vñcəmika dezinifirujtnə.

Bałaezlən bergalana sogət

Eta sogətəs glistəze, kəda olə bałaez jur vəmən.

Eta sogətsə vuzətənə zarazitçəm ponnez. Zarazitçəm ponəs siyən etə glistəezlən əddən una kołtokkez. Kər ponyslən sitəs sedas turunas, bałaezlə şoikanəs eni ja kołtokkez koknita sedənə pýesnə i etaşan ponənə sogavnə.

Ponəs vəra zarazitçə siyən, sto kuləm bałalış jursə şojas i pondə sogavnə.

Etaşan, medvəs beregitnə bałaezsə eta əddən opasnəj sogətis, kolə vbdəs ponnezsə tabunnezsis leçitnə, a kuləm bałaezlış jurrezsə ponnezlə şojsə əkər oz kov şetnə.

Med vernəj priznakkez sogətəslən niya, sto bała loə qar, zəm-dələ munikas i mukəd kadas pondə bergavnə as gəgərənəs.

Veşkətnə bergalan bałaez şekbt, niyə burzək naçkəvnə ja vyla.

Musınp glıstıba sogət (distomatoz)

Eta əddən opasnəj sogət, eəka kerə əddən əvət opustosenqəez
bałaez təvşipnən, sogətəs sis-zə glıstıbeza.

Eta glıstıbən sis-zə em promezutoçnəj kəzain — ulitka. Eteəm
ulitkatəg bałaez zaražitçənə etən sogətnas ozə vermə.

Ulitka eta olə vaa vişvez vylən. Etaşaq med bəregitnəv bałaezsə
etija sogətiş, vaa vişvez vylas vişnə oz kov.

Kolə enijə poskotinaezsə koştuńnə, — seki i ulitkaś əsas i pos-
kotinaś zarazaşañas səstəmşalas.

Zeludokyn glıstıba sogət

Eta glıstnəj sogətən burazıksə sogalənəv tom poda — zellez.

Enijən glıstıbeznas bałaez zaražitçənə sis-zə vaa da arajsaəm
poskotinaez vylən. Ovlə eta sogətəs i steppez vylən, no unazıksə
zeraşan goddezə.

Sogətəs kutçişə vaşan, livo zaražitçəm turunşan, kədə şoje po-
daabs poskotinaez vylas.

Sogaliş podaez loənəv nərəş. Zeludoknəs pylən uməla pondə
izəvnə, isprazqənqəez loənəv kižerəş i vişnə as ryekanəs glıstıbeslis
kolçokkezsə. Podabs kət i bura şoje, no əddən uməltə, i 1--2 təliş bərti
sogalişs kulə.

Veşkətənəv sogaliş bałaezsə protivoglıstnəj berşaezən verdəmən,
kədijə setə vətvraç.

Sy ponda, medvə zeludoçno-glıstnəj sogət ez lo bałaez kol-
sənə, oz kov lezən bałaezsə jünə nət gərpeziş poskotina vylən, livo
kolodeç dylən. Kolə sis-zə vişnənə pravılınəj vyrasoovogot berdə, a
ne vişnə bałaezsə dyr ətik uçastok vylən, oz kov vişnə vaa posko-
tinaez vylən.

Tyezyn glıstıba sogət

Eta sogətəs eıkətə bałaeşlis tyezsə.

Sogətəs kutçişə sis-zə, kyz viştalim ozzək, vaşan, turunşan da
şojanşan.

Sogətəslən priznakkes — əddən kəs kaseł. Etə kasełsə çasto
pozə kəvnə, kər bałabs kotartə. Bałabs seki lolalə şəkəta, vəd vyp-
sis. Nərlis pondə lezçənə dured.

Sogaliş bałabs kaslajtikas çapkə əddən una glıstıbəslis kolçokkez-
sə, kədnija sedənə şojanə livo vaa i vermənə zedorovəj ba-
laezsə.

Sogaliş bałaezsə veşkətənəv sijən, sto zastavitenə as ryekas lo-
jalikas kəskynə skipidarlış parrez, veşkətənəv i mədik berşaezən. No
veşkətənəv bałaezsə şəkət i donənə suvtə.

Eta sogətəşan çasto əddən una kulənə, əddənəzək zellez. Medvə
ne lezən sogavənə etən sogətnas, oz kov juktavnə bałaezsə nət gər-
peziş i mədik sulalan vaezən.

Vudan, livo „korosta“

Eta kuçik vevdərşa sogətəs arkmə posničik vudanəş klosiš. Etaşən balaşlən əddən bura vudə kuçikbə.

Əddənəzək koknita vudannas zaražitçənə merinossez i mədik kulturnəj balaş porodaez.

Vudannas bałaez zaražitçənə ətamədnəşşən, sogaliş bała zdorovəj bała berdə pavkəməşən. Sogətəs eta kütçisə siž-zə predmettez berdşən, kədnija berdə vudanəş bałaez zırtcisi i kədnija berdə kolisə klossezsə da kołtökkezsə. Vudanəs vermə siž-zə vuznə zaražitçəm iżassən.

Vudansə pozə tədnəv vot myşən, sto bała loə nespokojnəj, jirə vurunsə piñneznas, kokkeznas għażzaşə, i bħidla ħarrtçə. Kuçikbə sižja mestaet, kħten loisə klossez, ċorżə pervo gərd čużəma pjatnoen.

Kazıi bałasə ne veşkətnəv, to sħlən uşa vurunis setċəz, kər baħas bħiddien kusmas. Vudanəş bałaez bura uməltçən.

Vudansə baħaħslis kazıi čoza kazalan, pozə čoza duggətnəv 5 procenta razvoditəm kreolinən livo azotən dojməm mestaes kiškaləmən, a siž-zə skipidarən livo tabak nastojən.

Kazıi-zə vudannas zaražitçis izzet bała tabun, to sħķet pessixn şekkizbək. Seki kolə tabunxis bvd bałasə kupajtnej vudan veşkətan zədkosən.

Bałaezsə kupajtnej għriż kēzajstvoeżżi nagħad l-lesxetem kuz bašejjnejn.

Kupajtnej bałaezsə kolə objazażelno kķiż, mədprerişsə kupajtnej 7—8 lun bərti. Kazıi mədprerişsə kupajtan ożzix livo şorənzək, to setiż oz lo ɋekkxem tolk.

Kupajtnej $2\frac{1}{2}$ procent kreolin rozvoditəm vaen, livo 2 procent lizol rozvoditəm vaen, siž-zə kupajtnej tabakəs vaen.

Rozvoditəm vaħslan temperaturaħs, kħtien kupajtnej bałaezsə, med vəli $36-37^{\circ}$ Celſija şerti. Bałaez vannaas olən 1—2 minut. Sek-zə kupajtəm beras bałaezsə poskoṭina vylə leżavni oz tui; niże kolə čas 5 għegħir kezə jətħieb kartāe, medvix zədkoşs kbx kolə jizis kuċikas. Kolə siž-zə rədħna vnlaxx kartas iż-żebiex iż-żebiex, medvix zədkoşs kbx kolə jizis kuċikas. Kolə siž-zə rədħna vnlaxx kartas iż-żebiex iż-żebiex, medvix ez siž təv. Eta kadə kolə viż-żebiex bałaezsə, a kazıi bałaez koləmaš kartas oj kezas, to objazażelno kolə suvtetnej ny dypa ojxa dezurnejəs. Kazıi ażżepp bałaez aşnxs ċuvtuvjtnej umela, kolə leżen zərjanis upazix səstəm vozduk, livo nekkie leżavni bałaezsə baza vylə.

BAŁAEZ PONDA KARTAEZ

Kartaezsə bałaez ponda kerən pənkoddeż. Kartaezsə kerən sə şerti, myj kuża tħels i kəzxt-ja sija mestaen, a siž-zə i sə şerti, myħadda dona sort bałaez pondasə ovni eta kartax. Gizam kartaezliš duşməd tip.

Karta-povet

Karta-povet kerşə stenaezləg i potoloktəg. Eta kartalən una pətixiġ-mana torxs: sija kəsxt, remxt, təvnaş tħix-tə bura l-imbən, i Ɋeħġiż-dan torxt.

Karta-poveč tujəszk lənvvılaçın, kütən təvvəs zənətəş.
Mukəd pribişas sə ponda, medvə sodıñń yugayış, poveças ke-
rənń əzəppnez, no etəşan kartabs loə eşa kəzətəş.

Karta lazımtıkkı stenaezən

Enija kartaez kerşənə lazımtıkkı stenaezən samanış lıbo mədik materialleziş. Enija kartaez-poveçsa burzıkəş. Nişa sonätzəkəş, udov-nəjzəkəş valaez ponda i dəzirajtnı, unaiş torpätzəkəş i jonzəkəş.

Jugayış enija kartaezyn siž-zə jeeşaev, no kyzı kernı karta korominnaas əzəppnez, seki loas burzık.

Suvdanas stenaez setcəm kartaezlən kerşən 1,25 — 1,5 metra.

Karta vylınnı stenaezən

Eteəm kartaaş kerənə potolok, suvdanas zəzəşən potolokəzzis 2,75 santimetra.

Kyzı eteəm kartabs kerəm vyeəma, to sija unaiş burzık ozähləq gizəmmez şərti. Sija potolokşaqas unaiş sonätzək. Eta kartabın əzəpp-nes kerşənə stenaezas, etəşan eta kartabs əddən jugayış. Sija udov-nəjzək valaezsə məşitəm ponda. No şotaki vylınnı stenaeza kartabs donənzək suvtə.

Bala karta zoz plossadılın rasçot

Zırrəzlən ızdanas rasçotı, kəda əddən kolə valaez ponda, kerşə to kyeəm normaez şərti (metraezynı):

Ətik ızyt baran vylə	1,5—2
Ətik plemennəj vala vylə	1,5
Ətik połzujtan vala vylə	0,8
Ətik baranoklə lıbo əllə ətik godəz	0,6

Bazaez

Bala karta dınas objazatelnı kolə kernı bazaez təvşə ırkətəm ponda da valaezsə lənşa verdəm ponda. Bazaez kerşə kyzı jərjəm ograda, kədylən kık lıbo kuim stena, sek-zə loən i karta stenaən.

Bazaes veytətəm ograda kodəş, kık vokşaq lıbo kuimşaq stenaez kartaezlən, a ətik lıbo kık vokşaq kerənə zaplot lıbo gərgəzələ pləten.

BALAVƏDİTƏMİN UZ ORGANİZUJTƏM

Pastukşan kovşə assis objazannoşsez nuətəm ponda znaqnoez da kvalifikasiacia. Pastukkezlə kolə velətnı valavəditəmlis texnika i ovlađejtnı sijən. Etatəg nylən uzbə loas bespoleznəj i nelki vred-nəj, qekuzəmən dəzirajtnı pondas sodıñ valaezlən usəm da cinnı

produkтивнос. Етапын қаванеziş kvalifikasiаса lebtəm ponda kolə ruktyńь medъzıty vñimaniq. I etija esə ыып ңetýrmana.

Kolə əddən pravilnəja organizujtın şabannezliş uszə, kuzəmən suvtətńy uzałan vñnez i nuetńy bvd lunşa veşkətləm pı usən.

Balaezsə dəzirajtəm ponda şabannezsə organizujtən brigadaezə. Şaban brigada kazı pravilo, dəzirajtən ətik bała tabun. Bałatabu-nıslən ızdabs mijan kəzajstvoezyń boştəm poroda şerti ajrəv-inprəv şerti, goddez şerti da poskočına şerti 500 jurşan 1200 jurəz i una-zılk. Şaban brigada unazıksə ovlyví 3—4 mortis: şaban, sylə otsaliş, tretlik da arva dənpən oliş. Bałaez dəzirajtən ovezlička likvidirujtəm ponda da aslanış izyp şabannezliş otvetstvennoş lebtəm ponda, şabannezsə kolə krepińy bała tabun berdas pırşa sostavən ne jeeazılk kyzı god kezə, a burzılk esə 2—3 god kezə. Siż-zə şabannezliş otvetstvennoş lebtəmis da materialnəj zainteresovan-noş jommatəm ponda kolə ləşətńy brigadaas şdeşsəna. Şabannezle kolə polucajtn pı uzałan kad çulətəm ponda, a aslanış uz rezultat-tez şerti.

Sdeşsəna kosta brigadalə kolə polucajtn proizvodstvennəj zadaqno, eta uz tırtəm ponda polucajtn dengaən (sovxozezezyn) libo uzlunnezezən (kolxozezezyn).

Şaban brigada ponda, kədijə suvtətəm bała tabun dəpə ne jeeazılk kyzı god kezə, proizvodstvennəj zadaqno şetşə bvdsa god kezə. Xarakterıs etija zadaqnołən sija produkcias, kədijə tabunsə dəzirajtən şabannez.

Pijalan bała tabun ponda proizvodstvennəj zadaqnoezsə şetənly opredelonnəj cıfraez şetəmən, (kədnija suvtətşen pıd kəzajstvoyn) to kyeem pokazaṭelleziş:

- 1) god eəe beregitn bvdəs podasə,
- 2) vñeəmika pijətń i beregitn priplodsa,
- 3) vñdtıń ızellezsə viştaləm lovja vesəz,
- 4) beregitn podaśsliş jaj podsə,
- 5) vurun lbd,
- 6) jəvlis udoj.

Mədik bała gruppaez ponda proizvodstvennəj zadaqnoas pı-reńy mədik pokazaṭellez.

Proizvodstvennəj zadaqno tırtəm ponda myntişəm dolzon kerşəp sişi, medvə suvtətəm pokazaṭellez tırtik kosta, şabannezle lunşa raschenka veli sərəta 1 uzlun. Siż naprimer kolxozezezyn pərişzılk şaban uzał 4-ət razrjadən, lunşa uzałan norma tırtəm ponda sija dolzon poluçitn 1,25 uzlun. No, siž kyz lunşa uzałan normaez şabannez ponda avuəs, a em godovəj zadaqno, to ocenkasə kolə kerńy siż-zə godovəjə.

Proizvodstvennəj zadaqno şetşə bvdəsən brigadaelsə, siż-kə i ocenkasə siż-zə polucajta bvdəsən brigadaelsə. No estən oz tuj lezń uravnılovka brigada çlennes kolasınp. Kyz naprimer kolxozezez ponda Narkomzəm suvtətis myntıń pərişzılk şabanlə 4-ət razrjadən, to rjadovəj şabannez suvtətəmaş 3-ət razrjadə (lunşa zadaqno tırtəm ponda 1,0 uzlun). Etateəm ocenka şerti i kolə torjətliń myntişəməs brigadaas. Əddən ızyt znaçenqo şaban brigada izyp trudo-vəj disciplina jommatəmən.

Колә ресүтеңеја ғессөпъ Іодыркәт, прогулъккәт, кәдіја тәдә розывитсъпъ қестнәја үзалишсез въльп. Правитељстволән реңепдоъс ви-
талә предпrijатиаиш үазәтәм јылиш первојша прогул пonda-зә, а кол-
хоззез пonda strap 5 үзлүнән — из вълә не ретәмиш, а тәдръиš-кә-
етә-зә keras, үазәтпъ kolxozиš.—Ета лә әddән вур орузijoәn трудо-
вәj disciplina јонмәтан ғессәм пonda, socialistiçeskәj кәzajstvoez
јонмәтәм пonda.

Въдәs үзсә brigadaып колә пиәтпъ іспытанинәj метода основа
въльп—socialistiçeskәj sorevнованноәn да udarniçestvoәn.

Въd добросовестнәj үзалиш dolzon тәдпъ съ јылиш, sto klassovәj
vrag въdsәn аву likvidirujtәm, i sto sija ғессә ispolzujtnъ въдәs,
тыj vermas, медвъ razпъ ръeşaңas sovxozsә լivo kolxozsә. Etaşan
zadaça — јонмәтнъ klassovәj bditelnošt, dugdъvtәg (sistematiceskәj)
razovlaçajtnъ kulackәj әlementtezsә, ғесьтеңеја није vesәтпъ sov-
xozzeziš da kolxozzeziš.

~~Ц~~ 1 рүб.

С. Б. Моисеев. ОВЦЕВОДСТВО

Перевод С. Ф. Туркина

На коми-пермяцком языке